İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ

ULUSLARARASI İSLÂM VE YORUM VI

DÜNDEN YARINA
TEOPOLİTİK BOYUTLARIYLA GÖÇ SEMPOZYUMU

BİLDİRİ ÖZETLERİ KİTABI

13-15 MAYIS 2022
MALATYA

İSLAM VE YORUM VI
TEBLİĞ/BİLDİRİ ÖZET KİTABI

Yayına Hazırlayan
Prof. Dr. Mehmet Kubat

MALATYA 2022

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İnönü Üniversitesi Yayınları: 146

İSLAM VE YORUM VI
TEBLİĞ/BİLDİRİ ÖZET KİTABI

Yayına Hazırlayan
Prof. Dr. Mehmet Kubat

Editörler
Dr. Öğr. Üyesi Serkan Demir
Arş. Gör. Yusuf Fuat Ünal
Arş. Gör. Furkan Tayşan
Arş. Gör. Muhammed Nur Ali Tabanlı

ISBN
978-625-8293-21-0
Sertifika No
49391

Genel Yayın Yönetmeni
Prof. Dr. Cengiz Yakıncı

Görsel Sanat Yönetmeni
Yayın Koordinatörü
Öğr. Gör. Bünyamin Bayram

Yayınevi Müdürü
Necati Bay

Adres
Merkez Kampüs, 44280 Battalgazi/MALATYA
0422 377 32 24 e-posta: yayınevi@inonu.edu.tr

Baskı
İnönü Üniversitesi Matbaası
Aralık 2022

Bu kitabın yayım hakkı İnönü Üniversitesine aittir. 5846, 2936 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Yasası gereği herhangi bir bölümü, resmi veya yazısı, yazarların, yayımcısının yazılı izni alınmadan tekrarlanamaz, basılamaz, kopyası çıkarılamaz, fotokopisi alınamaz, hiçbir biçimde, hiçbir yolla çoğaltılamaz ve dağıtılamaz. Yazıların ve görsellerin yasal sorumluluğu yazarlara aittir.

İÇİNDEKİLER

A OTURUMU:

İNANÇ VE İBADET ÖZGÜRLÜĞÜ İÇİN HİCRET 17
Zülfikar DURMUŞ / Havva ÖZATA

MEDENİYET İNŞASINDA YOLA REVAN OLMAK:
KAVİMLER GÖÇÜNE FELSEFİ BİR BAKIŞ.....21
Enver DEMİRPOLAT

8. (14.) ASIRDA ULEMÂNIN DIMAŞK'A GÖÇÜ VE
MEMLÜKLERİN ULEMÂYA SUNDUĞU İMKÂNLAR 25
M. Fatih YALÇIN (Dr. Öğr. Üyesi)

İBRANİLİKTEN YAHUDİLİĞE OLAN SERÜVENDE GÖÇLERİN
YAHUDİ TEOLOJİSİNE OLAN KATKISI 28
Arş. Gör. Dr. İrem CEYHAN

RİVAYETLERE YANSIYAN YÖNLERİYLE HABEŞİSTAN HİCRETİ 31
Emine Tankuş Demir

B OTURUMU:

"ETMESİN TEK VATANIMDAN BENİ DÜNYÂDA CÜDÂ":
BİR UZAK TEMENNİ YAHUT MEHMET ÂKİF'İN MISIR YILLARI 37
Dr. Öğr. Üyesi Taner Namlı

HABEŞ ASILLI YA DA HABEŞİSTAN'A HİCRET EDEN SAHÂBÎLERİN
RİVAYETLERİNDE SOSYAL-KÜLTÜREL UNSURLAR.....40
Sabri ÇAP

FİLİSTİNLİ GÖÇMEN ARAP ŞAİRLERİN YURDA DÖNÜŞ ŞİİRLERİ 44
Dr. Öğr. Üyesi Seher Doğancı / Öğr. Gör. Mahmut Sami Doğancı

MEHCER EDEBİYATI ŞAİRLERİNDEN NİMET KAZAN'IN
MU'ALLAKATU'L-ERZ ADLI DİVANININ TAHLİLİ 47
Ramazan MEŞE-Remzi Nazlı

ANADOLUYA GÖÇ EDEN MUTASAVVIFLARIN TÜRKLERİN SOSYAL
YAŞANTILARINA VE EDEBÎ ESERLERİNE ETKİLERİ.....50
Eyup BARLAK

C OTURUMU:

SURİYELİ ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN GÖZÜYLE SAVAŞ, ZORUNLU GÖÇ,
ÜNİVERSİTE EĞİTİMİ VE YENİ YAŞAM KOŞULLARINA UYUM KONULARINDA
YAŞANAN SORUNLAR 57
Prof. Dr. Yusuf BATAR / Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin POLAT

GÖÇ, KİMLİK VE HAKİKAT.....61
Prof. Dr. Mehmet EVKURAN

GÖÇ VE GÖÇMENLİĞİN PSİKOLOJİK YANSIMALARI BAĞLAMINDA
TÜRKİYE'DE İLAHİYAT FAKÜLTESİ'NDE YÜKSEK DİN ÖĞRENİMİ

GÖREN ULUSLARARASI ÖĞRENCİLERİN SORUNLARI 64
Fatih ÖZKAN

GÖÇMEN ERGENLERİN DİNİ KİMLİK GELİŞİMİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER ÜZERİNE BİR İNCELEME.....67
Mehmet Su

ALMANYA'DA YAŞAYAN TÜRKLERİN BARINMA VE SAĞLIK SORUNLARINA DAİR ..70
Osman Dertli

E OTURUMU:

AHİ EVRAN'IN ANADOLU'NUN TÜRKLEŞMESİNDE ve İSLÂMLAŞMASINDA ETKİLERİ.....75
Atabey KILIÇ

BABAİLER İSYANIYLA İLE BİRLİKTE ANADOLU ALEVÎ-BEKTAŞÎ İNANCININ ŞEKİLLENMESİNDE HACI BEKTAŞ VELİ'NİN ROLÜ.....78
Abdulkadir KIYAK

BAHAEDDİN VELED VE AİLESİNİN BELH'TEN ANADOLU'YA GÖÇLERİNİN TÜRK EDEBİYATI'NDAKİ ETKİLERİ.....81
Mehmet Korkut ÇEÇEN

GÖÇÜN TEMEL SONUÇLARINDAN BİRİ OLARAK FARKLILIKLARIN BİR ARADA YAŞAMASI PROBLEMİ VE BEN İDRAKİ İLİŞKİSİ 84
Aykut KÜÇÜKPARMAK

ANADOLUNUN İSLAMLAŞMASINDA TÜRKMENLERİN GÖÇ FAALİYETLERİNİN ROLÜ.....87
Zeynep Kayan

F OTURUMU:

MÜLTECİ HUKUKU AÇISINDAN İSLAM HUKUKU İLE BİRLEŞMİŞ MİLLETLER MÜLTECİLER YÜKSEK KOMİSERLİĞİ'NİN (BMMYK/UNHCR) KORUYUCULUĞUNU YAPTIĞI 1951 CENEVRE SÖZLEŞMESİ VE 1967 PROTOKOLÜ ARASINDA BİR MUKAYESE 93
Abdulhan Ünlüsoy

ANAYASAL BİLGİ EDİNME VE DENETİM YOLLARINDAN YAZILI VE SÖZLÜ SORU ÖNERGELERİ IŞIĞINDA YASAMA ORGANI VE GÖÇ: TBMM NE SORUYOR? 96
Umut Turgut YILDIRIM

SURİYE İÇ SAVAŞININ NEDEN OLDUĞU GÖÇ DALGASININ TÜRKİYE İSTİHDAM PİYASASI ÜZERİNDE MEYDANA GETİRDİĞİ SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ 99
Emre Özsalman

G OTURUMU:

KUR'ÂN'A GÖRE GÖÇÜ TETİKLEYEN ANA UNSURLAR 105
Prof. Dr. Mehmet KUBAT

KUR'AN'DA GÖÇÜN MEŞRUİYET SINIRLARI.....108
Gökhan TUNCEL

NİSA 4/97. AYETİ BAĞLAMINDA GÖÇÜN ZORUNLULUĞUNA DAİR BİR İNCELEME 110
Harun BEKİROĞLU

KUR'ÂN'DA SÜRGÜN OLGUSU VE ONUN ÇÖKÜŞ VEYA HELAKLE İLİŞKİSİ 114
Selami Yalçın

KUR'ÂN'IN GÖÇ OLGUSUNA YAKLAŞIMI 117
Mehmet Emin ŞAHİN

GÖÇÜN SUNDUĞU İMKÂNLAR ÇERÇEVESİNDE TARTIŞMALI BAZI KIRÂAT KONULARININ TAHLİLİ 120
Sait Bosat

J OTURUMU:

TÜRKİYE'DE ÖĞRENİM GÖREN ULUSLARARASI ÖĞRENCİLERİN ÜNİVERSİTE TERCİH SÜREÇLERİ VE SORUNLARI: ERCİYES ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ 126
Mehmet KORKMAZ

BİREYLERİN DİNİ BENZERLİK ALGILARININ SURİYELİ SIĞINMACILARA İLİŞKİN TOPLUMSAL KABULÜNDEKİ ROLÜ: ELAZIĞ ÖRNEĞİ 130
Doktora Öğrencisi Gönül Kılınç / Doç. Dr. Zeynep Sağır

YÜKSEK DİN ÖĞRETİMİNDE GÖÇMEN ÖĞRENCİLERİN DİNİ ÇOĞULCULUK ALGISI 133
Dr. Öğr. Üyesi Gülşen SAYIN

TÜRKİYE'DE ÖĞRENİM GÖREN ULUSLARARASI ÖĞRENCİLERİN EĞİTİM SİSTEMİNE UYUMLARINDA DİNİ YÜKLENMELERİNİN ROLÜ 136
Ali GÜL

KÜLTÜREL UYUM VE DİN PERSPEKTİFİNDEN GÖÇ PSİKOLOJİSİ: KAYSERİ'DEKİ SURİYELİ ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ ÖRNEĞİ 140
Abdullah TANRIVERDİ

K OTURUMU:

KUR'AN VE TEVRAT MUKAYESELİ HANİF OLAN HZ. İBRAHİM'İN VE İBRANİLERİN KENAN'A (FİLİSTİN) GÖÇÜ 147
Halit BOZ

HİCRET SONRASI MEDİNE TOPLUMU 149
Fatih Zengin

RİVAYETLER EKSENİNDE HİCRET NİYET İLİŞKİSİ.....153

Selahattin Yıldırım

HADİSLER EKSENİNDE BİR GÖÇ ÇEŞİDİ OLARAK İNZİVA 156
Serkan Demir

L OTURUMU:

MEKÂN VE ZAMAN SORUNU AÇISINDAN BİR EDEBİ AKIM OLARAK MEHCER EDEBİYATI.....161
Muhammed Meşhud Hakçıoğlu / Mehmet Şirin Çınar

DİASPORA EDEBİYATI VE ZAZACA ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: DİLBİLİMSEL BİR İNCELEME.....164
Ahmet KIRKAN

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE ÖLÜMÜN GÖÇ METAFORUYLA İFADESİ 167
Ömer UYAN

SEFER DER VATAN: SEYYÂHÛN BİR MEKÂNDA KARAR KILABİLİR Mİ? 170
Soner Eraslan

N OTURUMU:

GÜNEŞ BATIDAN MI DOĞACAK? SON GÖÇ DALGASININ DÜNYA ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ 175
Murat SEZİK

GÖÇ BAĞLAMINDA BELİREN TEOLOJİK TUTUMLAR VE PROBLEMLER.....179
Abdulnasır Süt

GÖÇ VE ŞİDDET.....182
Bilal KARTAL

ARAP BAHARI VE İSLAMOFOBİNİN GÖÇE ETKİSİ VE NİCEL YANSIMALARI: ARAP-İSLAM COĞRAFYASINDAN ÖRNEKLER

O OTURUMU:

TÜRKİYE'YE GELEN YABANCI ÖĞRENCİLERİN PSİKO-SOSYAL UYUMLARININ İNCELENMESİ 189
Doç. Dr. Zeynep SAĞIR & Prof. Dr. Mustafa Doğan KARACOŞKUN

İLAHİYAT FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN YURT DIŞI EĞİTİME İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ 192
Dr. Öğr. Üyesi İshak TEKİN

SURİYELİ YÜKSEKÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN EĞİTİM VE YÖNETİM SÜREÇLERİNDE YAŞADIKLARI SORUNLAR: NİTEL BİR ÇALIŞMA 196
Ali GÜNGÖR

MALATYA'DAKİ GÖÇMENLER ve YEREL KURULUŞLARIN PROBLEMLERİ ÇÖZME NOKTASINDA ROLLERİ (SON 10 YIL BOYUNCA 2012-2022).....200
Hüseyin POLAT

YABANCI DİL ÖĞRETİMİNDE BAŞARI YA DA BAŞARISIZLIĞIN SOSYOLOJİK VE FİLOLOJİK SEBEPLERİ ÜZERİNE BİR TAHLİL: ALMANYA'YA İŞÇİ OLARAK

GİDEN İLK KUŞAK TÜRKLER ÖZELİNDE 204
Büşra Kutluay ÇELİK

İLAHİYATIN GÖZÜNDEN (SURİYE'DEN TÜRKİYE'YE) GÖÇ (EDEN MÜLTECİLER): TÜRKİYE'DE İLAHİYAT ALANINDA SURİYELİ MÜLTECİLER ÜZERİNE YAPILAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....207
Yunus Emre TEMİZ

P OTURUMU:

HADİS İLMİ İÇİN YAPILAN RIHLELERİN AMAÇLARI 213
Prof. Dr. Saffet SANCAKLI

ORYANTALİSTLERİN RİHLETÜ'L-HADÎS GELENEĞİNE DAİR GÖRÜŞLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ 216
İbrahim KUTLUAY

HİCRET OLGUSUNUN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE HZ. PEYGAMBER'İN TEBLİĞ FAALİYETİNDE HİCRETİN OYNADIĞI ROL.....219
Mücahit Yüksel

HZ. PEYGAMBER'İN MÜLTECÎ SAHÂBÎLERİ TOPLUMA KAZANDIRMA USULÜ (İRAN ASILLI SAHÂBÎLER ÖZELİNDE) 222
Serdar Murat Gürses

RÂVİ DEĞERELENDİRME KRİTERİ OLARAK RİHLE 225
Dr. Sait İNAN

R OTURUMU:

HİCRET ÜRÜNÜ ZÜHHÂD/ÜBBÂD HAREKETİNİN (MİLÂDÎ 7. YÜZYIL) BASRA, HORASAN'DAKİ TEZÂHÜRÜ.....231
Mustafa Altunkaya

İRAN'IN AFGAN GÖÇMENLERİ YAYILMACI Şİİ POLİTİKALARINA ALET ETMESİNDEKİ DİNİ SÖYLEMİN YERİ 234
Mohammad Ajmal Hanif

TEO-POLİTİK İCBARDAN ETNO-POLİTİK TESANÜDE: KAFKAS GÖÇLERİNİN SOSYO-POLİTİK ANALİZİ.....238
Ruhi Abat

HİCRET BAĞLAMINDA GÜNEY ASYA'DA GÖÇ HAREKETLERİ: PAKİSTAN'IN KURULUŞ ÖRNEĞİ 241
Abdul REHMAN

S OTURUMU:

AFGANSİTAN GÖÇ EDEBİYATININ ÖNEMLİ İSİMLERİNDEN HALİLULLAH HALİLİ VE ESERLERİ 247
İsmail Söylemez

ŞAİR ENES ED-DAĞİM VE ŞİİRLERİNDE GÖÇÜN ETKİSİ 250
"İbrahim" Divanı Örneği / Ömer YUSUF

ARAP BAHARI VE İSLAMOFOBİNİN GÖÇE ETKİSİ VE NİCEL YANSIMALARI:

ARAP-İSLAM COĞRAFYASINDAN ÖRNEKLER.....253
Arş. Gör. Dr. Gültekin EROĞLU

الهجرة إلى البلاد الغربيّة: أسبابها وضوابطها الشرعية.....257
BATI ÜLKELERİNE GÖÇ: SEBEBLERİ VE ŞERÎ KURALLARI.....257
Abdulbari Aziz Othman

التعزيز الشبكي لرهاب الآخر: مذبحة كرايستشيرش؛ نموذجا.....259
YABANCI DÜŞMANLIĞININ DİJİTAL TEŞVİKİ; CHRİSTCHURCH KATLİAMI ÖRNEĞİ 259
Bellil Abdelkarim

أثرُ النَّظرِ في المَآلاتِ في الفَتاوى المُتَعلّقةِ بِالمُهاجِرينَ إلى البلادِ غَيرِ الإسْلاميَّةِ.....262
GAYRİMÜSLİM ÜLKELERE GÖÇ EDENLERE İLİŞKİN FETVA SONUÇLARININ İNCELENMESİ 262
Mohammad Rachid Aldershawi

(حركة الهجرة في العصر الحديث وعلاقتها بمعاداة الإسلام (الاسلاموفوبيا
MODERN ÇAĞDA GÖÇ HAREKETİ VE İSLAM KARŞITLIĞI (İSLAMOFOBİ) İLE İLİŞKİSİ 264
Douida Nafissa

أزمة الهوية الثقافية لدى المهاجرين في الغرب وعلاقتها بالاسلام فوبيا
BATI'DA YAŞAYAN GÖÇMENLER ARASINDAKİ KÜLTÜREL KİMLİK KRİZİ VE BUNUN İSLAMOFOBİ İLE İLİŞKİSİ 267
Khennouse Nour al-Din

مشكلات الهجرة في العصر النبوي
HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE HİCRET PROBLEMLERİ.....269
İbrahim İbrahimoğlu

الهجرة القسرية سنة إلهية في حق الأنبياء عليهم الصلاة والسلام
دراسة تحليلية
PEYGAMBERLER İÇİN ZORUNLU GÖÇÜN İLÂHÎ SÜNNET OLMASI ANALİTİK BİR ÇALIŞMA 272
Najmeddin Isa

هجرة علماء الأندلس إلى عدوة المغرب
الأدباء والفقهاء أنموذجاً
ENDÜLÜSLÜ İLİM ADAMLARININ FAS TARAFINA GÖÇÜ EDEBİYATÇILAR VE FAKİHLER ÖRNEĞİ 274
Majed HAJMOHAMMAD / Shawish MURAD

المهاجرون ونشاطاتهم في مجال اللغة العربية والعلوم الشرعية
في العقد الأخير بتركيا
TÜRKİYE'DE SON ON YILDA ARAP DİLİ VE ŞER'İ İLİMLER ALANLARINDA GÖÇMENLER VE FAALİYETLERİ.....277
Muhammad Nour Yusuf

الآثار السلبية التي تتركها الهجرة على عقيدة المسلمين
(في البلاد الأوربية الأطفال أنموذجاً)

GÖÇÜN MÜSLÜMANLARIN İNANCI ÜZERİNDEKİ OLUMSUZ ETKİLERİ AVRUPA ÜLKELERİNDE YAŞAYAN ÇOCUKLAR ÖRNEĞİ.....280
Charif Murad

الهجرة في زمن الرسول(صلى الله عليه وسلم) وأثرها على عقيدة المسلمين
دراسة تاريخية عقدية تحليلة
HZ. PEYGAMBER (SAV) DÖNEMİNDE HİCRET VE MÜSLÜMANLARIN İNANÇLARINA ETKİSİ 282
Ramzya Hamza Hasan / Dr. Noori Abdelrahman İbrahim

الهجرة وسؤال الهوية والانسجام الثقافي4
GÖÇ VE KİMLİK VE KÜLTÜREL UYUM SORUNU.....284
Souheila Meza

مهاجرت و آفرینش
(بازتاب هجرت در اشعار سیاوش کسرایی)
دکتر عمر صفر - استاد دانشگاه ملی تاجیکستان.....285

مهاجرت وخانواده
تأملی در أطراف رمان «جای خالی سلوچ» محمود دولت آبادی
ثریا طاهرزاده - استاد دانشگاه ملی تاجیکستان.....287
Tokhirzoda Sorayyakhon Tokhiri,

نخبگان مهاجر و مدنیت گورگانیان
محقق: دکتر دینا محسنی استاد دانشگاه تعلیم و تربیه کابل- افغانستان 288
Dina Mohseni

Sempozyum Kurulları

Düzenleme Kurulu:
Prof. Dr. Mehmet Kubat
Doç. Dr. Aykut Küçükparmak
Doç. Dr. Harun Bekiroğlu
Doç. Dr. Abdulhan Ünlüsoy
Doç. Dr. Fatih Zengin
Dr. Öğr. Üyesi İsmail Söylemez
Dr. Öğr. Üyesi Mohammed Ajmal Hanif
Dr. Öğr. Üyesi Ramazan Meşe
Dr. Öğr. Üyesi Ömer Tozal
Dr. Öğr. Üyesi Selahattin Yıldırım
Dr. Öğr. Üyesi Serkan Demir
Dr. Öğr. Üyesi Yunus Emre Temiz
Dr. İrem Ceyhan
Öğr. Grv. Emine Tankuş Demir
Öğr. Grv. İshak Durmuş
Arş. Gör. Yusuf Fuat Ünal
Arş. Gör. Muhammed Ali Tabanlı
Arş. Gör. Soner Eraslan
Arş. Gör. Furkan Tayşan
Arş. Gör. Sümeyye Bulut

Bilim Kurulu:
Prof. Dr. Mehmet Kubat, İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Abdulkadir Baharçiçek, İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Abdurrahman Kasapoğlu, İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Abdulcelil Bilgin, İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Bilal Aybakan, İbn Haldun Üniversitesi
Prof. Dr. Emin Çelebi, İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Fikret Karaman, İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Gökhan Tuncel, İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Kâmil Güneş, Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Birsin, İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Kubat, İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Mahfuz Söylemez, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Önal, İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Mohamed Aswad Abdulrazak, I. Abdulrahman Bin Faisal Un.- Suudi Arabistan
Prof. Dr. Mohammad Haron, Stellenbosch Üniversitesi - Güney Afrika
Prof. Dr. Dina Mohseni, Kabil Eğitim Üniversitesi - Afganistan
Prof. Dr. Mustafa Arslan, İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Veysel Özdemir, Fırat Üniversitesi

Prof. Dr. Sabri Türkmen, Kahraman Maraş İstiklal Üniversitesi
Prof. Dr. Vejdi Bilgin, Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Yusuf Batar, İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Zeynelabidin Abdireşidov, Taşkent Devlet Özbek Dili ve Edebiyatı Ü. - Özbekistan
Prof. Dr. Zülfikar Durmuş, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Bellil Abdelkarim, Chadli Bin Jadid University - Al-Tarf Algeria
Doç. Dr. Oğuzhan Göktolga, İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Hamdi Onay, İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim Aşlamacı, İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Aykut Küçükparmak
Doç. Dr. Harun Bekiroğlu
Doç. Dr. Abdulhan Ünlüsoy
Doç. Dr. Fatih Zengin
Dr. Bilal Toprak, Mardin Artuklu Üniversitesi
Dr. Mehmet Emin Şahin, Hakkari Üniversitesi
Dr. Tojiboev Sharifjon, Hocend B. Gafurov Üniversitesi – Tacikistan
Dr. Öğr. Üyesi İsmail Söylemez
Dr. Öğr. Üyesi Mohammed Ajmal Hanif
Dr. Öğr. Üyesi Ramazan Meşe
Dr. Öğr. Üyesi Ömer Tozal
Dr. Öğr. Üyesi Selahattin Yıldırım
Dr. Öğr. Üyesi Serkan Demir
Dr. Öğr. Üyesi Yunus Emre Temiz
Dr. İrem Ceyhan
Öğr. Grv. Emine Tankuş Demir
Öğr. Grv. İshak Durmuş
Arş. Gör. Yusuf Fuat Ünal
Arş. Gör. Muhammed Ali Tabanlı
Arş. Gör. Soner Eraslan
Arş. Gör. Furkan Tayşan
Arş. Gör. Sümeyye Bulut

Sempozyum Sekretaryası:
Dr. İrem Ceyhan

Yurt İçi Katılımcılar:
Prof. Dr. Yusuf Batar
Prof. Dr. Saffet Sancaklı
Prof. Dr. Zülfikar Durmuş
Prof. Dr. Gökhan Tuncel
Prof. Dr. Mehmet Şirin Çıkar
Prof. Dr. İbrahim Kutluay
Prof. Dr. Mehmet Korkmaz
Prof. Dr. Mustafa Doğan
Prof. Dr. Mehmet Evkuran
Prof. Dr. Atabey Kılıç
Prof. Dr. Mehmet Kubat
Doç. Dr. M. Korkut Çeçen
Doç. Dr. Ahmet Kırkan
Doç. Dr. Zeynep Sağır
Doç. Dr. Aykut Küçükparmak
Doç. Dr. Murat Sezik
Doç. Dr. Sabri Çap
Doç. Dr. Mücahit Yüksel
Doç. Dr. Mustafa Altunkaya
Doç. Dr. Halit Boz
Doç. Dr. Enver Demirpolat
Doç. Dr. Zeynep Sağır
Doç. Dr. Abdülkadir Kıyak
Doç. Dr. Fatih Zengin
Doç. Dr. Harun Bekiroğlu
Doç. Dr. Abdulhan Ünlüsoy
Dr. Öğr. Üyesi M. Fatih Yalçın
Dr. Öğr. Üyesi Taner Namlı
Dr. Öğr. Üyesi Seher Doğancı
Dr. Öğr. Üyesi Bilal Kartal
Dr. Öğr. Üyesi İshak Tekin
Dr. Öğr. Üyesi Yunus Emre Temiz
Dr. Öğr Üyesi Mohammad Ajmal Hanif
Dr. Öğr. Üyesi Selami Yalçın
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin Şahin
Dr. Öğr. Üyesi Ramazan Meşe
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Cengiz
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Polat
Dr. Öğr. Üyesi Ali Güngör
Dr. Öğr. Üyesi Ali Gül
Dr. Öğr. Üyesi Gülşen Sayın
Dr. Öğr. Üyesi Serkan Demir
Dr. Öğr. Üyesi Selahattin Yıldırım
Dr. İsmail Söylemez
Dr. Osman Dertli
Dr. Eyup Barlak
Dr. Fatih Özkan
Dr. İrem Ceyhan
Dr. Havva Özata
Dr. Gültekin Eroğlu
Dr. Muhammed Meşhud Hakçıoğlu
Dr. Sait İnan
Dr. Mevhibe Altunkaya
Dr. Büşra Kutluay Çelik
Arş. Gör. Umut Turgut Yıldırım
Arş. Gör. Dr. Havva Özata
Arş. Gör. Emre Özsalman
Arş. Gör. Mehmet Emin Güven
Arş. Gör. Ruhi Abat
Arş. Gör. Soner Eraslan
Arş. Gör. Abdullah Tanrıverdi
Öğr. Gör. Mahmut Sami Doğancı
Öğr. Gör. Cemile Uzun
Öğr. Gör. Ömer Uyan
Gönül Kılınç
Mehmet Su
Abdul Rehman
Remzi Nazlı
Alpcan Acar
Serdar Murat Gürses

Yurt Dışı Katılımcılar:
Prof. Dr. Douida Nafissa
Doç Dr. Bellil Abdelkarim
Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Reşid ed-Derşevi
Dr. Öğr. Üyesi Şerif Murad
Dr. Öğr. Üyesi Najmeddin Isa
Dr. Khennouse Nour al-din
Dr. Muhammed Nur Yusuf
Dr. Ramzya Hamza Hasan
Dr. Noori Abdelrahman İbrahim
Dr. Suhayla Maza
Dr. Dina Mohseni
Öğr. Gör. Abdülbari Aziz Osman
Ömer Yusuf

A OTURUMU

İNANÇ VE İBADET ÖZGÜRLÜĞÜ İÇİN HİCRET

Zülfikar DURMUŞ
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Prof. Dr.
Orcid Id: 0000-0003-4255-0820
zulfikardurmus@nevsehir.edu.tr

Havva ÖZATA
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Dr.
Orcid Id: 0000-0001-8934-9230
hozata@nevsehir.edu.tr

Sosyolojik ve tarihi bir olgu olan göç; dinî, ekonomik, toplumsal ve siyasal nedenlerden kaynaklanabilir. İnsanlık tarihi boyunca farklı insan toplulukları muhtelif nedenlerle kendi bölgelerini terk etmek zorunda kalmıştır. Bu göçler -kavimler göçünde olduğu gibi- dünya tarihine de yön vermiştir. İslâmî literatürde hem dinî hem de hukukî doktrinler etrafında şekillenen göç, bu bağlamda "hicret" olarak ifade edilmiştir. Hicret; küfür beldesini terk etmek olduğu gibi Allah'ın yasaklarını, kâfirlerin hayatlarındaki davranışlarını da terk etmektir. Bunların yerine inanan insanların beldesine ve Allah'ın emirlerinin yerine getirmeye yönelişi ifade etmektir. Bu şekliyle insanın dinî özgürlüğünü elde etmesi bakımından önemli olan hicret, aynı zamanda insanın hayatını idame ettiği, sevdiklerinin bulunduğu, geçmişinden izler taşıyan beldeleri bu özgürlüğü elde etmek amacıyla terk etmesi anlamında bir imtihan vesilesidir. Hicret, bu anlamda sadece bireysel bir tutum olarak algılanmamalıdır. Nitekim hicret, din mensuplarının kâfir toplumlar içerisinde asimile olmasının engellemesi açısından da dinin sürekliliğini ve kalıcılığını da sağlamaktadır. Mümin için bir imtihan vesilesi olan hicretin, dinî anlamda da bir yükümlülük olması bu sürekliliği ve kalıcılığı sağlaması ile ilişkili olabilmektedir. İşte tam bu noktada hicret, dünyalık herhangi bir amaç ile yapılan "göç"ten ayrılmaktadır.

Hicret kelimesi, doğrudan Kur'an'da geçmemekle birlikte otuz bir yerde "hecr/hicrân" kökünden türeyen çeşitli kelimelerin, "bir kişiden uzaklaşmak, yalnız bırakmak, terketmek, uzak durmak", "Kur'an'ı terketmek", "Kur'an hakkında saçma-sapan şeyler konuşmak", "putlar başta olmak üzere kötü olan her şeyi terketmek" anlamında kullanıldığı görülmektedir.

Allah'ın dinini yaymada en önemli araçlardan olan hicretin hemen peygamberlerin ve peygamberî hayatı kendisine yaşam tarzı olarak belirleyenlerin hayatında yer aldığı söylenebilir. Bu bağlamda Kur'an'da, Hz. Peygamber başta olmak üzere Hz. İbrahim, Hz. Lût, Hz. Mûsâ gibi peygamberler ve Ashab-ı Kehf zikredilmektedir.

Kur'anî verilere göre hicretin temel gerekçesi, Müslümanların inancına ve yaşam tarzlarına yönelik baskı, zulüm, entrika, işkence, sosyo-ekonomik boykot gibi gayri insani davranışlar ve uygulamalardır. Müminler, sırf "Rabbimiz Allah'tır." demeleri ve imanları yüzünden Allah yolunda baskı ve işkencelere maruz kalmış ve bu nedenle haksızca vatanlarından ve maddi imkânlarından hicrete zorlanmışlardır. Neticede, müminler, Allah'ın lütfunu ve rızasını kazanmak ve O'nun dinine ve elçisine yardım etmek için hicret etmişlerdir.

Kur'an'da hicret ile gerçekleşecek olan "Allah'ın dinine yardım" hicretin bireylerin inanç özgürlüğünü elde etmesiyle ortaya çıkacak dinin sürekliliğini sağlamaktır. Nitekim küfür diyarlarında kendi dinlerini özgürce yaşayamayan inanan insanların üzerindeki baskı, dinin toplumsal yönüne bir başka deyişle cemaat ruhuna da darbe vurmaktadır. Bu ise inananlar arasında kolektif bilincin yok olmasına ve dinin sonraki nesillere sağlıklı bir şekilde aktarılmasına engel olmaktadır. Neticede dinin toplumsal hayata yönelik etkinliği azalmakta bir süre sonra ise din tamamen ortadan kalkabilmektedir. İşte tam bu noktada hicret, dinin başka diyarlarda inananlar arasında özgürce yaşanması ve sonraki nesillere sağlıklı bir şekilde aktarılabilmesi için bir çıkış olmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de hicrete ilişkin ayetler bağlamında dikkat çeken hususlardan biri de hicrete hazırlıktır. Zira hicret insanın, içine doğup büyüdüğü ilk çevresi olan aile ocağını, sosyal çevresini ve yurdunu en yüce ideal olan inancını yaşama uğruna terk etmesidir. Bir başka ifadeyle her şeyini arkada bırakması demektir. Bu zorlu terk ediş Kur'an perspekti-

finden bakılınca öyle alelade, sıradan bir davranış olarak değil aksine sistemli ve planlı olarak vukuu bulması gereken bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle hicretin tahakkuk edebilmesi için önce kişinin bilişsel/zihinsel bir ön hazırlık içinde olması gerekir. Nitekim önemli bir sürecin başlangıcı olan hicretin, tüm zorluklarına karşı insanın kendini hazır hissetmesinde bu zihinsel hazırlığın, manevi hazırbulunuşluğun önemi büyüktür.

Hicret gibi bir durumun sağlıklı olarak gerçekleşe bilmesi için de sistemli ve bilinçli adımlar atılmalıdır. Hicret edilecek yerin tespiti, hicret sırasında alınacak önemler bu adımlar arasında yer almaktadır. Hz. Peygamber başta olmak üzere diğer peygamberlerde de görüldüğü üzere planlı bir şekilde hazırlanan hicret, inananların maddî ve manevî zarara uğramaması için gerekli olduğu gibi hicretin amacına ulaşması için de elzem olmaktadır.

Kur'an'da, tevhid inancını benimseyen ve o inancın gereklerini yaşama uğruna her türlü eza ve cefayı göze alabilen Allah yolunda hicret eden muhacirlerin nitelikleri Yüce Allah tarafından övgüyle bahsedilmektedir. Nitekim onlar, Allah'a iman eder, imanlarının gereği olarak hicret eder, Allah yolunda canları ve malları ile cihad eder, Allah'ın lütfunu ve rızasını kazanmak ister, Allah'ın dinine ve elçisine yardım eder, Allah'a tevekkül ederler. Yine onlar, imanlarında samimidirler ve Allah yolunda her türlü sıkıntıya karşı sabırlıdırlar. Yüce Allah onları, eşsiz güzellikteki nimetlerle mükâfatlandıracağını ve onlara yardım ve zafer vaadinin mutlaka gerçekleşeceğini beyan etmektedir. Yine Allah'ın merhametine nail olan, kendilerinden razı olduğu ibadet ehli, ihlaslı kulları olarak Kur'an'da sıklıkla zikredilen muhlisler, muttakiler, muhsinler gibi muhacirlerin de benzer niteliklerle tavsif edilmesi ve mükâfatlara nail olmaları bu noktada dikkate şayandır.

Hicret etmenin önemini, muhacirlerin dinî ve dünyevî elde edecekleri mükâfatların büyüklüğünü zikreden ve hatta hicret eden müminleri destekleyen diğer müminlerin övüldüğü ayetler, İslam dininde hicretin nasıl bir fonksiyona sahip olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Bununla birlikte iman eden fakat hicret etme güç ve imkânına sahip oldukları hâlde eski yurtlarını, sevdiklerini, dostlarını ve mallarını bırakmayı göze alamadıkları için hicret etmeyen kişiler de aynı şekilde yerilmektedir.

Muhacirlerin bizzat ayetlerde zikredilmesi, onların elde edecekleri dinî ve dünyevî mükâfatların beyan edilmesi hicretin de önemini gözler önüne sermektedir. Yine dünyevî her şeyden sıyrılarak sırf Allah'ın rızasını elde etmek ve O'nun dinine hizmet maksadıyla yapılan hicretin dinin kaim olması için önemli olduğu görülmektedir.

Müminler, Allah'ın lütfunu ve rızasını kazanmak ve O'nun dinine ve elçisine yardım için hicret ederler. Gerek önceki peygamberlerin ve gerekse Hz. Peygamber ve müminlerin hicretlerinin esasına bakıldığında hicret olayının ilk olarak inanç ve ibadet özgürlüğüne kavuşmak için yapıldığını söyleyebiliriz. Bununla birlikte hicret, sadece bireysel bir tutum olarak da algılanmamalıdır. Çünkü hicret, din mensuplarının kâfir toplumlar içerisinde asimile olmasının engellemesi açısından dinin sürekliliğini ve kalıcılığını da sağlamaktadır. Hicret, müminleri bir araya getirerek daha güçlü kılmak ve müminlerin cemaat ruhunu aktif ve dinamik tutarak dinin sonraki nesillere doğru bir şekilde aktarılmasına vesile olarak bu fonksiyonu gerçekleştirmektedir.

MEDENİYET İNŞASINDA YOLA REVAN OLMAK: KAVİMLER GÖÇÜNE FELSEFİ BİR BAKIŞ

Enver DEMİRPOLAT
Doç. Dr., Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi, edemirpolat@firat.edu.tr,
Orcid No: 0000-0003-4059-3413

Toplumların hayatındaki kırılmalar medeniyetlerin doğuşuna etki eden faktörlerden biridir. Bu kırılmaların değişiminde ise göçler öne çıkmaktadır. Göç zorunlu veya gönüllü olarak yapılır. Zorunlu göçler bir kaçıştır. Ama gönüllü yapılan toplumsal göçler demografik değişimle beraber medeniyetlerin bir yerden bir yere intikali olarak değerlendirilebilir.

Medeniyetler bir toplumun veya kavmin inhisarında değildir. Onlar insanlığın ortak ürünüdür. Medeniyete giden yolda sosyolojik, psikolojik veya ilmi anlamda tarihi olayların başlangıç etme ihtimalleri yüksektir. Kavimler göçünü de bu bağlamda değerlendirmek gerekir.

Türkistan coğrafyasına bakıldığında genellikle Türkler, Moğollar ve Çinliler gibi belli başlı kavimlerin varlığı hemen dikkat çeker. Bu kavimlerden sadece Türklerin ana yön olarak batıyı seçip ve kitleler halinde bir göç başlattıkları tarih kaynaklarında yazılıdır. Kaynaklar, kavimler göçünün nedenleri arasında kuraklık, savaş, yeni yurtlar edinme vs. gibi gerekçeleri sıralar. Bu nedenler bize göre ana etkenler olmayıp tali etkenler olarak bir noktaya kadar belki doğru olabilir. Çünkü göç eden kavimler mercek altına alındığında asıl nedenlerin bunlar olmadıkları, geri planda daha başka önemli bir nedenin yattığı kendini belli eder.

Göç eden kavimlerin büyük çoğunluğunun Türkler ve akraba topluluklar olması, Moğollar ve Çinlilerin genellikle göç etmeyip kendi coğrafyalarında kalmaları iki ihtimali de beraberinde getirmektedir. Ya Türkler, Çinliler ve Moğolların baskısından yılarak kadim yurtlarını değiştirmeye karar verdiler, ya da gerçekten bir kuraklık söz konusudur. Her iki ihtimal de tarihe göz atıldığında geçerliliğini önemli ölçüde kaybeder. Çünkü Çin

Seddi'nin, Türk baskısından korunmak için yapıldığı gerçeği açıkça ortada durmaktadır. Moğolların tarih sahnesine devlet olarak çıkışı ise pek nadirdir. Kaldı ki Türkler ve Moğollar, Orta Asya'da iç içe yaşamanın getirdiği bir konumdadırlar.

Öyleyse Türkleri ata yurtlarından hep batıya yönelten sebep ne olabilir? Onlar Ortaasya'dan Avrupa ve Anadolu'ya yönelirken hiç mi kurak olmayan yerler bulamadılar? Çin gibi nüfusu oldukça kalabalık bir millet göç etmeyip yerinde dururken, Türkleri buna iten sebep ne olabilir? İşte bizce üzerinde asıl düşünülmesi ve açıklanması gereken soru kanaatimizce budur. Türk'ün şuur altında yatan bir hedef, bir ufuk, bir ülkü olması gerekmektedir. Bu hedef, ufuk ve ülkü, mutlak surette yüzyıllarca süren bir ilmi ve felsefi birikimin sonucu olsa gerektir.

İlim ve hikmetin en eski kaynağının kutsal kitaplar, dolayısıyla peygamber öğretisi olduğu gerçeğinden hareket edecek olursak hemen şu soruyu sormak gerekir. Türklerin bir peygamberi var mıydı? Onlara bu kutsal hedefi, ufuk veya ülküyü veren kimdi? Bu soruları çoğaltmak pekâlâ mümkündür.

Biz, Türkmenler ve akraba topluluklarının bu kutsal göçlerinin temel nedeninin yeni bir medeniyet kurma ülküsü/hedefi olduğu kanaatini taşımaktayız. Gerçek nedeni bu fikri irdeleyerek bulabiliriz diye düşünmekteyiz. Öyleyse bu hedefin temelinde bir bilge kişilik veya bir peygamberin olması söz konusudur. Bu kişilerin kimler olduğu hakkında var olabilecek cevapları bize göre üç ihtimalde aramak mümkündür.

a-Kur'an'da da buyurulduğu gibi Allah, bütün milletlere peygamber göndermiştir. Dolayısıyla Türklere de bir elçi gelerek bu kutsal hedefe kaynaklık teşkil edip yöneltme ihtimali söz konusu olabilir.

b-Zülkarneyn'in bu bölgelere kadar gelerek dünyaya hükmetme hedefini anlatıp tebliğ etme ihtimali olabilir.

c-Hz. İbrahim'in İshak ve İsmail dışındaki oğullarından bir veya birden fazlasının buralara Hz. İbrahim tarafından gönderilmesi ve bunların Horasan'a gelip, Türkler ile karşılaşması düşüncemize kanıt olması açısından bir ipucu olabilir.

Yukarıda zikredilen üç ihtimalin hangisi doğru olursa olsun önemli olan söz konusu evrensel devlet adı verilen ülküye rehberlik edilip refe-

rans olunmasıdır. Özetle Kavimler Göçü'nün ana sebebini, evrensel devlet ideali için yeni bir medeniyet kurmak şeklinde açıklamak mümkündür.

İlim ve hikmetin en eski kaynağının kutsal kitaplar, dolayısıyla peygamber öğretisi olduğu gerçeğinden hareket edecek olursak hemen şu soruyu sormak gerekir. Türklerin bir peygamberi var mıydı? Onlara bu kutsal hedefi, ufuk veya ülküyü veren kimdi? Bu soruları çoğaltmak pekâlâ mümkündür.

Türklerin dini inançlarına bakıldığında ana kütleyi oluşturan grubun "Gök Tanrı" inancını benimsedikleri görülmektedir. Türklerin, tarihte uzun bir süre, sınır boylarında diğer din ve topluluklar ile temasta bulunan kısmı hariç tutulacak olursa hep Gök Tanrı inancını koruya geldikleri görülür. Tek Tanrı inancına dayanan dinlerle temelde fazla bir farklılık arz etmeyen Gök Tanrı İnancı, onların İslam ile daha kolay uyum sağlamalarına da sebep olmuştur. Zira Türkler, İslam'ı bir dayatma veya baskı sonucu değil, bilakis kendi inanç sistemleriyle benzerlik gösterdiği için kolayca benimsemişlerdir.

Türklerin Alp-Erenlik ruhunu benimseyip yaşatmalarının temelini oluşturan nedeni bize göre burada aramak gereklidir. Bu ruhu öldüren ve öz bünyeye aykırı olan Maniheizm, Konfüçyanizm vs. gibi dinleri kısa zamanda terk etmelerinin arka planında da yine Cihan Hâkimiyeti fikrinin var olduğunu düşünmekteyiz. Dolayısıyla bu ruh anlayışı Türklere yeni bir ufuk, hedef ve ülkü olarak hep rehberlik etmiştir. O ufuk, hedef ve ülkü toplumsal manada kıvamını bulunca tarihi seyir içinde medeniyetler oluşturup imparatorluklar kurmak olarak kendini göstermiştir.

Türklerdeki söz konusu birikimin ürünlerinin ilk kaynağını Orhun Abideleri'nde görmek mümkündür. Daha çok ahlak felsefesi ve siyaset sanatının inceliklerinin ön planda olduğu bu abidelerin tarihlerinin epeyce eskiye dayanmaları, Türk yurtlarının ilim ve felsefe, dolayısıyla eğitim-öğretim faaliyetleri ile yoğrulmuş olduğunu gösteren kanıtlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Orhun Abideleri, yaşanmış ve uygulanmış bir felsefenin anıtlarını oluşturmaktadır. Yazdıranı ve uygulayanı belli olup (Bilge Kağan) anonim değildir. Nitekim Turan filozofu ve Muallim-i Sani (İnsanlığın İkinci Öğretmeni) diye bilinen Farabi'nin "Bizim dili konuşanlarda; hükümdar, filozof ve kanun koyucu aynı anlama gelir" demektedir. Abidelerden hareketle o

dönemdeki bilimsel bilgi ve teknoloji hakkında elde edilen verilere göre Türkler on iki hayvanlı takvimi kullanmışlardır.

Türklerdeki hikmet veya felsefeyi derleyen kaynaklar, genelde felsefi eserler şeklinde değil, edebi ürünler halindedir. Türklerde yazılı ve sözlü ifadeler doğruyu dile getirmekle beraber, güzele de uygun biçimde yer verilmiş, sanat yapılmış, ölçü ve uyak kullanılarak söz uzatılmamış, düşünceler kısa yoldan az ve öz olarak dile getirilmiştir.

Türkler İslam dinini kabul ettikten sonra haliyle Arap kültüründen de etkilenmişlerdir. Kurulan eğitim kurumlarının başına katı bir Arap kültür yapısını savunan Bağdat Şam ve Kahire'de yetişen kişiler getirilmiştir. Bunların söz konusu eğitim kurumlarındaki etkinlikleri sonucu Türklerde felsefi ve akli bilimler zamanla körelmiş, Gazali'den sonra ise tüm İslam düşüncesinde olduğu gibi uzun bir süre kelam ve tasavvuf ilmi disiplinlerinin bünyesi altında varlığını sürdürmüştür.

Sonuç olarak denilebilir ki medeniyetlerin inşasında göçler önemli bir role sahiptirler. Eskiyi bitirip, yenide yeniden bitmek adına sırtını Güneşe dönüp Allah'ın ismini yüceltmek uğruna, kısaca Âleme Nizam verme/Dünya düzeni adına yola revan olan Türkler ve akraba kavimler de medeniyet adına yola çıkmışlardır. Zaten aynı ülkü Ortaasya'da bulunan diğer milletlerde de olsa ortak bir hareket söz konusu olabilirdi.

Gök Tanrı inancına sahip iken adı "Kızılelma/Büyük Hedef" olan bu ideal, Hira-Nur Dağı'ndan esen Muhammedi meltemi soluyup Muhammedi kelamla mayalanıp İslam inancını benimsedikten sonra isim değiştirmiş ve "Nizam-ı Alem/Dünyaya düzen verme", "İ'la-yı Kelimetullah" isimleriyle ifade edilmeye başlanmıştır.

Özetle Kavimler Göçü'nün ana sebebini, Cihan Hakimiyetini sağlamak veya "İ'la-yı Kelimetullah için Nizam-ı Alem" uğruna yapılan bir "Yola revan olma destanıdır" şeklinde açıklamak mümkündür.

8. (14.) ASIRDA ULEMÂNIN DIMAŞK'A GÖÇÜ VE MEMLÜKLERİN ULEMÂYA SUNDUĞU İMKÂNLAR

M. Fatih YALÇIN (Dr. Öğr. Üyesi)
0000-0003-3685-2988
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Memlüklerin (648-923/1250-1517) selefi Eyyûbîler döneminde (567-866/1171-1462) Dımaşk, İslam dünyasının en önemli kültür merkezlerinden biriydi. Memlüklerin kurulmasıyla birlikte başkent Kahire'nin gölgesinde kalmış olsa da şehirdeki ilmî faaliyetlerin yoğun bir şekilde devam ettiği görülmektedir. Memlükler döneminde doğudan ve batıdan çok sayıda âlimin özellikle Kahire ve Dımaşk'a göç ettikleri belirtilmelidir. Bu göçe etki eden faktörler arasında 7. (13.) yüzyılda Memlüklerin Moğolları mağlup etmesi ve Haçlıları püskürtmesi neticesinde güven ve istikrarı tesis etmesi yanı sıra ilmî faaliyetleri destekleyerek çok sayıda ilmî kurum inşa ettirmeleri ve ulemâya sundukları fırsatlar ilk akla gelenlerdendir. Ayrıca Endülüs'te reconquista hareketinden kaçanlar veya İslam dünyasının batısından hac için Memlük topraklarından geçerek Mekke'ye giden âlimlerin Kahire ve Dımaşk'ta teşekkül eden velûd ilmî ortama tanıklık etmeleri ulemânın Memlük coğrafyasına yönelmesini sağlayan faktörler arasında zikredilmelidir.

Ulemâya dair çok sayıda tabakât eserinin mevcudiyeti ile dikkat çeken Memlükler döneminde, İslam dünyasının farklı coğrafyalarından Dımaşk'a gelen ve buraya yerleşerek kâdılkudâtlık ve müderrislik başta olmak üzere önemli görevler edinebilen âlimleri tespit etmek mümkündür. Memlüklerin sunduğu imkanlarla bu âlimlerin bir taraftan bürokraside görev alarak maişetlerini temin ettikleri diğer taraftan ilmî faaliyetlerini devam ettirebildikleri söylenmelidir.

Ele alınan dönemde başta medreseler olmak üzere diğer ilmî kurumlar ve buralardaki faaliyetlerle ilgili en temel eser, kuşkusuz Memlük tarihçisi Nu'aymî (ö. 927/1521) *ed-Dâris fî târihi'l-medâris*'tir. Bu eser, Eyyûbîler döneminden intikal edenlerin yanı sıra Memlükler döneminde yaptırılan ilmî kurumlar hakkında da önemli bilgiler vermektedir. Onun verdiği bilgilerden bu dönemde sayıları giderek artan medreselerin ve diğer ilmî kurumlar hakkındaki bilgilerden ulemâya sunulan imkanların bir kısmına dair oldukça mühim bilgiler edinmek mümkündür. Buralarda görevlendirilen müderrisler ve şeyhlerin verdiği bilgilerin yanı sıra kurumların inşasına ve işlevlerine dair önemli bir kaynaktır. Yine bu eserden hareketle Memlüklere gelindiğinde birden fazla mezhebe tahsis edilen medreselerin sayısında da artış olduğu tespit edilmektedir. Dolayısıyla bu ilmî yapılar, Memlüklerin ulemâya sundukları en önemli imkanlardandır.

Bunların yanı sıra sultan Baybars döneminde (658-676/1260-1277) Memlüklerde adlî sistemde yapılan önemli bir düzenleme olan ve 663 (1265) yılında önce Kahire'de bir yıl sonra 664 (1266) yılında ise Dımaşk'ta hayata geçirilerek zamanla bütün şehirlerde uygulanmaya konan Şâfiî, Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinden birer kâdılkudât tayin edilmesi de bu bağlamda zikredilmelidir. Osmanlıların Memlükleri ortadan kaldırmasına kadar devam eden bu yeni sistemde Memlük coğrafyasına doğudan ya da batıdan göç eden âlimlerden bazılarının kâdılkudât olarak görevlendirildiği tespit edilmiştir.

8. (14.) yüzyılda ulema açısından dikkat çeken bir diğer kurum Emevî Camii'dir. Emevîler döneminde (41-132/661-750) inşa edilen ve İslam dünyasının günümüze ulaşmış en eski yapılarından biri olan Emevî Camii, tarih boyunca dinî, ilmî, sosyal ve kültürel sahalarda adından söz ettirmiştir. Memlükler döneminde şehirde çok sayıda camii ve medrese inşa edilmesine rağmen, Emevî Camii ilmî ve dinî alanda ayrı bir yere sahip olmuştur. Memlük sultanları, söz konusu caminin önemine binaen her türlü tamiratı ve ihtiyacıyla bizzat ilgilenmişler ve eğitim – öğretim faaliyetlerinin devam etmesini sağlamışlardır. Burada imamlık, hatiplik, müezzinlik, müderrislik ve kârîlik gibi çok sayıda kadronun olduğu belirtilmelidir.

Dımaşk'ta sufî eğitim kurumları olan hankah, zaviye ve ribatlar da ulemâya sunulan imkanlar arasında zikredilmelidir. Bu kurumların her birinin başında şeyh olurdu. Bu şeyhlerin üstünde bulunan şeyhuşşüyûh, sufi vakıflarından sorumlu idi. Şeyhuşşüyûh, aynı zamanda Dımaşk'ın

en önemli hankahı olan ve 5. (11.) asırda yaptırılan Sümeysâtiyye'nin de şeyhliğini yürütürdü.

Bahsi geçen imkanlarla güven ve istikrar ortamının tesis edilmesiyle Memlük coğrafyasına farklı mezheplere ve kültürlere mensup âlimlerin göç ederek buraya yerleştiği görülmektedir. Nitekim dönemin biyografi eserleri tarandığında Dımaşk'a göç eden ve buraya yerleşerek önde gelen görevlere tayin edilen âlimlerden birtakım örnekler bulmak mümkündür. Bunlar arasında Bicâye'de doğan ve Dımaşk'ta Mâlikî kâdılkudâtı ve Mâlikî Zâviyesi ile Nûriyye Medresesi'nde müderris, Ümmü's-Sâlih türbesinde kıraat hocalığı görevlerini üstlenen Zeyneddin ez-Zevâvî (ö. 681/1282), Aksaray'da doğan Dımaşk Hanefî kâdılkudâtı Hüsâmeddin er-Rûmî (ö. 699/1299), Buhara yakınlarındaki Kelâbâz'da doğan ve Dımaşk'a gelerek Sümeysâtiyye Hankahı'na sufi olarak yerleşen Hanefî fakihi Mahmûd b. Ebu Bekr el-Kelâbâzî (ö. 700/1300), Mağribli bir ailenin Dımaşk'ta doğan bir üyesi olan ve Dımaşk Şâfîi kâdılkudâtlığı ile birlikte şeyhuşşüyûhluk görevlerinin yürüten Cemâleddin ez-Zur'î (ö. 734/1333), Musul'da doğan ve uzun yıllar Emevî Camii hatipliğini yapan Hatîb el-Kazvînî (ö. 739/1338), İşbîliye'den Dımaşk'a göç eden ve buraya yerleşen bir aileye mensup olan ve Dımaşk'ta muhtelif medreselerde müderrislik yapan meşhur muhaddis ve tarihçi Birzâlî (ö. 739/1339) ile son olarak Gırnata'da doğan ve Dımaşk Mâlikî kâdılkudâtlığı görevinde bulunan Seriyyüddin İsmail b. Hânî (ö. 771/1369) zikredilebilir.

Bu çalışma, Moğol istilasının sona erdirilmesinden sonra Timur'un Dımaşk'ı işgaline kadar geçen sürede Dımaşk'ta tesis edilen güven ve istikrar dönemi ile sınırlandırılmıştır. Çalışmada, Memlük kaynakları ve modern literatür kullanılarak söz konusu yüzyılda Dımaşk'ta mevcut olan ilmî müesseselerin özellikleriyle ulemâya tahsis edilen mansıblar ele alınacaktır. Çalışma, Memlüklerin Dımaşk'ta Eyyûbî mirasını koruduğunu ve aynı zamanda bu birikime katkı sağlayarak geliştirdiğini öne sürmektedir. Bunun yanı sıra ilmî müesseselerin işlevlerinde bir yakınlaşma olduğunu, medrese ve cami arasındaki rollerin karıştığını ortaya koymaktadır.

İBRANİLİKTEN YAHUDİLİĞE OLAN SERÜVENDE GÖÇLERİN YAHUDİ TEOLOJİSİNE OLAN KATKISI

Arş. Gör. Dr. İrem CEYHAN
İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
0000-0002-4244-4983

Göç olgusu; hem sosyolojik hem de teolojik olarak oldukça önem arz etmektedir. Zira göç etmek sadece tek bir şahsın ya da bir topluluğun bölgesel anlamda yer değiştirmesi değil; aynı zamanda göç edenin kendi kültürünü, geleneğini ve dinini de taşımasıdır. Bu taşıma olayının ardından ise entegrasyon dediğimiz süreç başlar. Farklı kültürler karşılaşır ve uyum sağlanana kadar taşınan değerlerden kayıplar da verilir, bunların yerine yeni değerler de inşa edilir. Aynı zamanda mevcut değerlerin bazıları ise korunmaya özellikle gayret edilir. Bu korunmaya gayret gösterilen değerlerin başında ise insana kim olduğunu ve nereden geldiğini hatırlatan dini kaynaklar gelir. Tüm bu süreçlerin sonunda ise değişim kaçınılmaz bir hale gelir. Göçmenler; göçten önceki ve göçle beraber şekillenen değerlerinin karışımı olan bir karaktere bürünürler. Bugüne kadar yapılmış sosyolojik araştırmalar da bu teoriyi desteklemektedir.

Yahudilik, Eski Ahit'e göre ilk ataları olan İbrahim'in Kenan diyarına olan göçüyle başlar. Buna göre; babası put yapan İbrahim, önce babasının yaptığı putları kırmış ardından da putlarla alakalı olumsuz şeyler söylemiştir. Yaptığı ve söyledikleri yaşadıkları şehirde duyulunca da oradan göç etmek durumunda kalmıştır. İbrahim bu göçü yalnız başına gerçekleştirmemiş; eşi, akrabalarının bir kısmı, onların erkek ve kadın köleleri, sığır ve koyun sürüleri de ona eşlik etmiştir. Hatta bazı araştırmacılar İbrani isimlendirmesini de bu göç hareketine bağlarlar ve "nehri geçenler" anlamına geldiğini iddia ederler.

Eski Ahit'te İbraniler'in Kenan şehrinde yani Mısır'da kalış süreleri 400 ve 430 yıl şeklinde iki farklı şekilde telaffuz edilmektedir. İbraniler

bu uzun süreç içerisinde Mısır'da yaşarken; sırasıyla Hz. İshak, Hz. Yakup ve onun on iki oğluyla beraber varlıklarını devam ettirmiş ve küçük bir topluluktan on iki ayrı kolu olan büyük bir topluluk haline gelmişlerdir. Bu süreçte Tanrı tarafından İsrail adını alan Hz. Yakup ve soyu artık İbrani olarak değil İsrailoğulları şeklinde anılmaya başlanmıştır.

Mısır'da bir süre sonra köleleştirilen İsrailoğulları, Musa Peygamber ve kardeşi Harun ile ikinci göçlerini gerçekleştirerek; Mısır'dan çıkmışlardır. Onlar, Hz. Musa'nın vefatının ardından yerine gelen Yeşu peygamber önderliğinde yeniden Kenan bölgesine göç etmişler ve Tanrı'ya verdikleri söze uydukları sürece Tanrı tarafından desteklenerek, uymadıklarında ise cezalandırılarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Yeşu peygamberden sonra Hakimler ardından ise Krallar dönemi ile devam eden İsrailoğulları, Davut ve Süleyman peygamber dönemlerinde altın çağlarını yaşamışlardır. Kudüs fethedilmiş, krallık sarayı buraya yapılmış ve görkemli bir mabed inşa edilmiştir. Ayrıca onlar Süleyman peygamber dönemiyle beraber, Yehuda merkezli bir krallıkta varlıklarını sürdürmelerine nispetle artık İsrailoğulları olarak değil Yahudi olarak anılmaya başlanmışlardır. Yahudiler için bu parlak süreç Babil sürgününe kadar devam etmiştir. Zira Süleyman peygamber sonrası önce krallık ikiye bölünmüş ardından da tüm kral ve peygamberlerin uyarılarına rağmen Yahudiler yeniden Tanrı'ya şirk koşmuşlar ve ahitlerini bozmuşlardır. Bunun sonucu olarak da yeniden sürgünle göç ettirilerek cezalandırılmışlardır. Babil sürgünü Yahudi tarihinde çok önemli izler bırakmıştır. Onların yıkılmaz dedikleri Davud Krallıklarının sona ermesi ve dokunulmaz diye inandıkları mabedlerinin yerle bir edilmesi; Yahudiliğin bir fikir sistemi, bir ideoloji ve çoğunluk uluslar içinde bir yaşam şekli halini alma sürecinin başlamasına neden olmuştur.

Bu dönemde, Yahudiler yeniden Kudüs'e ve Kudüs tapınağına kavuşma özlemi içerisinde olup sürekli olarak yabancı bir milletin içinde "Yahudi kalabilme" endişesi yaşamışlardır. Böylelikle de karakteristik özelliklerini Babil Diasporası döneminde korumuş olup bulundukları toplumda erimemeyi başarmışlardır. Onlar bu kaygı ile nesep bilgilerinin kayıt altına alınması, yabancılarla münasebeti azaltmak için yeme-içme kurallarının belirlenmesi, düzenli dua ritüelinin yerleştirilmesi gibi kurallar belirlemişlerdir. Aynı zamanda bu zaruri göçün etkisiyle onlar Babil inanışlarından da etkilenmiş Mesihi inanışının merkezde olduğu bir yaklaşım da geliştirmişlerdir.

Ezra peygamber ile beraber sürgün dönemi sona ermiş Yahudiler, Kudüs'e geri dönerek mabedlerini yeniden inşa etmişlerdir. Ezra, Yahudilerin tek bir Tanrı'ya inanmaları için çabalamış; "Büyük meclis"i kurarak, dua faaliyetlerinin düzenlenmesini, Eski Ahit çalışmalarının yapılabilmesini sağlamış, sürgünde şekillenen dinin pratik yönlerine ek olarak teolojik kısmının da şekillenmesinin temellerini atmıştır. Ancak Yahudiler için süreç bu minvalde ilerlememiştir. El değiştiren yönetimlerle sürekli sıkıntı yaşayan Yahudilerin, en son Roma yönetimindeyken Mabedleri ikinci defa yıkılmış ve Yahudiler yeni bir diasporaya maruz bırakılmışlardır. Ancak artık Yahudiler, yaşadıkları tecrübelere binaen etnik kökenleri ve tektanrıcı yaklaşımlarında daha sadık ve kararlı bir hale gelmişler, inanç esasları bağlamında olamasa bile sözlü geleneği sistemleştirmeye, Eski Ahit'i anlamaya çalışmayı bırakmamışlardır. Yahudiler, Romalılar'ın onları sürgün etmelerinden itibaren birkaç yüzyıl bu diaspora sürecinde yaşam mücadelesi vermişler ve çeşitli bölgelere dağılarak varlıklarını devam ettirmişlerdir.

Zikredildiği üzere ilk dönem göçler ve zaruri göçler hüviyetinde olan sürgünler; Yahudiler için sadece sosyolojik ve tarihsel olaylar olarak değerlendirilmemektedir. Onlar için tüm bu yaşananlar dini ve ideolojiktir. Zira onlar ya bir ceza sonucu yer değiştirmekte ya da Tanrı'nın desteğiyle vaad edilen topraklara ulaşmaktadırlar. Bu yer değişikliklerinin odak noktasında Yahudiler'in inanç noktasındaki zafiyetleri ya da bağlılıkları yer almaktadır. Onlar göç ve sürgünlerle; neye nasıl inanmaları gerektiğini öğrenmişler; etnik kimliklerinin farkına varmışlar ve bunu korumak için kararlar almışlardır.

RİVAYETLERE YANSIYAN YÖNLERİYLE HABEŞİSTAN HİCRETİ

Emine Tankuş Demir
İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Öğr. Gör.
etankus.demir@inonu.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-9062-003X

Bilindiği gibi İslâm tarihinde gerçekleştirilen ilk hicret Habeşistan'a yapılan hicrettir. Bi'setin beşinci yılında (M. 615), aşırı baskılar neticesinde önce on beş kişilik küçük bir grup, ardından sayıları yüze yaklaşan bir topluluk Habeşistan'a hicret etmek zorunda kalmıştır.

Medine'ye hicretle Habeşistan'a hicret kıyaslandığında amaç ve şekil bakımından farklılıklar görülmektedir. Medine'ye hicretten önce Akabe biatlarıyla Medine halkıyla anlaşma yapılmış, Medine'yi kalıcı bir yurt edinme maksadıyla Müslümanlar oraya hicret etmişlerdir. Habeşistan hicreti ise herhangi bir ön anlaşma veya görüşme olmaksızın, müşriklerin baskılarından kurtulmak amacıyla geçici bir barınma maksadıyla gerçekleşmiştir.

Bu tebliğde, hadis kaynaklarında geçen, Habeşistan hicretiyle ilgisi olan rivayetler, içeriklerine göre üç ana grupta ele alınmıştır.

1. Bölüm: Hazırlık ve Yolculuk

Ümmü Seleme'nin rivayet ettiğine göre Mekke'de Müslümanlara yapılan baskı ve işkence artınca, Resûlullah (s.a) ashabına, *"Habeşistan'da, yanında kimseye zulmedilmeyen bir hükümdar vardır. Allah size bir genişlik, içinde bulunduğunuz durumdan bir çıkış nasip edene kadar onun ülkesine sığının."* demiştir. Onlar da gruplar halinde oraya göç etmişlerdir. (Beyhakî, *Sünen-i Kübra*, 9/16)

Hz. Aişe'nin rivayetine göre Hz. Ebu Bekir de Habeşistan'a hicret etmeye niyetlenmiş, yola çıkmış ancak geri dönmek durumunda kalmıştır. (Buhârî, "Kefâlet", 4)

2. Bölüm: Habeşistan Günleri

Müslüman muhacirlerin Habeşistan'da yaşadıklarına dair en kapsamlı rivayet Ümmü Seleme'den nakledilir. Özetle şöyle anlatılır:

1.Müslümanlar ilk başta bireysel ya da gruplar halinde Habeşistan'a sığınmışlardır.

2.Mekkeliler durumdan endişelenip iade talebiyle elçiler göndermişlerdir.

3.Necaşi, Müslümanları hemen teslim etmemiş, huzuruna toplayıp sorgulamıştır.

4.Cafer b. Ebu Talib, Müslümanların sözcülüğü üstlenmiş ve etkili bir hitabette bulunmuştur. Necaşi ve huzurundakiler etkilenince, Mekkeli elçilerin kışkırtmalarıyla gelen teolojik soruları da ustalıkla cevaplayıp Meryem suresini okumuştur.

5.Necaşi oldukça etkilenmiş, ikna olmuş ve Müslümanlara ülkesinde diledikleri kadar barınma hakkı vermiştir. Onlara karışanın cezalandırılacağını ilan etmiştir.

6.Mekkeli elçiler eli boş dönmüş, Müslümanlar rahatlamışlardır.

7.Necaşi'ye karşı, din değiştirdiği iddiasıyla bir ayaklanma çıkmış, bastırılmıştır. Sonra bazı grupların saldırısıyla iç savaş başlamış, Müslümanlar buna çok üzülüp endişelenmişlerdir. Necaşi için dua etmiş, kazandığı haberini büyük bir sevinçle karşılamışlardır.

8.Müslümanlar Resûlullah'ın (s.a) yanına dönene kadar güvenli bir şekilde yaşamaya devam etmişlerdir.

Ümmü Seleme bu rivayetiyle Habeşistan dönemini özetlemiş olmaktadır. (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/202)

Habeşistan'da yaşanan bazı önemli durumlarla ilgili bilgi veren bir diğer rivayet ise Hz. Peygamber'in eşlerinden Ümmü Habibe'den aktarılmıştır. Bilindiği gibi Ümmü Habibe, eşi Ubeydullah b. Cahş'la birlikte Habeşistan'a hicret etmiş ancak bir süre sonra eşi eskiden mensup olduğu Hristiyanlığa geri dönmüştür. Bu süreci, eşinin ölümünü, Hz. Peygamber'in evlilik teklifini, Necaşi'nin huzurunda kıyılan nikahı, çeyiz hazırlıklarını vs. Ümmü Habibe'nin rivayetinden izlemek mümkündür. (Hâkim, *Müstedrek*, 4/21)

3. Bölüm: Habeşistan'dan Dönüş ve Sonrası

Habeşistan'dan dönüş bütün muhacirler için aynı zamanda olmamıştır. İlk giden kafile, Mekke ileri gelenlerinin Müslüman olduğuna dair bir haber aldıklarında Mekke'ye dönmüştür. Haberin yanlış olduğu anlaşılınca muhacirlerin bir kısmı Habeşistan'a geri dönmüş, bir kısmı kalmıştır. Habeşistan'dan son muhacir kafilesi Hayber'in fethi esnasında dönmüştür. Dönüşle ilgili hadis kaynaklarımızda kaydedilen birkaç rivayet şöyledir:

Resûlullah (s.a) henüz Hayber'de iken, amcasının oğlu Cafer'in de aralarında bulunduğu muhacirlerin gelişine çok sevinmiş, "*Hangisine sevineyim bilmiyorum, Hayber'in fethine mi Cafer'in gelişine mi*" diyerek sevincini ifade etmiştir. (İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, 6/381) Ayrıca Ebû Musa'nın naklettiğine göre onlara, savaşa katılmadıkları halde ganimetten pay vermiştir. (Buhârî, "Megâzi", 40)

Habeşistan muhacirlerinin dönüşünden muhtemelen kısa bir süre sonra, Hz. Ömer ile Habeşistan muhacirlerinin önemli isimlerinden Esma bnt. Umeys arasında geçen bir diyalogda Hz. Ömer şöyle der: *"Ne güzel topluluksunuz ama biz sizi Medine'ye hicret etmekle geçtik."* Esma ise öfkelenerek;

"Hayır! Vallahi Resûlullah (s.a) ile hicret eden sizlerin Resûlullah (s.a) açlarını doyurur, câhillerini eğitirdi. Biz ise Habeşistan'da Müslümanlara uzakların ve öfkelilerin yurdunda bulunuyorduk. ..." diye başlayan bir savunmada bulunur ve Resûlullah'a (s.a) şikâyet eder. Resûlullah (s.a) şöyle buyurur: "*Ömer ve arkadaşları için bir hicret sevabı vardır. Ey gemi yoldaşları, sizin için ise iki hicret sevabı vardır.*"

Rivayetin sonunda Esma şöyle demiştir:

"Ebu Musa ve gemi ashabı gruplar halinde gelip bana bu hadisi sorarlardı. Onlar için dünyada bu müjdeden daha mutluluk verici bir şey yoktu." (Buhârî, "Megazi", 40)

Habeşistan dönüşüyle ilgili diğer bir rivayet ise Ümmü Halid'in dilinden aktarılmaktadır. Habeşistan'dan geldiğinde küçük bir çocuktur. Hz. Peygamber'e desenli küçük bir elbise hediye gelmiş, o sırada küçük bir kız çocuğu olan Ümmü Halid'e giydirmiş, *"Üstünde eskit, yenisini giy!"* diye dua etmiştir. Desenlere elini sürüp *"Senah Senah!"* (hoş, güzel) demiştir ki

bu ifade Habeş dilinde kullanılan bir kelimedir. (Buhârî, "Menakıbu'l-Ensar", 36)

Habeşistan muhacirlerinin oradan kültürel olarak etkilenmelerine dair zikredebileceğimiz birkaç rivayet ise şöyledir:

Hz. Aişe'den naklen;

"Ümmü Seleme ve Ümmü Habibe, Resûlullah (s.a) hasta iken Habeşistan'da gördükleri Mariya kilisesinden bahsetmişlerdi. Oradaki tasvirleri, güzelliklerini anlatmışlardı. Hz. Peygamber ayılınca '*Onlar kendilerinden iyi bir kimse vefat ettiği zaman, onun kabri üzerine bir mescid bina ederler, sonra o binaya bu suretleri yaparlar. İşte onlar Allah katında mahlûkatın en şerlileridirler'* demiştir." (Buhârî, "Cenâiz", 70)

Başka bir rivayette, Resûlullah (s.a) vefat edeceği hastalığında zaman zaman bayılırken, Resûlullah'ın (s.a) eşleri ile Esma bnt. Umeys ve başka bazı muhacir arkadaşları Resûlullah'ın (s.a) hastalığının "zatü'l-cenp" olduğunu düşünüp Habeşistan'dan öğrendikleri bir ilaç hazırlayıp baygın olduğu bir zaman ağzına damlatmışlardır. Resûlullah (s.a) ayıldığı zaman tepki göstermiş, kimin yaptığını sormuştur. *"Şurdan gelen hanımlar"* diyerek Habeşistan tarafı işaret edilmiş, Esma'nın da içlerinde olduğu rivayetlere geçmiştir. (Ahmed b. Hanbel, Müsned, 6/438) Esma ve arkadaşlarının söz konusu ilacı Habeşistan'da öğrendikleri anlaşılmaktadır.

Yine, Esma'nın Habeşistan'da tabut yapmayı öğrendiği, bunu Müslümanlar arasında ilk yapan olduğu nakledilir. (İbn Ebi Şeybe, el-Musannef, 7/251)

Son olarak Habeşistan hicretinde Müslümanları koruyup kollayan adil hükümdar Necaşi'ye duyulan vefa zikredilebilir. Necâşî vefat ettiği zaman Peygamber (s.a.) *"Bugün sâlih bir kişi ölmüştür. Kalkınız da kardeşiniz Ashame'ye cenaze namazı kılınız."* buyurmuştur. (Buhârî, "Menâkıbu'l-ensâr", 37)

Tebliğimizde, özet olarak zikrettiğimiz bu rivayetler incelenmiş, Habeşistan muhacirlerinin yaşadığı psiko-sosyolojik ortam tespit edilmeye çalışılmıştır. Geçici olarak sığındıkları ülkede yaşayıp gördükleri, uzaklık sebebiyle mahrum kaldıkları, yine aynı sebeple mükafatlandırıldıkları hususlar, Resûlullah (s.a) ve Müslümanların onlar hakkındaki tutum ve davranışları rivayetler üzerinden anlaşılmaya çalışılmıştır.

B OTURUMU

"ETMESİN TEK VATANIMDAN BENİ DÜNYÂDA CÜDÂ":
BİR UZAK TEMENNİ YAHUT MEHMET ÂKİF'İN MISIR YILLARI

Dr. Öğr. Üyesi Taner Namlı

Mehmet Âkif Ersoy, Cumhuriyet döneminin politik düşünce ve tutumlarıyla öne çıkan güçlü edebi simalarındandır. Şiirini sosyal muhtevanın hizmetine sunması, sanat gayesinden daha çok dünya görüşünün gerekliliklerini doğrultusunda bir sanat anlayışı geliştirmesi dolayısıyla bir fikir ve dava adamı olarak görülmesi, edebiyat ve fikir tarihinde onun farklı noktalarda da değerlendirilmesine imkân vermektedir. Osmanlı devletinin son günlerinde özellikle 1910-1920'li yıllarda yaşanan savaşların, politik mücadelelerin içinde yer almakla kalmamış, yeni Cumhuriyet'in kuruluşunda da siyasi bir figür olarak aktif rol oynamıştır. Gerçekleştirdiği kürsü konuşmaları, milletvekilliği, yurtdışı görevleri, İstiklal Marşı'nı kaleme alması onun vatanına ve Cumhuriyet'e olan bağlılığının numuneleri olarak görülmektedir. Ancak Cumhuriyet sonrası yaşanan olaylar, dünya görüşü doğrultusunda bir yönetim ideali ümit etmesine rağmen farklı bir yol tercih edildiğini görmesi, Devlet kademesiyle yol ayrılığı yaşamasına neden olmuştur. Yaşanan sosyo-politik ve sosyo-kültürel gelişmeler, onu kendi kabuğuna çekilmeye mecbur bırakmakla kalmamış, yaşadığı ruhî kırıklıklarla bir süre de olsa ülkeden uzaklaşmaya, Mısır'a gitmeye karar vermiştir. Birkaç yıl, kış aylarını geçirmekle yetindiği Mısır hayatı, bir süre sonra daimi bir ikamete dönüşecektir. 10 yılı aşkın bir süre zarfında kaldığı Âkif'in bu zor ve çileli yılları, muhtelif sebeplerle yaşamak zorunda kaldığı bir zaman dilimi olmuştur.

Mehmet Akif'in Mısır yılları, "gönüllü sürgün" ibaresiyle genellikle tanımlanmıştır. Çünkü bu gönüllü sürgünlüğü, bu göçü tercih eden Akif'in kendisi olmuştur. Âkif hayatı boyunca iki kez Mısır'a gitmiştir. Birincisi iki aylık bir süreyi ihtiva eden 1913 yılındaki seyahatidir. İkincisi, tebliğimi-

zin de işleyeceği 1923 yılındaki Abbas Halim Paşa'nın daveti ile gerçekleşmiş olan gidişidir. İlk birkaç yıl, kışları Mısır'da, yazları İstanbul'da geçirilen bu dönemin daha sonrasında Âkif, yaşanan gelişmelere bağlı olarak 1926'dan 1936 yılına kadar 10 yıllık gibi bir zaman dilimini Mısır'da geçirecektir. Kahire ve buraya belli bir uzaklıktaki Hilvan'da geçen yılları, vatan hasretinin sürekli ruhunda tüttüğünü, davranışlarından ve çevresiyle olan sınırlı münasebetinden anlamak mümkündür. Azımsanmayacak bir uzun hasret sürecini kapsayan bu yılları, kendisi ile yapılan bir röportajda belirttiği üzere "Mısır'dan üç gecede geldim… Bu üç gece, otuz asır kadar uzun sürdü… Orada on bir yıl kaldım… Fakat bir an oldu ki, on bir gün kalsaydım, çıldırırdım…" sözü üzerinden değerlendirilecek olursa, yaşadığı acı hasretin derinliği, burada geçen yıllarında bir gün İstanbul'a dönebilmek ümidi ile yaşadığı hissedilmiş olur. Onun Mısır yıllarındaki en yakın dostu Abbas Halim Paşa ve bu ailenin fertleri olmuştur. Akif'in İstanbul'a vefatından hemen önce İstanbul'a getirilişinde de onların desteğini gördüğünü bilmekteyiz.

Âkif, batılı bir sosyal hayat tarzını reddeden biridir. İslami aile yaşantısının korunması gerektiğine inanır. Cumhuriyet'le birlikte girilen yeni medeniyet dairesi, onun zihnindeki modelle uyuşmamaktadır. Osmanlı'dan gelen politik ve kültürel tavrını değiştirmemesi, onu ve arkadaşlarını, Cumhuriyet'in yeni kadroları arasında geride bırakılmaya mecbur bırakmıştır. 1923 yılındaki milletvekili seçimleri öncesinde 15 yıla yakın süren siyasi mücadelesi noktalanmış ve İstanbul'a dönüşünde yanında Milli mücadelenin hatırası olarak sadece bir İstiklal Madalyası ve TBMM azalarına verilen bir mavzer tüfeği getirebilmiştir. Âkif, Mısır'a gitmeden önce de, sonrasında da devletle bir hesaplaşma içine girmemiştir. Sadece mevcut uygulamalara şahsi eleştirilerde bulunmuş ve kendi aleyhine söylenenlerin ağırlığıyla hiçbir şeye tenezzülde bulunmak istemediği için kendini bir göçe, uzaklaşmaya mecbur görmüştür. Mısır yıllarında iken kendisine yapılan Kur'an tercümesi teklifini kabul etmesi, devletle arasında tamamen bir kopuş yaşanmadığını göstermektedir. Onun şapka inkılâbına bağlı olarak Mısır'a gitmiş olduğu fikrini de, bizzat kendisi, müslümanlığın şapka ve fesle sınırlanamayacağı düşüncesini belirterek reddetmiştir. Âkif'in Mısır'da olduğu yıllarda Cumhuriyet karşıtı olan Osmanlı bürokrat ve ilmiye sınıflarından bir kısım kimseler de kendilerine mekân olarak Mısır'ı seçmişlerdir. Bunlar içinde, başını Şeyhülislam Mus-

tafa Sabri Efendi gibi isimlerin çektiği muhalifler, yeni kurulan Cumhuriyet aleyhine birtakım söylemlerde ve faaliyetlerde bulunmalarına rağmen Akif bu türden bir tutum içinde asla olmamıştır. Hatta bu nedenle Akif'in bu çevrelerce Cumhuriyet'e destek verdiği için eleştirildiği bilinmektedir.

Âkif'in, milletvekilliğinden sonra kendisini emekli maaşı bağlanmaması onu maddi olarak büyük zorluklar içerisinde bırakmıştır. Ve bu nedenle Mısır'da bulunduğu dönemde Kahire'de üniversite düzeyinde bir okulda Türk dili ve edebiyatı derslerini okutması teklif edildiğinde geçimini sağlamak için bunu büyük bir memnuniyetle kabul etmiştir. Onun Mısır yıllarına ait yaşayışını, hatıralarını genellikle dostlarına yazdığı mektuplardan ve kendisini ziyaret edenlerin hatıralarından, aktardıklarından öğrenmekteyiz. Genel anlamda bu süreçteki hayatı hakkında bir yargıya varılacak olursa; Mısır yıllarının kendisi ve ailesi için çok maddi ve manevi açıdan sağlıklı bir süreç olarak işlemediğini söylemek mümkündür. Büyük sıkıntılarla yüz yüze kalarak hatta manevi buhranlar içinde ömrünün son yıllarını geçirdiğini, onun duygusal ve zihni olarak perişan olduğunu mektuplarından öğrenebilmekteyiz.

Akif'in Mısır'da yazmış olduğu şiirler, Mısır'a gitmeden önceki süreçte yazdıklarından sayı bakımından ve içerik olarak çok farklıdır. Bu dönemki şiirlerinde daha mistik ve ferdi bir yönelim gösterdiği görülmektedir. Bu durumda yaşadığı gurbet duygusunun ve yılların getirdiği içsel ve politik muhasebenin etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Eski velud kalemi, bu yıllarda zayıflamış, birkaç şiir ve mektupları dışında kalemi eline alacak mecali bulamadığı anlaşılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Mehmet Akif Ersoy, Mısır, Safahat.

HABEŞ ASILLI YA DA HABEŞİSTAN'A HİCRET EDEN SAHÂBÎLERİN RİVAYETLERİNDE SOSYAL-KÜLTÜREL UNSURLAR

Sabri ÇAP
Doç. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İslâmî İlimler Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı.
sabricap@hotmail.com.

İslâm'ın ilk yıllarında Mekke'de Müslümanlara yapılan baskılar tahammülü zorlayacak bir dereceye ulaşıp hayat şartları iyice ağırlaşınca, Resûlullah (s.a.v.), ashâbına adil bir hükümdarın bulunduğu Habeşistan'a hicret edebileceklerini söylemiştir. Bunun üzerine ilk defa 615 yılında aralarında Hz. Osman ve eşi Rukiyye'nin de bulunduğu on bir erkek ve dört kadın Habeşistan'a hicret etmiştir. Bundan bir yıl sonra ise Ca'fer b. Ebî Tâlib'in başkanlığında Habeşistan'a gitmek üzere kalabalık bir topluluk daha yola çıkmıştır. İkinci hicretten kısa bir süre sonra Habeşistan muhacirleri peyderpey Mekke'ye veya Medine'ye dönmüşlerdir. En son kafile ise kalabalık bir grup halinde hicretin yedinci yılında Medine'ye gelmiştir.

Ezvâc-ı tâhirâttan Ümmü Habîbe, Ümmü Seleme ve Sevde ile birlikte Resûlullah'ın kızı Hz. Rukiyye'nin de muhacirler arasında yer aldığı dikkate alınırsa Habeşistan'a hicretin Resûl-i Ekrem'i de yakından etkilediğini söylemek gerekmektedir.

Diğer taraftan küçükken Hz. Peygamber'e dadılık yapan Ümmü Eymen ve Bilâl-i Habeşî gibi Resûl-i Ekrem'in yakınında Habeşliler sürekli bulunmuştur. Resûlullah'ın Medine'de de hizmetlerini gören Habeş asıllı bazı kimseler vardır. Bunlardan bazılarının Hz. Peygamber'e Habeşistan kültürüne ait bazı bazı uygulamaları olmuştur. Ümmü Eymen, bir defasında bir miktar un elemiş ve bununla Hz. Peygamber'e Habeş usûlü bir ekmek yapmak istemiştir. Resûl-i Ekrem'in hizmetinde bulunmuş olan Şukrân ise Hz. Peygamber'in hayatta iken giydiği ve üstüne örttüğü kırmızı bir kadifeyi Resûlullah'ın kabrine sermiştir.

Habeşistan'a hicret eden muhacirler, orada yaşadıklarına ve gördüklerine dair bazı bilgileri rivayet etmişler, bilhassa köle olarak Mekke ve Medine'de bulunan Habeş asıllı şahıslar da Müslüman olduktan sonra İslâm öncesi kültürel hayatları hakkında nakillerde bulunmuşlardır.

Muhacir hanımlardan bazıları, Habeşistan'da kullanıldığını gördükleri bir ilacı, istememesine rağmen Hz. Peygamber'e içirmişlerdir. Buna göre Habeş usûlü bazı tedavi metotları muhacirler tarafından Medine'de tatbik edilmiştir. Ancak diğer konularda olduğu gibi, tedavi usûllerine dair başka örnekler rivayetlere yansımamıştır.

Muhacirlerden Ca'fer b. Ebî Tâlib ise Habeşistan'da gördüğü bir davranışı Resûl-i Ekrem'in huzurunda sevinç ve saygı gösterisi olarak tekrarlamıştır.

Hz. Peygamber'in zaman zaman muhacirlerden Habeşistan'da gördükleri ilginç şeyleri anlatmalarını istediğine dair bazı rivayetler mevcuttur. Fakat bu hususta bize ulaşan rivâyetler oldukça sınırlıdır. Hâne-i saadette bulunan muhacir hanımların Resûlullah'a şahid oldukları pek çok hâdiseden söz etmiş olmaları mümkündür. Bunlardan biri Habeşistan muhacirlerinden Ümmü Habîbe ve Ümmü Seleme'nin Habeşistan'da gördükleri Santa Maria adlı bir kilisede bulunan resimlerden bahsetmeleridir.

Habeşistan'a hicretin Medine'de önemli yansımalarından biri de kadınlar için yapılan Habeş usûlü yan tarafları kapalı tabuttur. Bu tarz ilk tabut Zeyneb bint Cahş veya Hz. Fâtıma için yapılmıştır.

Necâşî'nin gönderdiği bazı hediyeler de Habeş kültürüne dair rivayetlerde oldukça geniş yer almaktadır. Bu hediyelerin başında bir çift mest, Mısır işi bir elbise, sarık, iç giysisi, üç kısa mızrak, bir yüzük ve bir katır bulunmaktadır. Necâşî'nin Resûlullah'a gönderdiği en önemli hediye ise İslâm tarihinde uzun süre varlığından söz edilen üç mızraktır. Bilhassa bunlardan birini Resûlullah'ın hayatı boyunca sütre olarak kullandığı, onun vefatından sonra ise diğer halifeler tarafından bu mızrağın aynı maksatla kullanıldığı bildirilmektedir. Hz. Peygamber'in de Necâşî'ye gönderdiği bazı hediyelerden bahsedilmektedir.

Habeşistan'a hicret eden sahâbîlerle birlikte Mekke ve Medine'de bulunan Habeş asıllı kimseler de dinî, sosyal ve kültürel olmak üzere birçok hususta İslâm kültür ve medeniyetine katkıda bulunmuşlar, kendilerine

mahsus özellikleriyle dinî ve sosyal hayata renk katmışlardır. Kendilerine mahsus içecekleri ile birlikte bilhassa folklorları ve eğlence kültürleri onların bariz vasıfları olarak rivayetlerde yer almaktadır. Mekke-Medine'de Habeşlilerin kendilerine mahsus içkilerinin Habeşçe adlarıyla meşhur olduğu anlaşılmaktadır. Bunların başında farklı telaffuzlarına rastladığımız "sükrüke" ve onunla eşanlamlı "ğubeyrâ" gelmektedir. Bu durum, hicretten bağımsız olarak Habeşlilerin bazı kültürlerinin bilhassa Medine'de daha önce yerleştiğini göstermektedir.

Habeşlilerin Arap toplumu ve Müslümanlar üzerindeki en önemli tesiri, kendilerine has folklorlarıdır. Onların Medine'de en çok tanındıkları özellikleri oyun-eğlence ve müzikleridir. Habeşlilerin bu özellikleri ve İslâm toplumundaki fonksiyonları ile ilgili malzemelerin kaynaklarda zengin bir şekilde işlenmesi, onların toplum hayatındaki canlılıklarını göstermektedir. Habeşlilerin folklorlarını bazen Mescid-i Nebevî'de icra etmiş olmaları da ilginçtir. Onların mescidde sergiledikleri mızraklı oyunlarını birçok kişinin yanında Resûlullah da Hz. Âişe ile birlikte izlemiştir. İslâm'da oyun ve eğlencenin meşruiyetine dair değerlendirmelerin büyük bir kısmı, Hz. Peygamber'in Habeşlilerin kendilerine mahsus oyun ve eğlencelerine karşı tutumuna dair rivayetler üzerinden yapılmaktadır.

Habeşistan'a hicret eden sahâbîlerin rivayetlerinde orada yaşadıklarına ve gördüklerine dair bazı bilgiler bulunmakla birlikte muhacirlerin Habeşistan hatıralarına dair anlattıklarının çok azının günümüze ulaştığı görülmektedir. Hâlbuki bunlardan bazıları orada on yıldan fazla kalmışlar, Habeşistan'da doğanlar veya çocuk yaşta hicret edenler gençlik yıllarını neredeyse orada geçirmişlerdir. Habeşistan kültürü veya muhacirlerin orada yaşadıklarına ve gördüklerine dair birçok bilgi bize diğer sahâbîler tarafından nakledilmiştir.

İslâm'ın ilk yıllarında bir grup Müslümanın başka bir dil, din ve kültürün hâkim olduğu bir coğrafya olan Habeşistan'a hicretleri İslâm tarihinin önemli hâdiselerinden biridir.

Habeşistan'a hicret, Müslümanların başka bir din ve kültür hâkimiyeti altında azınlık olarak yaşamaları, yabancı bir kültür ve medeniyetle karşılaşmaları ile birlikte İslâm'ın Arabistan dışına taşınması gibi birçok açıdan önem taşımaktadır. İslâm tarihinde önemli bir yeri olan Habeşistan'a hicret, yeteri kadar araştırılmamıştır. İslâmî literatürde anlatılan

bilgilerin, bilhassa Habeşistan kaynaklarıyla ve erken dönem İslâm dışı tarih kaynaklarıyla mukayeseli araştırılmasına ihtiyaç vardır. İslâm'ın erken döneminin, oryantalistlerin sürekli tarassutu altında olduğu dikkate alınırsa bu çalışmaların lüzumu daha iyi anlaşılacaktır. İlk Müslümanların Habeş kültürüne etkilerinin olup olmadığı ve oradaki insanlarla sosyal münasebetlerinin Habeş kaynaklarında izlerinin bulunup bulunmadığı gibi hususların da araştırılması gerektiği bir gerçektir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Habeşistan, Sahâbe, Hicret, Kültür, Hıristiyanlık.

FİLİSTİNLİ GÖÇMEN ARAP ŞAİRLERİN YURDA DÖNÜŞ ŞİİRLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Seher Doğancı
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Arapça Mütercim Tercümanlık Bölümü,
seherkaynamazoglu@kmu.edu.tr

Öğr. Gör. Mahmut Sami Doğancı
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, TÖMER, mahmutsamidoganci@gmail.com

Birinci dünya savaşından sonra Ortadoğu'nun bağımsız ayrı bir bölge olarak ortaya çıkması ve bölgedeki soğuk savaşın etkisiyle Batılı devletlerin buraya olan ilgisi artmıştır. Artan ilgi sebebiyle batılı devletler Ortadoğu'nun petrol zenginliklerini 19. yy itibari ile keşfetmiş ve yapılan bu keşifle bölgelerin hem iç hem de dış siyaset anlayışı etkilenmiştir. Öyle ki bölgenin siyasi haritası İngiltere ve Fransa tarafından gizlice imzalanan Sykes-Picot anlaşması ve de 1919 Paris ve 1920 San Remo konferansı ile belirlenmiştir. Buna göre 1920'lere kadar bölgede bağımsız olan dört devlet vardır onlar da: Türkiye, İran, Suudi Arabistan ve Yemendir. Diğer bütün Ortadoğu ülkeleri manda ve himaye altında olup; Avrupalı devletlerin güdümünde ikinci Dünya savaşına kadar kalmışlardır. İkinci Dünya savaşıyla beraber ortaya çıkan kavmiyetçilik anlayışla Ortadoğu siyasi haritası bugünkü şeklini almıştır. İsrail ve Filistin haricinde İngiltere mandasındaki bölgelerde monarşiler kurulurken, Fransa'nın mandasında olan Lübnan, Suriye, Tunus ve Cezayir de cumhuriyet rejimi kurulmuştur.

Yine Ortadoğu siyasetinde bölge devletleri, uluslararası ve bölgesel örgütler ve devlet dışı aktörler etkili olmuştur. Bölgede mevcut olan devletler takınmış oldukları siyasi üsluplarla insanların kaderini belirleyen ekonomik, tarihi ve sosyal karalara imza atmışlardır. Nitekim 1952'de Mısır'da, 1958'de Irak'ta, 1969'da Libya'da ve 1979'da İran'da monarşiler devrilmiş ve cumhuriyet rejimi kurulmuştur. Aynı şekilde 1979 İslam devrimine kadar statükocu ve muhafazakar olan İran, devrimden sonra

revizyonist ve radikal bir devlet haline gelmiştir. Dahası Mısır, Tunus e Libya'da hâkim olan rejimler Arap baharı ile devrilmiştir, buna karşın bazı Arap devletleri rejimin devrilmemesi için ülkelerinde reformlara giderek mevcut rejimi korumak istemişlerdir. Bunun en bariz örnekleri Cezayir, Fas, Suudi Arabistan ve Ürdün de görülmüştür.

Ortadoğu coğrafyasında görülen bu gelişmelere sebep olarak ekonomik nedenler (işsizlik, enflasyon, zor yaşam koşulları ve gıda sıkıntısı), siyasi nedenler (diktatör yönetimlerin altında bireysel hak ve özgürlüğün kısıtlanması), kültürel nedenler (küreselleşme ile sosyal medya üzerinden haber alma imkânının Arap gençleri arasında artış göstermesi neticesinde demokratik toplum ve medeniyetlere özenilmesi), uluslararası nedenler (başta ABD olmak üzere Batı dünyasının Arap ayaklanmasına aktif desteği) ve dini nedenler (özellikle Suriye'deki şii ve sünni çatışmaları ya da diğer etnik çatışmalar) verilebilir. Bütün bu sebepler Ortadoğu coğrafyasında tarihsel süreç içerisinde gerek bir Arap ülkesinden diğerine gerekse bir Arap ülkesinden yabancı bir ülkeye göç hareketliliğini tetiklemiş bunun neticesinde de şair ve yazarların ülkelerine, kültürlerine ya da geride bıraktıkları yaşayış biçimlerine olan özlemlerini dile getiren şiirler yazılmış, kitaplar kaleme alınmış ve sözler nesiller boyu aktarılmıştır.

İkinci Dünya savaşı sonrasında İngilizlerin desteğiyle 14 Mayıs 1948'de Tel Aviv'de toplanan Yahudi milli konsey tarafından kuruluşu ilan edilen İsrail devleti, gerek izlediği yayılmacı politika ile gerekse on yıllardır Filistin topraklarında devam ettirdiği işgal ile ve dahi Filistinlilere karşı muamelesi ile Filistinlilerin yurtlarını terk etmesine sebebiyet vermiştir. Buna karşın bölgede mevcut Yahudi nüfusunu arttırmak için İsrail'e göç merkezli demografik stratejiler Siyonizm çerçevesinde izlenmiştir. İsrail'in uluslararası hukuku ihlal ederek gerçekleştirdiği bu eylemler sonrasında meydana gelen Arap-İsrail savaşları sonucunda ise Filistin sorunu ortaya çıkmıştır.

Ve bu sorunun iz düşümleri gerek Arap siyasetine gerekse Arap edebiyatına yansıyarak; Modern Arap Edebiyatında Filistin konusunun Filistin devletinin bağımsızlığı, Kudüs'ün önemi, mülteci meselesi, sınırlar ve Yahudi yerleşkeleri gibi çözülemeyen sorunlar çerçevesinde işlenmeye başlanarak; özelde ise Filistinli şairlerin ellerinde Edebu'l –Avde (Yurda Dönüş Edebiyatı)'nin doğmasını sağlamıştır. Yurtlarından zorla koparılan bu şairler hem devletsiz hem de vatansız olmalarını gittikleri yerlerde his-

settikleri sürgün duygusuyla işleyerek; bir gün bağımsız Filistin'e dönmelerinin tahayyülünde ve de arzusunda hasretle şiirler kaleme almışlardır.

Göçmen Edebiyatı ya da Sürgün Edebiyatı içerisinde değerlendirilen toplumcu gerçekçi bir akımın özelliklerini taşıyan Edebul Avde örnekleri serbest şiir formunda, muhacir'in yaşadığı ülkede kendini anlatabilmenin bir yolu olarak kendisini yazılı bir şekilde ifade etmesinden doğmuştur. Ortak hiçbir anının paylaşılmadığı bir ortamda yaşayan Filistinli şairler kendilerini köksüz ve kimsesiz hissederek; sürekli bir geçicilik duygusuyla valizlerini hazırlama ihtiyacı içerisinde eziklik ve suçlulukla mücadele içerisinde hayatlarını sürdürmüşler ve bu duygularını şiirlerine aksettirmişlerdir. Şiirlerini göç, sürgün, hicret, vatan özlemi ve bağımsızlık temasında yazan bu şairlerin bir tek dilekleri vardır. O da bağımsız Filistinlerine dönmek ve hürce yaşamak. Zira yeni çevreye uyumu ihanet sayan bu şairler eski kimliklerini yitirme korkusuyla arafta yaşamaktadırlar

Çalışmanın bu kısmında, ekonomik, siyasi, dini ve sosyal sebeplerle gerçekleşen ve yüzyıllardır dünya edebiyatına kaynaklık etmekte olan göç olgusunun Orta Doğu'daki işleniş biçimine yer verilmiştir. Zira bölgedeki siyasi ve askeri gelişmeler son yüz yıllık bir süreçte başta Filistin olmak üzere Lübnan, Irak, Ürdün ve Suriyeli şair ve yazar mültecilerin girişimleriyle Edebu'l-Avde (Yurda dönüş edebiyatı)'nin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Çalışmada, topraklarından koparılan Filistinli halkın yeniden topraklarına dönme ve bağımsız devlet kurma mücadelesini içeren göç, sürgün, vatan özlemi ve direniş konulu bazı şiirlere yer verilip; bunlar Modern Arap Edebiyatındaki Edebu'l –Avde örnekleri içerisinde değerlendirilmiştir. Uygulama kısmında ise Filistinli göçmen şairlerden: Mahmud Derviş, Abdu'l-Kerim El Kermi, Murid El Bergusi, ve Fedva Tukan'nın direniş, sürgün, hicret ve vatan özlemi temalı şiirlerine yer verilerek; bunların tahlillerine ve de bu şairler arasındaki üslup farklılıklarına değinilmiştir.

Anahtar Kelime: Filistin Göç Şiirleri, Filistinli Vatan Şairleri, Edebu'l-Avde, Göç Edebiyatı, Sürgün Edebiyatı.

MEHCER EDEBİYATI ŞAİRLERİNDEN NİMET KAZAN'IN *MU'ALLAKATU'L-ERZ* ADLI DİVANININ TAHLİLİ

Ramazan MEŞE-Remzi Nazlı
İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Dr. Öğr. Üyesi – Milli Eğitim Bakanlığı, Öğretmen
0000-0001-8524-7923 - 0000-0002-4215-701X
ramazan.mese@inonu.edu.tr - remzinazli12@gmail.com

İslam öncesi dönemden bu yana Arap toplumunda şiir, Arap kültürünün yaşaması ve nesillere aktarılmasında önemli yere sahip olmuştur. İslam sonrası dönemde de önemini koruyan Arap şiiri, nesirle birlikte gelişme kaydetmiş ve bu alanda çok sayıda edebiyatçı ve şair yetişmiştir. 1850'li yıllardan sonra Amerika gibi batı ülkelerine göç eden Araplar arasında edebiyat gelişmiş ancak dünyadaki diğer edebiyat akımlarının etkisiyle farklı bir boyut kazanmıştır. "Mehcer Edebiyatı" olarak bilinen bu akım, yeni bir edebiyat akımı olarak ortaya çıkmıştır.

Mehcer Edebiyatı iki ana akım olarak ortaya çıkmıştır. Bunlardan birincisi; Kuzey Amerika ülkelerine göç eden edebiyatçılar tarafından oluşturulan edebiyat akımıdır. Bunların sayısı az olmasına rağmen etkileri daha büyük olmuştur. İkincisi ise, Güney Amerika ülkelerine göç eden edebiyatçılar tarafından oluşturulan edebiyat akımıdır. İki edebiyat akımının da kendine has özellikleri vardır. Şiirlerinde bu özellikler açıkça görülmektedir. Mehcer Edebiyatının temelini şiir oluştursa da Mehcer Edebiyatçıları nesir alanında da (roman, hikâye, makale, deneme vb.) çok sayıda eser kaleme almıştır.

Bu çalışmada 19. yüzyıl ortalarından sonra çeşitli Amerika ülkelerine göç etmiş Arapların, süreç içinde oluşturduğu Mehcer Edebiyatı, etkileri ve bu edebiyat akımının temel özellikleri ana hatlarıyla incelenmiştir. Mehcer şiirinin temel özellikleri, klasik Arap Edebiyatından ve şiirinden farklı olan yönleri ve modern Arap edebiyatına etkileri, bu alanda yazılmış temel kaynaklar çerçevesinde incelenmiştir. *"Mu'allakatu'l-Erz"* adlı şiir divanının sahibi Lübnanlı ünlü edebiyatçı ve şair Nimet Kazan'ın hayatı ve şiir divanı ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Yine Mehcer Edebiya-

tını kapsamlı bir şekilde ele alan temel kaynaklar incelenmiş daha sonra bu alanda yazılmış çeşitli araştırmalar ve çalışmalar incelenmek suretiyle genel başlıklar oluşturulmuş ve bu alandaki eksikler tespit edilerek çalışma hazırlanmıştır. Ayrıca Mehcer şiirinin temel özellikleri çerçevesinde Nimet Kazan'ın şiirlerinin temel özellikleri ve işlediği konular *"Mu'allakatu'l-Erz"* adlı şiir divanı incelenerek açıklanmaya çalışılmıştır.

Doğu'da çok fazla bilinmeyen Nimet Kazan, mehcer şairlerindendir. Lübnan'dan Brezilya'nın Rio de Janeiro eyaletine göç etmiş ve orada yaşamaya başlamıştır. "Usbetu'l-Endülüsiyye" grubuna mensup yenilikçi bir şair olarak bilinmektedir. Meşhur divanı "Muallakatu'l-Erz"i 1938 yılında yayınlamıştır. Şair Reşîd Selîm el-Hûrî (ö. 1984), Şefîk el-Ma'lûf (ö. 1986), İlyâs Ferhât (ö. 1976) gibi güney Amerika Mehcer Edebiyatı şairleri ile arkadaşlık yapmış ve onlarla birlikte çalışmıştır. 22 Eylül 1979 yılında Brezilya'da vefat etmiştir.

Nimet Kazan, şiiri sadece duygusal bir yönelim veya sevgisini nameli bir dil ile insanlara aktarma, ya da toplumun adet ve geleneklerini aktarmanın bir yolu olarak görmemektedir. O şiiri büyük bir gaye olan hayat mesajını insanlara ulaştırmanın bir vesilesi olarak görmektedir. Yüce olan gayeye hizmet eden bu mesaj, insanları Allah'a ulaştırmalıdır. Ona göre şair, şiirin bu yüce mesajını her türlü baskı ve zulümle karşılaşsa bile yerine ulaştırmak için mücadele eden bir kişiliğe sahip olmalı ve hiçbir şey bu mesajı insanlara ulaştırmaya engel olmamalıdır.

Nimet Kazan'ın meşhur şiir divanı adı "*Mu'allakatu'l-Erz*"dır. 1938 yılında Brezilya'da Arapça olarak basılmıştır. "Muallaka" isminin verilmesi, Kâbe duvarına asılan meşhur cahiliye şairlerinin "el-Muʿallakât"larından esinlenmiş olma ihtimaline bağlanabilir. O, kendi Mu'allaka'sının içerdiği yeni manalar ve aydınlatıcı fikirler sebebiyle sonsuza kadar yaşaması gerektiğine inanmaktadır. Muʿallaka kelimesini izafe ettiği "Erz" ise Lübnan bayrağının simgesidir. Sadece Şam bölgesinde yetişir ve çam ağacına benzeyen bir ağaçtır.

Divanını diğer kitaplardan ayıran birçok farklı yönü vardır. Divanın ilk sayfaları yeni ve nadir kullanılan bir yöntemle kaleme alınmış, ithaf kısmı "*zecel*" dediğimiz halk diliyle yazılan şiir şeklindedir. Divanın büyük bir kısmı fasih bir dil ile yazılmayıp Lübnan lehçesiyle (ammice) yazılmıştır. Yine Divanın bütün gelirlerinin fakirlere tahsis edildiği belirtilmiş ve Divanın yayın hakkı göç edenlere yardım için kurulmuş bütün hayır ku-

rumlarına izinsiz olarak verilmiştir. Kitabın mukaddimesi nasihat, ruhu yüceltme, Allah'a, insana ve hayata olan samimiyeti anlatan birçok düşünceden oluşmaktadır. Divanında genel olarak dil kurallarını yok saymış, belagat, aruz ve nahivle ilgili hiçbir sınırlamayı kabul etmemiştir. Sadece manaya ve şiirin insan ruhu üzerindeki etkisine önem vermiştir.

Kazan'ın şiir divanı genel olarak dil ve edebiyat yönüyle ilgili konular ile maneviyat ve ruh ile ilgili konular olmak üzere iki temel konuda yoğunlaşmaktadır. Divan iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm "*Kasidetu't-Taiyye*" ile başlamakta ve sekiz başlıkta toplam 241 beyitten oluşmaktadır. İkinci bölüm ise şairin vatana olan özlemini ve sevgisini anlattığı toplam 17 beyit olan "*Unşudetun Ğaribun*" (garip bir marş) den oluşmaktadır.

Sonuç olarak, Mehcer Edebiyatın klasik Arap edebiyatından birçok farklı yönünün olduğu ortaya çıkmıştır. Mehcer Edebiyatçıları, Özellikle dünyada gelişen özgürlükçü edebi akımlardan etkilendikleri için klasik Arap edebiyatına, Arap dili gramerine ve eskiye dair olan her şeye başkaldırmış ve şüpheyle yaklaşmıştır. Ayrıca bu edebiyatçılar vatanlarından ayrı yaşadıkları için şiirlerinin en belirgin özelliklerinden biri de vatan özlemi ve vatan sevgisi olmuştur.

Bu edebiyatçılardan biri olan Nimet Kazan da Mehcer Edebiyatı ve şiiri özelliklerini taşıyan çok sayıda şiir kaleme almıştır. Meşhur "*Muallakatu'l-Erz"* adlı şiir divanını 1938 yılında yayınlamıştır. İki bölüm halinde yazdığı şiir divanı incelendiğinde genel olarak şu sonuçlara ulaşılmıştır; eskiye başkaldıran, şiirin dil kurallarına göre değil içerdiği manaya gör değerli olduğunu söyleyen, şiiri cennete açılan kapının anahtarı olarak gören ve şairin yaptığı işi peygamberlerin yaptığı işe benzeten bir anlayışla şiirlerin kaleme alındığı görülmüştür.

ANADOLUYA GÖÇ EDEN MUTASAVVIFLARIN TÜRKLERİN SOSYAL YAŞANTILARINA VE EDEBÎ ESERLERİNE ETKİLERİ

Eyup BARLAK
Doktor-Millî Eğitim Bakanlığı Akmercan A.L.
Orcid Id numarası: 0000-0001-6122-0355
e-posta adresi: eyupbarlak@hotmail.com

Tarih boyunca Türklerin birçok defalar, kıyısından kenarından olsa da gelip geçtiği bir yer olan Anadolu'nun bir Türk yurdu hâline gelmesi ancak Malazgirt Zaferi'nden sonra mümkün olmuştur. Bu zaferden sonra büyük kitleler hâlinde Anadolu'ya göç eden Türk boyları, Anadolu topraklarının batıya doğru fethedilmesine büyük katkılar yaptıkları gibi fethedilen bölgelere yerleşerek bu bölgelerin Türkleşmesinde ve İslâmlaşmasında önemli rol oynamışlardır.

Türklerin topluluklar hâlinde Anadolu'ya göçleri, daha çok 11. ve 14. yüzyıllar arasında gerçekleşmiştir. Orta Asya'dan gelen bu göç dalgalarıyla birlikte Anadolu'nun sosyal, kültürel ve dinî yaşantısında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. 14. yüzyıldan itibaren azalmaya başlayan kitlesel göçler zamanla kesilse de Anadolu'da kurulan Türk-İslâm devletlerinin Orta Asya Türklüğü ile ilişkileri devam etmiştir. Özellikle çeşitli alanlarda kendini ispatlamış âlim ve sanatkârlar Anadolu'daki devlet ve beyliklerde her zaman hoş karşılanmışlar ve hak ettikleri değeri görmüşlerdir.

Büyük topluluklar hâlinde yapılan bu göçlerin en önemli nedeni, Orta Asya'daki Türk devletlerinde görülen siyasî karışıklıklar ve belirsizliklerdir. Sultan Sencer'in ölümünden sonra Büyük Selçuklu Devleti'nin yıkılması, Türkistan topraklarının Karahıtaylar tarafından işgal edilmesi gibi olaylarla huzuru kaçan Türk topluluklar, kendilerine yeni bir yurt arayışına girmişlerdi. Kutalmış oğlu Süleyman Şah tarafından kurulan Anadolu Selçuklu Devleti, yeni yurt arayışındaki bu Türk toplulukları için en uygun yer olarak görülüyordu. Özellikle Batıya doğru ilerlemeye çalışan Anadolu Selçuklularının Bizans'la ve zaman zaman da Haçlı ordularıyla mücadele

ediyor oluşu, gaza ve cihad anlayışıyla birlikte bu göçlere dinî bir dayanak da sağlıyordu. Nitekim Anadolu'daki Türk hakimiyetini sonlandırmak için yapılan Haçlı Seferleri, doğudan birçok dervişin gruplar hâlinde cihad etmek için Anadolu'ya gelmesine neden olmuştur.

İslâmiyet öncesi dönemde toplumda önemli bir saygınlığı olan *alp* tipi, Türklerin İslâm'a girişleriyle birlikte *alp eren* diye tabir edilen gâzî dervişlere dönüşmüştür. Bu gâzî dervişler cihad maksadıyla özellikle de batıya doğru ilerleyen Türk orduları içerisinde yer almışlardır. Büyük bir hızla Anadolu içlerine doğru ilerleyen Türk orduları kısa sürede Anadolu'nun büyük bir kısmını fethetmiş; ancak yeni fethedilen bu yerlerin elde tutulabilmesi için buralarda Türk ve müslüman nüfusun çoğalması ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Cihad için orduyla birlikte ilerleyen bu alperenlerin çoğu fetihten sonra orduyla birlikte dönmeyip yeni fethedilmiş bu uç bölgelerde kalarak buralarda tekkelerini ve zaviyelerini kurmuşlar; bu bölgelere göç edecek toplulukların iskânı ve teşkilatlanması için ön hazırlıkları yapmışlardır. Ayrıca sahip oldukları engin hoşgörüyle bölgede daha önceden yerleşik olan, özellikle Hıristiyan toplulukların bir kısmının müslüman olmasında etkili olmuşlardır.

13. yüzyılda bütün Asya'yı etkisi altına alan Moğol istilası, büyük yıkımlara ve telafisi imkansız zararlara yol açmıştı. Bu istiladan kaçmak isteyen pek çok Türk topluluğu, uzunca bir süre işgal edilmemiş Anadolu Selçuklularına sığınmıştı. Bu göç eden toplulukların içinde birçok değerli ilim ve fikir adamları, sanatkârlar, mutasavvıflar, tüccarlar da vardı. Daha sonra Anadolu'nun da Moğol istilasına uğramasıyla birlikte uç bölgelere doğru ilerleyen bu topluluklar, Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması sürecini oldukça hızlandırmıştır diyebiliriz. Bu zümrelerin Anadolu'ya göç etmelerinde Anadolu'daki siyasî istikrarın yanı sıra ilim ve sanata değer verilmesinin de önemli etkisi vardır. Anadolu'daki kültür merkezlerinde ve medreselerde önemli alimlerin ve sanatkarların çoğalması ve bunların hem yöneticiler hem de halk nezdinde itibar sahibi olmalarının birçok âlim ve sanatkârın Anadolu'ya gelmesinde etkili olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle Maveraünnehir, Harezm, Horasan, Buhara gibi büyük kültür merkezlerinden gelen bu toplulukların birlikte getirdikleri çeşitli alanlardaki birikimleri, Anadolu'da ilmî, fikrî, dinî ve ictimaî birçok müspet gelişmeye öncülük etmiştir.

Bu dönemde Anadolu'ya gelen mutasavvıfları iki grup hâlinde değerlendirmek mümkündür. Bunların bir kısmı şehirlerde, medreselerde yetişmiş büyük âlimlerden oluşurken bir kısmı da mensup oldukları oymaklarla beraber kırsalda, daha çok göçer hayat yaşayan Türkmenlere önderlik eden, *baba, dede, abdal* gibi sıfatlar taşıyan, genelde medrese eğitiminden geçmemiş kişilerdi.

Medreselerde yetişmiş şehirli mutasavvıf ve âlimler Anadolu'da da şehirlere yerleşmiş; şehirlerde ya kendi kurdukları ya da kadrosuna katıldıkları medreselerde ve dergahlarda faaliyetlerine devam etmişlerdir. Bozkırdan gelen mutasavvıflar ise genellikle bağlı bulundukları oymakla birlikte topluluk hâlinde göç etmişler ve Anadolu'da devletin özellikle canlandırmak, geliştirmek istediği bölgelere yerleştirilmişlerdir. Buralarda kurdukları tekke ve zaviyelerle bölgenin Türkleşmesinde ve İslâmlaşmasında önemli rol oynamışlardır.

Moğol tehlikesinin yavaş yavaş ortadan kalkmasıyla birlikte, Anadolu'ya göçlerde bir azalma görülse de göçler devam etmiştir. Ancak önceki dönemlerde görüldüğünün aksine göçler, bir zorunluluk ya da kaçış neticesinde değil; ilme ve sanata verilen değer sebebiyle yapılan bir tercihin neticesi olarak gerçekleşmiştir. Özellikle 13. yüzyılın sonlarına doğru Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılması ve Anadolu'daki Türkmen beyliklerinin bağımsızlıklarını ilan etmeleri neticesinde Anadolu'da birçok şehrin bir ilim ve kültür merkezi olarak gelişmeye başladıkları görülür. Beyliklerin birbiriyle sadece siyasi alanda değil ilmî ve kültürel alanlarda da rekabet etmesi, bu şehirlere sadece Türk dünyasından değil; tüm İslâm âleminden büyük âlim ve sanatkârların gelmesine neden olmuştur.

İlim ve sanat adamlarının göçleri sadece tek yönlü olmamış; Anadolu'da ortaya çıkıp yetişmiş birçok âlim ve sanatkâr da bilgi ve becerilerini artırmak için değişik memleketlere seyahatlarde bulunmuşlardır. Gittikleri yerlerde dönemin önemli âlimlerinden dersler alan bu kişiler daha sonra Anadolu'ya dönüp edindikleri bilgileri öğretmiş ve yaymışlardır.

Anadolu'ya ilk Türk akınlarıyla birlikte bu bölgeye gelmeye başlayan mutasavvıflar, doğdukları bölgelerin kültürlerinin yanı sıra o dönem İslam coğrafyasının değişik kültür merkezlerinden almış oldukları eğitim neticesi edinmiş oldukları bilgileri ve anlayışları da beraberlerinde getirmişlerdir. Anadolu'nun değişik şehirlerinde tekkeler, medreseler kuran

bu mutasavvıflar, yerleştikleri yerlerin sosyal hayatının düzenlenmesinde önemli birer etken olmuşlardır. Zamanla bu mutasavvıfların kurmuş oldukları tekke ve medreselere mensup şair ve yazarların yazdıkları eserler, bu çevrelerde bir edebî geleneğin oluşmasını sağlamıştır. Neredeyse Cumhuriyet Dönemine kadar Anadolu ve Rumeli'nin tamamında etkili olan bu tekke ve medreseler, bu bölgelerde kurulan bütün Türk devlet ve beyliklerinin sosyal, siyasî, askerî, sanatsal faaliyetlerinde belirgin bir etkiye sahip olmuşlardır.

C OTURUMU

SURİYELİ ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN GÖZÜYLE SAVAŞ, ZORUNLU GÖÇ, ÜNİVERSİTE EĞİTİMİ VE YENİ YAŞAM KOŞULLARINA UYUM KONULARINDA YAŞANAN SORUNLAR

Prof. Dr. Yusuf BATAR

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin POLAT

Suriye'de yaşanan savaşın sebep olduğu zorunlu göç ve sonrasında yaşananların etkisini, bu zorlu sürece çocukluk çağında yakalanıp bu gün üniversite öğrenciliği yapan gençlerle analiz etmeyi hedefleyen bu çalışmada yarı yapılandırılmış bir mülakat formuyla görüşmeler yapılmıştır. Çeşitli bölümlerde okuyan 12 öğrenciyle birebir yaptığımız görüşmede, savaş, zorunlu göç, göçmenlik psikolojisi, öğrencilik hayatı, üniversite öğrenciliği, gelecek planlaması, toplumsal uyum gibi konulardaki yaklaşımları öğrenilmeye çalışılmıştır. Bu zorlu süreci başından itibaren her yönüyle yaşayan ve çocukluk çağından gençlik çağına kadar bu sıkıntılara tanıklık eden katılımcıların bu konulardaki deneyimleri oldukça öğretici olmuştur. Dolayısıyla bu çalışma, göç ve savaşla ilgili teorik çalışmalara, yaşanmışlıklardan elde edilen somut deneyimlerle katkı verebilecek bir içerik sunmaktadır.

İnönü üniversitesinde çeşitli bölümlerde okuyan öğrencilerle yapılan mülakatlarda elde edilen bulgulara göre bu öğrencilerin savaşın ve göçün ilk yıllarında yaşanan travmayı büyük ölçüde atlattıkları, artık yeni koşullara büyük ölçüde uyum sağladığı görülmektedir. Bu tespitin üniversitede okuyan öğrencilerle ilgili olduğunu özellikle belirtelim. Nitekim savaşın ilk yıllarında çok ciddi sıkıntılar ve sarsıntılar yaşadıklarını ifade eden öğrenciler gelinen aşamada bazı zorluklarla birlikte bir düzen kurduklarını ve normal hayatlarına devam ettiklerini belirtmişlerdir. Savaş ve zorunlu göç koşullarında büyüyen bu çocukların konuşmalarında dünden bugüne yaşananların izlerini okuyabiliyorsunuz. Bu çalışmanın konusu daha çok üniversite öğrenciliğiyle sınırlı olduğu için diğer konulara çok fazla giril-

meden üniversiteli öğrencilerin gözüyle, eğitim hayatı ve sonrasıyla ilgili tablo hakkında bir betimleme yapılmaya çalışılmıştır.

Görebildiğimiz kadarıyla öğrenciler üniversite tercihinde bulunurken, mesleki eğilim, coğrafi yakınlık ve ekonomik koşullar gibi kriterlere göre hareket etmişlerdir. Kendileriyle konuştuğumuz öğrencilerin tamamına yakını şu anda okuduğu bölümü isteyerek seçtiğini ve memnun olduğunu beyan etmiştir. Aynı zamanda öğrenciler gelecekte de okudukları alanda çalışacaklarını da ifade etmişlerdir. Çocukluk çağlarında savaşa yakalanan katılımcılar o süreçte yaşadıklarına pek bir anlam veremediklerini ancak çok ciddi bir şekilde korktuklarını ve sarsıldıklarını ifade etmişlerdir. Yine bu yıllarda yaşanan zorunlu göç ve sonrasında özellikle çadır kent ortamındaki sıkıntıların da bu çocuklar üzerinde sarsıntılı bir etki oluşturduğu anlaşılmaktadır.

Üniversite öğrenciliği konusunda öğrencilerden edindiğimiz bilgilere göre, İnönü Üniversitesinin öğrencileri ve hocaları tarafından genel olarak Suriyeli öğrencilere karşı kabullenici bir tutum, ders ortamlarında ve üniversitenin diğer imkânlarından yararlanma konusunda kuşatıcı ve kolaylaştırıcı bir yaklaşım sergilenmektedir. Suriyeli öğrenciler, ırkçılık, dışlayıcılık, güvensizlik gibi olumsuz tutumlarla asla karşılaşmadıklarını ifade etmişlerdir. Kaynaşmada yaşadıkları sorunların temelinde dil sorunu olduğunu özellikle belirtmişlerdir. Suriyeli öğrenciler Türkçeyi rahat bir şekilde kullanamadıkları için ders ortamlarında ve diğer ortamlarda etkileşime girmekten çekindiklerini ifade etmişlerdir. Aynı sebeple Türk öğrencilerin de kendileriyle rahat kaynaşamadıklarını kaydetmişlerdir. Öğrenciler her ne kadar Lisans eğitimine başlamadan önce TÖMER'de verilen dil eğitimini almış olsalar da bu kurs dili kullanma becerisi için tam olarak gereken yetkinliği oluşturamamaktadır. Dil bilgisini öğrenen öğrencilerin özellikle konuşmada zorlandıkları için çekingen davranmaya devam ettikleri anlaşılmaktadır. Özellikle test usulüyle yapılan sınavlarda öğrencilerin zaman sıkıntısı yaşadıkları, yavaş okudukları için ve bazı soru köklerini anlamakta zorlandıkları için istenen sonuca ulaşamadıkları anlaşılmaktadır.

Suriyeli öğrencilerin ifadelerinden anlaşılan bir diğer sorun da okuldaki kültürel ve sosyal etkinliklerden yeterince haberdar olamayışlarıdır. Aynı zamanda yaşadıkları sorunları kolayca iletebilecekleri belirgin bir sorumlunun olmayışı da dile getirilen bir sorundur. Belki bu konuda sene

başında etkili bir oryantasyon etkinliği ile bu sorun giderilebilir. Özellikle öğrenci danışmanlarının yabancı öğrencilerle ilgili daha özenli bir danışmanlık hizmeti vermeleri bu belirsizliği giderebilir.

Türkiye koşullarında özellikle okul hayatının başlaması ve çocukların bir taraftan Türkçeyi öğrenmeye başlaması ve okul sayesinde yeni bir sosyal çevre edinmeye başlamaları diğer taraftan ailelerin de belirli bir ölçüde geçim standardına ulaşmış olması onlar için hayatın yeniden normalleşmeye başlaması anlamına gelmiştir. Katılımcıların ifadelerinden bunu anlayabiliyoruz. Üniversite öğrenciliğinin başlamasıyla birlikte ise bu gençlerde belirli düzeyde bir öz güvenin oluştuğu artık gelecekle ilgili planlar yapılmaya başlandığı görülmektedir. Türkiye'nin Suriyeli göçmenlere sunduğu yeni yaşam koşullarının anlam bulmasında ve meyvelerini vermesinde üniversite öğrenciliği ve sonrasıyla ilgili bu öğrencilerin gelecek planlaması yapabiliyor olması önemli bir aşamadır. Çünkü zorunlu göçün ilk yıllarında derin bir belirsizlik yaşayan bu insanlar elde ettikleri yeni imkânlarla artık geleceğe daha umutlu bakabilmekte ve bu konuda olumlu cümleler kurabilmektedirler. Konuştuğumuz her bir öğrenci kendi alanında ilerlemeyi, yeni yabancı diller öğrenmeyi, başka ülkelerde uzmanlık eğitimi alarak ilerlemeyi düşündüğünü söylemektedir.

Kendi gelecekleri adına umut dolu konuşan katılımcıların kendi ülkelerinin geleceği hakkında pek de umutlu olmadıklarını söyleyebiliriz. Bu konudaki analizlerinde aslında bu savaşın uluslararası bir hesaplaşmanın yansıması olduğunu, ülke içerisindeki müdahalelerle sonlandırılmasının pek mümkün olmadığını, bu bölgede hesapları olan bazı ülkelerin bu konuda belirleyici olduğunu ve dolayısıyla ülke vatandaşları olarak kendilerinin bu konuda pek fazla bir şey yapamayacaklarını da ifade etmektedirler.

Katılımcıların Türkiye hakkındaki kanaatlerine gelince aslında gençlerin birçok şeyin farkında olduklarını görebiliyoruz. Her şeyden Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve Türk halkına karşı derin bir minnettarlık duygusunu öğrencilerin konuşmalarından rahatlıkla hissetmek mümkündür. Özellikle sosyal medya ortamında ve bazı politik çevrelerde gündeme getirilen "Suriyeli göçmen aleyhtarlığı" konusunda, bu şekilde düşünen insanların bilgi sahibi olmadan hareket ettikleri, bunlara "gerçeklerin" anlatılması gerektiği yönünde önerileri olmuştur. Sanılanın aksine katılımcıların nerdeyse tamamı imkânlar el verdiğinde kendi ülkelerine dönmek

istediklerini, vatan özlemi çektiklerini ısrarla vurgulamışlardır. Türkiye'yi unutmak istemediklerini ve çok sevdiklerini ancak kendi memleketlerine dönmek istediklerini ifade etmişlerdir.

Bu mülakat vesilesiyle net bir şekilde gördüğümüz şu tablo oldukça sevindiricidir: Devlet'in yıllardan beri savaşla ve zorunlu göçle ülkemize sığınan bu insanlara sunduğu hizmetler neticesinde, yok olma tehlikesiyle karşı karşıya oldukları geleceklerini yeniden kurabilen bu gençler, bu hizmetin gerçekten farkındalar ve bundan dolayı minnetlerini ifade etmektedirler. Bunun da ötesinde verilen emeklerin gerçekten meyvesini verdiğini, binlerce gencin ve dolayısıyla ailenin varlık-yokluk savaşından başarıyla çıkmasına vesile olunduğunu görebiliyoruz. Verilen bunca emekten ve varılan bu olumlu sonuçlardan sonra bazı kısır politik ve ideolojik hesaplarla hareket edip bu olumlu tabloyu yıkmak kabul edilebilir bir yaklaşım değildir.

GÖÇ, KİMLİK VE HAKİKAT

-Konumlandırma, Yerinden Etme ve Yeniden-Anlamlandırma Bağlamında Bir İnceleme -

Prof. Dr. Mehmet EVKURAN
Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
E-posta: mehmetevkuran@hotmail.com

Alışılmadık ve öngörülmeyen bazı sevimsiz deneyimler, düşüncenin ve imanın yerleşik büyük ve temel kavramlarının anlaşılmasında ve yeniden anlaşılmasında büyük rol oynarlar. Değişmeyen mutlak hakikate gözünü ve gönlünü kaptırmış olan çoğu insanın nezdinde, değişimi ve öngörülemezliği çağrıştıran kavramlar, bir kenarda tutulur. Oysa pratik hayatın içinden bakıldığında görülmesi ve konuşulması istenmeyen sevimsiz olgular, bizzat hakikatin kendisinden daha derin ve yoğun biçimde insanları ve toplumları etkiler hatta belirler. Göç, insanlığın bir mekâna gözünü dikip orayı yaşama mekânı ve vatan olarak seçmesi ile birlikte söz konusu olmuştur. Zira bir yurt, ülke, vatan yoksa göçten de söz edilemez.

İslam literatüründe ister hicret ister rıhle (özellikle haber toplamak ya da ilim öğrenmek amaçlı) ister sürgün (nefyu fi'l-ard) adlandırılsın modern kavramsallaştırmasıyla göçe ve göç sorunlarına dair açık ya da örtük göndermeler göze çarpar. Kur'an'da, hicretin zulme karşı bir seçenek olarak sunulduğu (Nisâ 4/97) görülmektedir. Zulüm altında tutulan bir kavmin kurtulması da kitlesel bir kaçış/çıkış/hicret olarak (İsrailoğullarının Mısır'dan çıkışı) anlatılmıştır. Benzer şekilde bir baskı ortamında yaşayan Hz. Muhammed'in Müslümanlarla birlikte Mekke'yi terk etmeleri de, kimliğe yeni imkân ve açılımlar sağlayan bir olgudur. Mekke döneminin sonlarına doğru indirilen İsrailoğulları'nın Mısır'dan çıkışını anlatan ayetler, sıkıntı çeken iki topluluk (Mekke'deki Müslümanlar ile Mısır'daki İsrailoğulları) arasında benzerlik kurmakta ve göç/hicret sonucu gelecek olan bir kurtuluş vaad etmektedir.

İnsanın hakikat arayışı bir mekânı yaşam alanı olarak benimsemesi, orasını içselleştirilmesi, yakınları ve mekânın diğer sakinleri ile ilişkiler

kurması açısından olumlu ve destekleyici bir anlama işaret eder. Ancak yaşanan yerde başta özgürlük, ahlâk ve adalet gibi değerlerin yok olduğu ve insanca bir yaşamın imkânsızlaştığı bir süreç başladığında, hakikati aramak o yerden ilişkileri kesmek ve hiç olmazsa kötücül nitelikleri devam ettiği sürece oradan uzak durmak anlamına gelmektedir. Ancak burada kimliğin direnmesi ve alışıldık olduğu mekâna ve insanlara yönelik bağlılığını devam ettirmek arzusu öne çıkmaktadır. Hakikat arzusu ile kimliği kaygılarının karşı karşıya geldiği bu sürecin zorluklarını artıran başka önemli bir etken daha vardır ki o da, gelecek ve hakikat kavramının içerdiği muğlaklık ve kesin olmama durumudur. Oysa insan merak eden bir varlık olduğu kadar, güven ve kesinlik arayışı içinde olan bir varlıktır. Mekân ve hakikat ilişkisine anlam kazandıran ve temel problem alanlarını açıklayan iki kavram, yerel ve göçebe kavramlarıdır. Göçmek insanlık tarihinde uzunca bir dönem yaşam tarzı olmuştur. Ancak medenîleşme yerleşiklik kavramı üzerine kurulmuştur. Şehirler medeniyetlerin ve dinlerin kimliklerini yansıtan, temsil eden simgeler olmuştur. Bu dönüşüm sonunda ise göçebelik, ötekileştirilen, dışlanan ve küçümsenen bir ayrıksı bir durum olarak algılanmıştır. Nitekim İslam dini de, tarihinin bir döneminde göç/hicreti zorunlu kılmış ancak yeni mekânı 'Medîne' ilan ederek orasını hakikatin ve adaletin üretildiği bir zemin olarak önemsemiştir.

Göçebe, bu kavramla anılan insanların kendileri için seçtiği bir adlandırma değildir. Yerleşik, şehirli, köylü vs. bir mekâna bağlı yaşayan ve bunu bir kimliğe dönüştürenlerin, mekânsızları ve sürekli gezinenleri tanımlamak ve biraz da ötekileştirmek amacıyla kullandıkları bir isimlendirmedir. Sürekli gezmek, yer değiştirmek ne zamandır şüphe uyandıran ve arzu edilmeyen ve hatta suç teşkil eden bir yaşam formu olarak algılanmaya başladı? Modern ve postmodern zamanlarda giderek artan oranda göçe ve göçebeliğe yönelik ilgi ve sempatinin arkasında, yitik cennet özlemi olabilir mi? Ya da zaman ve mekâna aşırı bağlı/bağımlı kimliklerin benliği sıkması, sınırlandırması ve boğmasına karşı tepki olabilir mi? Mevcut kurguların ötesine geçerek hakikati hatta dünyayı tanıma konusunda bedel içeren bir çaba mıdır? Postmodern söylemde öne çıkan hakikatin çokluğu ile evsizleşme-yurtsuzlaşma arasında nasıl bir ilişki vardır?

Kimlik ile özgünlük arasında kurulan eski ilişkiler aşındı ve zamanla, aslında saf ve katışıksız bir kimliğin olamayacağı fark edildi. Özgünlük kimliğin saflığını ve homojenliğini değil, içerdiği farklı eğilimleri yönete-

bilme başarısı olarak anlaşılması daha doğru olacaktır. İçe dönük ve sert kimlikler, etkileşim, iletişim, değişim gibi kavramları sevmezler. Özgünlüğe, saflığa ve katışıksızlığa yönelik bir tehdit olarak algılanır bunlar. Günümüzde özgün kalmaya çalışan ve hakikat yanılsamasını kendini kendine anlattığı özel hikâyelerle ayakta ve canlı tutan kimlikler, özel koruma altında olanlar dışında neredeyse tükenmek üzereler. Göçebe kimlik, yeni karşılaşmalara açık, iletişimden haz alan, etkileşimden korkmayan ve her yeni temasta yeni varoluşlar ve perspektifler geliştiren benlik durumunu anlatmaktadır. Gelişen teknoloji ve yaygın internet ağları sayesinde, göçebe deneyimi küreselleşti. Artık bir yerlere gütmemize ya da birilerin bize gelmesine gerek kalmaksızın farklı benliklerin hakikate dair hikâyelerini ve deneyimlerini öğrenebiliyoruz, kendi hikâyelerimizi diğerlerine anlatabiliyoruz. Göçün en trajik örnekleri (Irak, Suriye, Afganistan ve en son Ukrayna'dan göç eden kaçan insanlar)nin yanında dijital dünyanın sunduğu imkânlarla deneyimlenen göçebelik pratiklerinin yaşandığı günümüz dünyasında göçebelik kadar yerellik de sorgulanması gereken bir kavrama dönüşmüştür.

Göç insandaki karmaşık ya da karşıt eğilimleri taşıyan ve çağrıştıran bir figürdür. Zulümden kaçma/kurtulma, özgürlük arayışı, egzotik olanın keşfedilmesi, ötekini tanıma arzusu, kendini kuran kimliğe mesafe koyma, her türlü sabitleştirmelere karşı akışkanlığa sığınma ve hatta hiçliğe karışma gibi modern edebiyat ve felsefeye de konu olan eğilimlerin birleştiği bir ortak kavramdır.

Günümüzün şiddet üreten dünyasında göçü olabilecek en sevimsiz formuyla tartışma zorunluluğu ile karşı karşıyayız. Kimliklerin aşındığı ya da pekiştiği, hakikatin kaybedildiği ya da yeniden keşfedildiği bir süreç olarak göç ve Müslüman dünyadaki yansımaları bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

GÖÇ VE GÖÇMENLİĞİN PSİKOLOJİK YANSIMALARI BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DE İLAHİYAT FAKÜLTESİ'NDE YÜKSEK DİN ÖĞRENİMİ GÖREN ULUSLARARASI ÖĞRENCİLERİN SORUNLARI

Fatih ÖZKAN
Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Anabilim Dalı, Arş. Gör. Dr.
0000-0001-5774-7664
fatihdostum@hotmail.com

Ekonomik, toplumsal, siyasi vb. sebeplerle birey veya grupların yerleşim yerlerini terk ederek başka bir yerleşim yerine gitmesi göç olarak tanımlanmaktadır. Bu göç hareketi ülke içinde ise iç göç, ülke sınırları dışına yönelik ise dış göç olarak ifade edilmektedir. Göçe karar veren birey ya da gruplar için motive edici itici ve çekici olmak üzere birçok farklı etken vardır. Bu sebeple göç hareketini açıklamak için birçok göç teorisi ileri sürülmüştür. Eğitim amaçlı uluslararası öğrenci hareketliliği de göç hareketleri arasında değerlendirilebilir. Gerek lise öğrenimi için gerekse lisans ve lisansüstü öğrenimi için her yıl milyonlarca öğrenci başka ülkelere göç etmektedir. Öğrenim süresine göre 3 yıldan kısa olmayan bu eğitim göçünün birçok kazanımı olmakla beraber, göç hareketine katılan öğrencilerde bıraktığı birtakım negatif etkiler de inkar edilemez. Ülkeler arası eğitim hareketliliğine katılan öğrencilerde gittikleri ülkenin sosyal ve kültürel yapısına göre özellikle ilk zamanlarda ciddi psikolojik problemler, yoğun stres, dışlanma problemi ve uyum sorunu ortaya çıkabilmektedir.

Bu çalışmada göç kavramı tahlil edilmiş, göç etmede önplana çıkan bazı etkenlere değinilmiş, konu ile yakından alakalı göç teorileri kısaca ele alınmış ve öğrenim görmek için Türkiye'yi ve Türkiye'deki ilahiyat fakültelerini tercih eden uluslararası öğrencilerin öğrenim sürecinde yaşamış oldukları sorunların tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla uluslararası öğrencilerin sorunlarıyla ilgili literatür taraması yapılmış ve ilahiyat fakültelerinde öğrenim gören öğrencilerin sorunlarının genel çerçevesi ortaya konulmuştur.

Yapılan bu çalışmaya göre Türkiye'deki öğrenim sürecinde yaşadıkları sorunlara ilişkin bulgular incelendiğinde, eğitim göçüne katılan uluslararası öğrencilerin yaşadıkları sorunlar arasında en başta aile ve memleket özlemi, barınma ve beslenme sorunları ve ekonomik sorunların geldiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca önceki yıllarda yapılan araştırmalara göre üst sıralardaki problemler arasında gelen akademisyenlerle iletişim ve yöre halkının önyargılarıyla ilgili sorunların son sıralara düşmesi, bu konuda yaşanan sorunların azaldığını göstermektedir.

Türkiye'ye ilahiyat öğrenimi görmeye gelen uluslararası öğrencilerin yaklaşık üçte birinin barınma ve beslenme problemleri yaşaması, Türkiye'deki uluslararası öğrenci hareketliliği açısından olumsuz bir durumdur. Uluslararası öğrencilere ev sahipliği yapan çoğu ülkede uluslararası öğrencilere konforlu barınma ve beslenme imkanları sunulmaktadır. Bu sebeple Türkiye'de uluslararası öğrencilerle ilgilenen görevlilerin barınma ve beslenme koşullarını tekrar gözden geçirmesi, öğrenci memnuniyetini artırıcı önlemler alarak daha fazla öğrenci çeken ve tercih edilen bir ev sahibi ülke konumuna yükselmesi büyük öneme sahiptir.

Alan yazın incelendiğinde eğitim göçüne katılan uluslararası öğrencilerin yarısının üniversite ve birimlerini tanıtmaya ve üçte birinin de İlahiyat Fakültesi'ni tanıtmaya ilişkin uyum eğitimi aldıkları; fakat Türk kültürü, dini ve sosyal yaşantısı, iklim koşulları, şehrin yaşantısı hususları ile ilgili uyum eğitimi almadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Buna ek olarak uyum eğitimi alınan konularda daha az sorun yaşanması, organize edilen uyum eğitimlerinin etkililiğini açığa çıkarmaktadır.

Eğitim göçüne katılan uluslararası öğrencilerin uyum eğitimi aldıkları konularda daha az uyum problemi yaşadıkları araştırma sonucundan hareketle, genelde uyum eğitimi almadıkları Türk kültür ve sosyal yaşantısı, bulunulan şehrin iklim şartları ve şehrin yaşantısı konularında sorun yaşadıkları tespit edilmiştir. Üniversite yönetiminin bu konularda uyum problemlerini azaltabilecek uyum eğitimlerine önem vermesi ve uluslararası öğrencilerin uyum eğitimi almalarını sağlaması önemli bir ihtiyaçtır. Bu sebeple üniversite yönetiminin ülkeye yeni gelen farklı uyruklardan öğrencileri üniversitenin bulunduğu bölge ve ilin sosyo-kültürel dokusu, üniversite, fakülte vb. özellikleri konusunda bilgilendirmesi tavsiye edilebilir.

Öğrencilerin Türkiye'deki öğrenim sürecinde yaşadıkları sorunlar arasında en başta aile ve memleket özlemi, barınma ve beslenme sorun-

ları, ekonomik sorunlar ve şehir içi ulaşım sorunlarının geldiği sonucundan hareketle, öğrencilerin karşılaştıkları problemlerin üstesinden gelebilmeleri için destek olunması adına üniversitelerde öğrenci ofislerine ek olarak rehber akademisyenlerin görevlendirilmesi önerilebilir. Böylece öğrenciler karşılaştıkları problemlerde kendilerini daha az yalnız hissedecek ve problemlerinin üstesinden gelebileceklerdir.

Fakültenin imkânları arasında sayılan danışmanlık ve akademik rehberlik hizmetleri ile ders dışı sosyal ve kültürel etkinlikler, öğrencilerin akademik destek aldıkları konulardır. Bu konularda fakülte idarecilerinin daha duyarlı hareket ederek akademik ilgi ve desteğe en çok ihtiyaç duyan kitle olan uluslararası öğrencilere gerekli desteği sağlayacak akademik birimler oluşturması ve bu birimlerin işlevselliğini takip etmesi önerilebilir. Ayrıca hem yerli öğrenciler hem de uluslararası öğrencilerle farklı akademisyen ve öğrencileri bir araya getiren ders dışı sosyal ve kültürel etkinliklerin sayısının artırılması önerilebilir.

Oryantasyon eğitiminin bütün üniversitelerde ve daha nitelikli hazırlanmasının uluslararası öğrencilerin yaşadıkları sorunların azalmasında faydalı olacağından dolayı üniversite yönetimlerinin bu konuda gerekli tedbirleri alması önerilebilir.

Yükseköğretim kurumlarında uluslararası öğrenci ofisleriyle uluslararası öğrencilere daha iyi rehberlik ve danışmanlık hizmetleri sunulabilir. Bununla birlikte, öğretim yöntemleri ile öğrenci değerlendirme yöntemleri daha adil ve güncel hale getirilebilir. Yabancı öğrenciye yönelik yasal işlemler ve eğitim destek hizmetlerinde karşılaşılan bürokratik işlemler, uluslararası öğrencilerin taleplerine daha duyarlı hale getirilebilir. Öğretim elemanları ve yerli öğrencilerin uluslararası öğrencilerle ilgili farkındalıklarını artırıcı bilgilendirme toplantıları yapılabilir.

Her ders dönemi sonunda anket ya da açık uçlu sorularla öğrencilerin ders ve ders alınan akademisyen hakkındaki görüşleri, eleştirileri ve tavsiyeleri alınabilir. Böylece akademisyenler de öğrencilerin eleştirilerine açık şekilde derslerini ve kendilerini tekrar gözden geçirme fırsatı elde edebilir.

GÖÇMEN ERGENLERİN DİNİ KİMLİK GELİŞİMİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER ÜZERİNE BİR İNCELEME

Mehmet Su
https://orcid.org/0000-0001-9037-8901
Eğitimci / mhmtsu@gmail.com

Kimlik sabit, değişmez, olmuş bitmiş bir şey olmaktan çok, gelişen, değişen ve yeniden inşa edilen bir olgu olarak görülür. Kimliğin oluşumunda dinin etkisi eskiden beri bilinen bir gerçektir. Dinin ergenlerin kimlik gelişimindeki bu önemi ile birlikte, gençlerin yaşadıkları sosyal, dini ve etnik çevreyi terk etmesinin dini kimlik gelişimine muhtemel olumlu ya da olumsuz etkileri yeterince araştırılmamıştır. Göçmen ergenlerin dini kimlik gelişimine etki eden çeşitli faktörlerden bahsetmek mümkündür. Göçmen ergenlerin aile yapıları ve dindarlık durumları, akran etkileri, yaşadıkları ülkelerin Müslüman toplumuna ve dinine karşı tutumları, yaşanan siyasi ve sosyal gelişmeler, dine eğitimin erişim ve din eğitiminin niteliği bu faktörlerden bazılarıdır. Bazı tezlere göre göçün kendisi genellikle dindarlaştırıcı bir deneyim olarak görülür. Göçmenler yeni bir ülkeye gelişlerinden kaynaklanan yabancılaşmaya ve karışıklığa sık sık dine dönerek tepki verirler. Uyum sorunlarını çözmek amacıyla, dini kurumlar kurarlar ve bu yeni toplumda daha önce aşina oldukları sosyal ve kültürel faaliyetleri yeniden tesis ederler. Sonuç itibariyle göçmenler belki de geldikleri yerlerde olmadıkları kadar dine bağlanabilmekte kendisini din üzerinden daha fazla ifade edebilmektedir. Ancak baskın, dini ve kültür ortamlarında bulunmak durumunda olan gençlerin dini bağlılıklarında yozlaşma veya farklı aidiyetlerin oluşması da mümkündür. Diğer taraftan dini kimlik ve aidiyetlerin, yabancı olmanın neden olduğu gerginlikleri hafifletmeye hizmet ettiğini ve bireyin sosyal izolasyonun üstesinden gelmesine yardımcı olduğu belirtilmektedir.

Siyasi çalkantılar, savaşlar, darbeler, felaketler, ekonomik beklentiler ve iş olanakları dünyanın dört bir yanından gelen mülteci ve göçmenleri Batılı devletlere yerleşmeye yöneltmektedir. Sadece Müslüman coğraf-

yadan değil dünyanın hemen hemen her yerinden buralara göç edenler Avrupa'da ve Amerika'da etnik ve dini açıdan çok dinli ve çok kültürlü bir toplum yapısının oluşmasına neden olmuştur. Müslümanlar, gittikçe çeşitlenen bu çoğulcu manzaranın önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bu bildiri yaşadıkları toprakları terk ederek farklı kültürel ve dini çevrelerde yaşamak durumunda olan ergenlerin, bu yeni sosyal gerçeklik içinde dini kimlik gelişimine etki eden faktörleri ele almaktadır. Bu çalışmada ergenlerin kimliğini hangi yapılar belirlemektedir? Ebeveynlerinden farklı bir toplumsal, etnik ve dini çevrede yetişen ergenlerin dini yönelişleri nasıldır? Sorularına cevap aranmıştır. Çalışma Batı'ya göç eden aileler üzerindeki incelemelerle sınırlandırılmıştır. Bu kapsamda ulusal ve uluslararası literatür taranarak bu verilerden elde edilen bulgular analiz edilmiştir. Araştırmada ergenlerin kimlik gelişimine etki eden genel faktörler ile birlikte, ikinci nesil ergenlerin birinci nesle kıyasla dini kimlik algıları üzerinde durulmuştur.

Ergenler, kendilerini bağlılık yoluyla özdeşleştirdikleri, önem derecelerine göre farklılaşan çeşitli kolektif kimlikler inşa ederler. Sosyal kategorilerin ve sosyal rollerin çokluğu göz önüne alındığında, ergenler çeşitli boyutlarda birden fazla sosyal kimlik geliştirebilir. Bu nedenle, ergenler belirli bir grup üyeliğine daha fazla bağlı olabilir ve bu da kimlik hiyerarşisinde ona daha yüksek belirginlik kazandıracaktır. Göçmenlerin dini kimliklerini belirleyen önemli faktörlerin başında aile ve akran etkileri gelmektedir. Çocukluk ve erken ergenlik döneminde dine yönelim, dini bağlılık geliştirme ve ibadete katılım büyük ölçüde aile merkezlidir. Ergenlik ile birlikte akranların etkisi giderek artmakla birlikte, bireyin dini düşünce ve davranışlarının şekillenmesinde yetişmiş olduğu ailenin dindarlık durumu ve dine karşı tutumu ile aile içi iletişim belirleyici olamaya devam etmektedir. Özellikle yüksek dini aidiyetlere sahip gençlerin ebeveynlerinin de dindar oldukları ve arkadaş çevresinin de dini kimliklerine önemli bir etkisi olduğu görülmektedir. Dini kimliğin önemli belirleyicilerinden biri de yaşanan siyasi ve sosyal gelişmelerdir. Göçmen ergenler üzerinde yapılan araştırmaların birçoğunda İslam coğrafyasında yaşanan gelişmelerin takip edildiği, bu gelişmelerin göçmenlerin dini yönelimlerine etki ettiği görülmektedir. İkinci nesil gençlerin özellikle Müslüman kimliğine yapılan saldırı ve dışlamalar nedeniyle dini kimliklerine giderek daha da bağlandıkları ve ebeveynlerinden farklı bir dini bakış açısı geliştirdikleri, dini konuları daha fazla araştırdıkları anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan Batı toplumlarında Müslümanlara yönelik artan düşmanlık nedeniyle göçmen Müslümanların dini kimliklerine normalden daha fazla değer verdikleri ve öne çıkardıkları anlaşılmaktadır. Müslümanlar için önemli olan bazı dini sembol ve değerlerin yasaklanması ve yapılan saldırılar dini kimliklerin daha fazla savunulmasını beraberinde getirmektedir.

Müslüman gençler arasında dini ve etnik kimlik arasında güçlü bir ilişkinin var olduğu söylenebilir. Dini aidiyetleri güçlü olan Müslüman gençlerin aynı zamanda güçlü etnik bağlara da sahip olma olasılıkları yüksektir. Diğer taraftan ikinci kuşak Müslüman göçmenlerin anne ve babalarına kıyasla yaşadıkları ülkeye daha güçlü bağlarla bağlı oldukları, dini ve etnik kimliklere ise daha az bağlı oldukları görülmüştür. İkinci nesil gençlerin özellikle Müslüman kimliğine yapılan saldırı ve dışlamalar nedeniyle dini kimliklerine giderek daha da bağlandıkları ve ebeveynlerinden farklı bir dini bakış açısı geliştirdikleri, dini konuları daha fazla araştırdıkları da araştırmalardan çıkan başka bir sonuçtur. İkinci kuşak göçmen gençlerin ebeveynlerine ve dini kuruluşlara da çeşitli eleştiriler getirdiği görülmektedir. Ebeveynlerinin yaşadığı toplumu ve değerlerini anlamadıkları, misafir ülkenin dilini iyi konuşamadıkları için eleştirirken, camilerin siyasete çok karıştıklarını, Müslümanların manevi ihtiyaçlarıyla çok az ilgilendiklerini belirtmektedir.

ALMANYA'DA YAŞAYAN TÜRKLERİN BARINMA VE SAĞLIK SORUNLARINA DAİR

Osman Dertli
Diyanet İşleri Başkanlığı, Dr.
ORCİD: 0000 0002-4423-6002
osmandertli@hotmail.com

İnsanın yaşadığı ortam, yaşam şekli, yaşam kalitesi, sahip olduğu sosyal ve ekonomik imkânlar, kültürel ve dini anlayışı onun sağlık durumuna ve dolayısıyla psikolojisine dolaylı ya da direkt etki etmektedir. Örneğin bir bireyin evinin bulunduğu çevre, evinin güvenli olup olmaması, kişinin psikolojik durumuna etki ederken, evinin kendisine ait olup olmaması, kira verip vermemesi, evin büyüklüğü de, onun sosyoekonomik açıdan sağlığına etki eder. Yine kişinin çalışma şartları, aldığı ücret, işin niteliği, iş yerindeki gürültü, pis ve ağır şartlarda çalışma, işsiz kalma korkusu vb. etkenlerde bireyin psikolojisine ve genel sağlık durumuna tesir eden diğer hususlardır (Annelene Wengler, 2012: 13-42), (Regula Weiss, 2003: 12-13).

İnsanın sağlık durumlarına etki eden bir başka unsur ise sahip olduğu dini inaç ve kültürüdür. Nitekim Almanya'ya göç eden 1. Nesil Türk göçmenler, dinleri tarafından yenilmesi yasaklanan domuz etini yeme endişesine bağlı olarak uzun yıllar et ve et ürünleri tüketmemiş, bu durum ise onların bedenlerinde belli vitaminlerin eksikliğine neden olmuştur (Ayten Kılıçarslan, 2012: 40-44). Genel olarak insanların sağlık durumuna etki eden ve yukarıda sayılan unsurlara ilave olarak, göç eden bireylerin sağlıklarına ve özellikle psikolojilerine etki eden başka durumlar da de söz konusudur. Bunların başında etnik ve kültürel faktörler, ayrımcılık, rasismus, kültürel çelişkiler, sosyal ilişki ve dil yetersizliği sayılabilir (Robert Koch Enstitüsü, 2008: 129). Ayrıca göç eden bireyin, göç öncesi ve sonrası yaşamış olduğu tecrübeler, kültür ve gelenekleri, algı ve davranışları, bireyde depresyon ve psiko-somatik vb. şikâyetlere neden olabilmektedir. Depresyona ve psiko-somatik hastalıklara neden olan di-

ğer etkenler ise göç edilen ülkeye uyum sorunu, karşılaşılan problemlerle baş edememe, köksüzlük, aileden ve akrabalardan ayrılma, belirsiz yaşam şartları, sosyal izalasyon, kültürel uyumsuzluklar vb. sayılmaktadır (Bundeszentrale für Politische Bildung (Bpb), 2009: 4), (Kauts Kokshoom, Erich Marchei, 1998: 95). Oliver Razum ve arkadaşlarının da ifade ettiği gibi, göçmenler, göç ettikleri ve içinde yaşadıkları toplumla karşılaştırıldığında elbette ki sağlık açısından, aileden ayrılma, dilden ve kültürden kaynaklanan engeller, belirsizlik, kanuni haklardan yararlanamama ya da yoksun olma, geri gönderilme korkusu vb. gibi etkenlere bağlı olarak olumsuz durumlarla karşı karşıya kalmaktadır. Ancak bu durum yani göç, aynı zaman da göçmenlere göç ettikleri ülkelerde daha iyi sağlık imkânlarına kavuşma ve hastalıklarını da tedavi ettirme imkânı da sunmaktadır (Oliver Razum ve Arkadaşları (et al.), 2004: A2882, A2887).

Göçmenlerin karşılaştıkları hastalıkların başında, enfeksiyon ve mikrobik (bakteriyel) hastalıklar, diyabet, kronik ve solunum yolu hastalıkları yer almaktadır. Bunun yanında iş kazalarından kaynaklanan hastalıklar, psikolojik hastalıklar ve özellikle çocuk ve gençlerde görülen kilo fazlalığı (Übergewicht) gibi durumlar göçmenlerde daha fazla görülen sağlık problemleri arasında yer almaktadır (Lagebericht 9, 2012: 152). Kondrad Adenaur Stiftung'un 2009 yılında yapmış olduğu araştırmaya göre göçmen geçmişe sahip olan insanlarda psiko-somatik ve psikolojik rahatsızlıklar diğer insanlara göre daha çok görülmüştür (Kondrad Adenaur Stiftung, 2009: 41, 42,51).

Göç olgusunun ortaya çıkarmış olduğu bir başka sorun alanı ise hiç şüphesiz barınma ile ilgilidir. Göç edilen ülkede yapılan göçün şekline göre insanlar barınma konusunda farklı farklı sorunlarla karşılaşabilmektedir. Kuralsız ve düzensiz yapılan göçlerde ilk uğrak yer genellikle mülteci kampları olmaktadır. Bu kamplarda uygun olmayan şartlarda uzun süre zaman geçiren göçmenler hem maddi hem de manevi anlamda olumsuz etkilenmektedir. İşçi göçü gibi belli şartlar altında gerçekleştirilen göç ise işçilere işverenler tarafından sağlanan barınaklarda ve belli şartlar altında ikamet imkânı sağlamaktadır. Her ne kadar bu durum göçmen işçiler için olumlu olarak görülse de tahsis edilen barınakların fiziki anlamda yetersizliği ciddi olumsuzlukları beraberinde getirmektedir. Şu hiçbir zaman unutulmamalıdır ki insanların nasıl bir evde kiminle yaşadığı, onların yaşam kalitesi için büyük önem taşımaktadır. Yaşadıkları ev kişilerin sadece yaşam standartlarını ortaya koyan bir belirti değil, aynı

zamanda toplum içindeki statüleri için de önemli bir göstergedir. Almanya'ya işçi olarak gelen Türk göçmenler, ilk yıllarda genellikle işverenler tarafından ayarlanan toplu konaklama merkezleri (heim), hotel, pansiyon ya da alt yapısı kötü evlerde kalmışlardır. Göçmen işçiler metre kare olarak daha düşük, iç donanımı yetersiz, güvensiz şartlarda, çevre açısından sağlıksız olan sanayi ya da izole olmuş bölgelerde ikamet etmişlerdir. Almanya'da kalış süresine bağlı olarak Türk göçmenlerin karşılaştıkları bu maddi olumsuzluklar iyileşmeye başlamış, ancak bu seferde ayrımcılık, ev kiralayamama, yüksek fiyat gibi toplumsal ve psikolojik sorunların yaşanmasına neden olmuştur. Bütün bunlar ise ev sahibi toplumdan ayrışmaya ve gettoların oluşmasına sebebiyet vermiştir.

E OTURUMU

AHİ EVRAN'IN ANADOLU'NUN TÜRKLEŞMESİNDE VE İSLÂMLAŞMASINDA ETKİLERİ

Atabey KILIÇ
Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Prof. Dr.
Orcid Id : **0000-0002-2627-0995**
atabey@erciyes.edu.tr

Anadolu'da Türk varlığı çok eski zamanlara dayansa da Malazgirt Zaferi'nden sonra Anadolu, Türkler için bir daha terk edilmemek üzere yerleşilen bir yurt olmuştur. Yeni fethedilen bu yurda Türk dünyasının her tarafından yoğun göçler olmuş; bu göçlerle gelenler yeni yurdu vatan yapmışlardır. Gelenler sadece sıradan halk kitleleri olmamış; bunların yanı sıra birçok âlim, sanatçı, mutasavvıf da Anadolu'ya göç edip bu yeni Türk yurdunda halkın teşkilatlanması, eğitimi, irşadı gibi konularda çok önemli faaliyetlerde bulunmuşlardır. Kısaca Anadolu'daki Türk-İslâm kültürünün teşekkülünde çok önemli rolleri olmuştur. Anadolu'ya göç eden önemli kişilerden biri de Ahi Evran hazretleridir.

Asıl adı Şeyh Nasîrüddin Mahmûd Ahi Evran b. Abbas olan Ahi Evran, 1171 yılında, Sultan Tuğrul zamanından beri Türklerin meskûn olduğu bir bölge olan ve günümüzde Azerbaycan topraklarında kalan Hoy şehrinde doğmuştur. İlk eğitimini Hoy'da alan Ahi Evran, daha sonra Horasan'a giderek Fahreddin er-Râzî'den dersler almıştır. Daha sonra hac görevini yerine getiren Ahi Evran, Bağdat'a gidip oradaki ünlü mutasavvıflarla tanışmıştır. I. Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında Anadolu'ya göç etmiş; sultana takdim ettiği Letâifu'l-Gıyâsiyye adlı dört ciltlik eseri, sultan tarafından çok beğenilmiştir. Bu vesileyle Ahi Evran'a ve onun fütüvvet düşüncesine ilgi gösteren sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev, onun bu düşüncesinin hayata geçmesi için Ahi Evran'ı himâye etmiştir. Böylece kurulan Ahilik Teşkilâtı, üretim faaliyetlerinin ve ekonomik hayatın organize edilip canlanmasını sağlamış; ayrıca Anadolu ve Rumeli'nin Türkleşmesinde ve İslamlaşmasında önemli rol oynayan üç efsanevî teşkilâttan (Ahiyân-ı Rûm, Bacıyân-ı Rûm, Abdâlân-ı Rûm) biri olarak büyük hizmetlerde bulunmuştur. Ba-

cıyân-ı Rûm teşkilâtının da Ahi Evran'ın eşi Fatma Ana tarafından kurulduğu göz önüne alındığında Ahi Evran'ın Anadolu'daki müspet etkilerinin çok daha fazla olduğu görülür.

1205 yılında şeyhi Kirmânî ile birlikte Anadolu'ya gelip Kayseri'ye yerleşen Ahî Evran, burada bir debbâğ (deri işleme) ocağı/imâlâthânesi kurmuş, esnaf ve zanâatkârlar arasında çok sevilmiş, hattâ Kayseri'nin Moğollara karşı savunulmasında ahileri ustaca yönlendirmiştir. Güçlü ve yönetici şahsiyetiyle, Anadolu'ya yeni gelen Türkmen tâifelerine iş ve aş vermiş, 32 çeşit esnafı teşkilâtlandırmıştır. 1228'de Konya'ya geçen Ahi Evran Hazretleri, burada da halkı irşâda, esnafı teşkilâtlandırmaya devam etmiştir. Konya'da uğradığı siyâsî bir tâlihsizlik sebebiyle 5 yıl kadar hapsedilmiş, çıktıktan sonra bir müddet Denizli'ye gitmiş, oradan tekrar Konya'ya dönmüş, Şems-i Tebrîzî'nin buradan uzaklaştırılması veya öldürülmesinden sonra son olarak Kırşehir'e yerleşmiş, ölene kadar da burada ikâmet etmiştir.

Ahi Evran Hazretleri ile ilgili elimizde bulunan bilgilerin çoğu, Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî Hazretleri'nin menkabevî hayâtını konu edinen Menâkıb-nâme veyâ Velâyet-nâme isimli esere dayanmaktadır. Ahi Evran ile yakın dostluğu, hukûku bulunan Hacı Bektaş-ı Velî Velâyet-nâme veyâ Menâkıb-nâmesi'nde pek çok önemli ayrıntı, her iki sûfî için söz konusudur. Bilhassa Ahi Evran'ın Konya, Denizli, Kayseri ve nihâyet Kırşehir yıllarına dâir çok önemli bilgiler bu eserde epeyce ayrıntılı bir şekilde yer almaktadır.

Tek başına, Alâaddîn Keykubâd ile Konya'da bulunan âlimler arasında geçen hâdisedeki birleştirici, uzlaştırıcı, iknâ edici rolü bile Ahi Eran Hazretleri'nin Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşmasındaki tesirini göstermeye kâfî gelecek bir örnek olarak zikredilebilir. Sultâna küsüp Konya'yı terk ederek Arabistan'a doğru hicret eden Konya âlimlerini geri döndürürken gösterdiği kerâmet, Ahi Evran Hazretleri'nin ne derece güçlü bir karakter olduğunu da bizlere bildirmektedir.

Ahi Evran Hazretleri'nin Kayseri ve Kırşehir'de de halkı irşâddan geri durmadığı, hem dînî hem de irfânî talim ve terbiyeyi insanlar arasında yaymak için çok gayret ettiğini, mühim katkılarda bulunduğu da ayrıca zikredilmelidir.

Bazı siyâsî ve içtimâî hâdiseler, Ahi Evran Hazretleri'nin Hacı Bektaş-ı Velî Hazretleri ve Hazret-i Mevlânâ (1207-1273) ile de çağdaş olduğunu, alâkalarının bulunduğunu göstermektedir. Çeşitli kaynaklarda bu husûsa dâir bilgi kırıntıları bulunmaktadır. 15. yy.'da yazıya geçirilmiş bulunan Hacı Bektaş Velâyet-nâmesi'nde menkabevî şahıslarla münâsebeti ve tabiî ki Hacı Bektaş-ı Velî Hazretleri ile olan alâkası da nakledilmektedir. Ahi Evran Hazretleri, Hacı Bektaş Velâyet-nâmesi'nde her zaman sitâyişkâr ifâdelerle tarif edilir. Velâyet-nâme'nin 83b-102a varakları, tamâmen Ahi Evran Hazretleri, Hazret-i Mevlânâ, Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî ve Sadrü'd-dîn-i Konevî arasında geçen hâdiseleri konu edinir. Hazret'in vasıflarının anlatıldığı "*Ahi Evran Sultân Hazretinüñ Evsâf-ı Hamîdelerin Ayân ve Beyân İder"* başlığı altındaki bölüm, Hazret'in bu hususta kerâmetini etraflıca aktarmaktadır. Velâyet-nâme'deki bu kısımda Hz. Mevlânâ, Şems-i Tebrîzî ve Selçuklu Sultânı Alâaddîn Keykubâd ile Sadrü'd-dîn-i Konevî merkezli, aslında bir kısmı ile meşhur olan bir hikâye de nakledilmektedir. Netîce itibârıyla Sultan Alâaddîn Keykubâd'a gücenüp Konya'dan ayrılarak Arabistan'a doğru giden âlim, fâzıl, müftü, müderris gibi zevâtın geri döndürülmesi işi, Ahi Evran Hazretleri'ne kalmıştır. Cuma günü sabah namazı vaktinden öğle vaktine kadarlık neredeyse 6-7 saatlik bir zaman diliminde gerçekleşen bu hikâye, çeşitli olağanüstülüklerle doludur. Konya'dan katırla 40 adımda Denizli'ye gitmek, yine 40 adımla geri dönmek; üç adımda Çarşamba suyuna ulaşmak, göz açıp kapayıncaya kadar kısa bir zaman diliminde de kâfilece Konya'ya dönmek, bunların en dikkate değer kısmını teşkil eder. Menâkıb-nâme'de çeşitli kerâmetlerle aktarılan bu kısmı, okuyucunun ilgisini kıvamında bırakmak ve Velâyet-nâme'ye çekmek için burada kesiyoruz. Şunu da hatırlatmak isteriz. Menâkıb-nâmede geçen sâdece bu kısım bile bir filme konu olacak kadar dikkat çekicidir. Konuşma üslûbunun letâfeti ile tavırların ne derece canlı ve samimî bir tarzda verildiğine dikkat edilirse her yaştan günümüz seyircisini ekrana heyecanla bağlayacak bir senaryonun karşımızda bulunduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

BABAİLER İSYANIYLA İLE BİRLİKTE ANADOLU ALEVÎ-BEKTAŞÎ İNANCININ ŞEKİLLENMESİNDE HACI BEKTAŞ VELİ'NİN ROLÜ

Abdulkadir KIYAK
İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Doçent Doktor
Orcid ID: 0000-0003-2399-8654
abdulkadir.kiyak@inonu.edu.tr.

Türklerin büyük kitleler halinde İslamiyet ile tanışmaları yaklaşık olarak X. yüzyıldan itibaren başlar. Anadolu'da X. yüzyılda meydana gelen sosyal değişim, XII. ve XIII. yüzyıllarda da devam ederek Anadolu'nun Türk yurdu haline gelmesiyle sonuçlanmıştır. Bu toprakların Türk-İslam kimliğini kazanması ise bölgenin XI. yüzyılda Türkler tarafından fethedilmesiyle başlamış, XIV. yüzyılın ortalarına kadar dini, siyasi, içtimai, etnik ve kültürel boyutlarıyla devam etmiştir.

Türklerin İslamiyet'i anlama ve yaşama sürecinde bazı tasavvufi oluşumların özellikle Harezm ve Horasan sahalarından Yeseviyye tarikatına mensup dervişlerin ve Horasan Melametiliğine mensup şeyhlerin önemli rolleri olmuştur. Bu dervişler ilk olarak XIII. yüzyılın başlarında Harzemşahlar'la Karahitaylar arasındaki mücadeleler sırasında Anadolu topraklarına göç etmişlerdir. Zira bu mücadeleler, birçok Türkmen boyu ile birlikte Yesevi dervişlerini de Maverâünnehr'i terketme zorunda bırakmıştır. Fakat Yesevi dervişlerinin Anadolu'ya olan esas göçü Cengiz Han komutasındaki Moğol istilasından sonra olmuştur. Bu göçler XIII. yüzyıl Anadolu'sunun içtimai, iktisadi, dini ve kültürel hayatını geniş ölçekte etkilemiştir. Ancak 1240 yılında çıkan Babailer isyanı, Anadolu Selçuklu Devleti'ne kan kaybı yaşatmış ve devletin güçsüzlüğünü açığa çıkarmıştır. Babailer isyanı, çoğunluğunu göçebe Türkmenlerin oluşturduğu Baba İlyas liderliğinde çıkarılan bir ayaklanma olup, XIII. yüzyılda ortaya çıkan Moğol istilası öncesi Anadolu'nun siyasi, dini ve tarihi sürecine etki eden önemli bir ayaklanmadır. Baba İlyas'ın müritlerinin onu bir nevi mehdi-peygamber kabul etmeleri, öldüğüne inanmamaları gibi düşünceler bu isyanın dini dayanaklarının da kuvvetli olduğunu göstermektedir.

Babailer ayaklanması, 1243 Kösedağ savaşı ile Moğolların Anadolu topraklarına saldırıya geçmesine sebep olmuş ve yapılan savaş Moğolların üstünlüğü ile sonuçlanmıştır. Babailer isyanından kaçıp kurtulabilen Türkmenlerin sıkı bir birlik ve dayanışma içine girmeleri sonucunda Anadolu topraklarında Bektaşîlik ve Kızılbaşlık gibi sosyal ve dinî yapılar ortaya çıkmıştır. Bu siyasi baskı ve şiddet ortamında kaçarak Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen şeyhler ve dervişler ortaya koydukları inanç ve düşünce biçimiyle Anadolu Alevî-Bektaşîliğinin özünü kazanmasına temel kaynaklık teşkil etmişlerdir. Bu inancın ilk prototipini teşkil eden Vefâîlik, Yesevîlik, Kalenderîlik ve Haydarîlik gibi akımlar da Orta Asya'da ortaya çıkan ve buradan çevre bölgelere yayılan, Moğol istilası sonucunda Türkmenlerin Anadolu'ya göçleriyle birlikte Horasan ve İran coğrafyası üzerinden Anadolu'ya taşınmıştır.

Babailer isyanı, XIV yüzyıla kadar Türkiye tarihinin en önemli toplumsal dini hareketlerinden biri olan "Baba" ve "Abdal" lakabını taşıyan dervişler topluluğunun oluşturduğu Rum Abdalları (Abdalân-ı Rum)'nı tarih sahnesine çıkarmıştır. Bunlar Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde hükümdarların desteklerini almış ve Bizanslılara karşı fetih hareketlerine katılmış, fethedilen topraklarda tekke ve zaviyeler kurarak Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında önemli rol oynamışlardır. Devam eden süreçte bu hareket, Anadolu'da Alevî-Bektaşî inancının ortaya çıkmasına da kaynaklık teşkil edecektir.

XIII. yüzyılda muhtemelen Moğol istilası süresicinde Horasan'dan Anadolu'ya yönelik derviş göçleri arasında aynı mektebe mensup Yesevi veya daha kuvvetli bir ihtimalle Haydarî dervişlerinden biri de Hacı Bektaş Veli'dir. O, Ahmed Yesevî'nin Orta Asya'daki rolünü Anadolu'da devam ettirmiştir. Hacı Bektaş Velî, gerek Alevîlik gerekse de Bektaşîlik için önemli bir şahsiyettir. O, Alevîlik inancında, içindeki bütün kutsal sayılan ocakların kendisine bağlandığı inancın kaynağı ve yolun pîri olarak bilinir. Anadolu'ya gelerek Sulucakarahöyük'te zaviyesini kurarak, İslam sufîliğinin yapısından kaynaklanan geniş bir hoşgörüye dayalı İslam anlayışı ile bölgede yoğun irşad faaliyetlerinde bulunmuştur. Hacı Bektaş Veli mühtedileri birdenbire eski kültür çevrelerinden koparmadan, bu kültürden gelen eski inançlarını da bağdaştırmacı bir tarzda kendi içerisinde değerlendiren heteredoks bir düşünce yapısına sahiptir.

Bektaşîlik, Hacı Bektaş Veli'nin tasavvufi fikirleri çerçevesinde teşekkül etmiş ve onun ismine nispetle bu isimi almıştır. Bektaşîlik tarikatı

Anadolu ve Balkanlarda toplumsal hayatı derinden etkilemiştir. Kızılbaşlığın aksine Bektaşîliğin Osmanlı Devleti ile ilişkilerininin pozitif yönde olmasında 1362 yılında Memlüklüler ile Anadolu Selçukluları'nın askeri yapılanması esas alınarak I. Murat döneminde kurulan Yeniçeri Ocağı'nın önemli etkisi olmuştur. Osmanlı gazileri aracılığıyla Hacı Bektaş-ı Veli'yi tanıyan Osmanlı Sultanları, Yeniçeriliği kurarken ocağı ona bağlamışlardır. Böylece bir yandan Hacı Bektaş-ı Veli'nin hatırası Osmanlı topraklarında giderek büyüyüp ünlenirken diğer yandan Anadolu Alevî-Bektaşî kimliğinin oluşumunda onun dini ve felsefi anlayışı ana unsuru teşkil etmiştir. XVI. yüzyılın ortalarına kadar üstün yetenek, beceri ve disipliniyle devletin askeri başarılarında aktif rol oynayan Yeniçeri Ocağı, III. Murad zamanından (1546-1595) itibaren ocakta artan disiplinsizlikler, devlet işlerine müdahaleye kalkışılması ve hatta bir takım isyan hareketlerine dahi teşebbüs edilmesi gibi sebeplerle yavaş yavaş çözülmeye başlamıştır. XVIII. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin sosyal, siyasal ekonomik ve özellikle de askeri yönden yaşadığı güç kaybı ve bu kayıp neticesinde bir kısım toprakların kaybedilmesinin faturası Yeniçeri Ocağına kesilmiştir. Bunun sonucunda 1826 yılında Yeniçeri Ocağı ve 1827 yılında ise Bektaşî Tekkeleri kapatılmıştır. II. Mahmut'un Bektaşîlere karşı başlattığı bu uygulama on üç yıl sürmüştür. I. Abdülmecid'in Padişahlığı ile Bektaşî Tekkelerine yeniden açılma izni verilmiştir. I. Abdulmecid döneminde Bektaşîliğe yeniden imkân verilse de Alevî-Bektaşîlerin büyük çoğunluğu Cumhuriyet'in ilanına, Atatürk'ün başlattığı reformlara ve kucaklaşma/buluşma diye nitelenen döneme kadar kapalı devre hayatlarını devam ettirmişlerdir. Her türlü eğitim-öğretim ve bilimsel faaliyetlerden uzak kalan Alevî-Bektaşîler yaşamlarını yazılı kaynaklardan ziyade sözlü rivayetlerle sürdürmüşlerdir. Menkıbevi anlatılar ve hurafelerle bu sözlü rivayetleri daha etkili kılmaya çalışmışlardır. Bu da günümüz Alevî-Bektaşî inancının şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır.

BAHAEDDİN VELED VE AİLESİNİN BELH'TEN ANADOLU'YA GÖÇLERİNİN TÜRK EDEBİYATI'NDAKİ ETKİLERİ

Mehmet Korkut ÇEÇEN
İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Doç. Dr.
Orcid Id 0000-0002-8469-4614
korkut.cecen@inonu.edu.tr

Bahaeddin Veled Belh'teki bir ulema ailesine mensuptu ve "sultânu'l-ulemâ" unvanıyla tanınmıştı. Bahaeddin Veled, Belh'teki siyasi meseleler ve çevrede cereyan eden Moğol istilaları yüzünden ailesiyle birlikte buradan ayrılmak zorunda kalmıştır. Göç yolunda Nişabur ve Bağdat'a uğramışlar, Kufe yoluyla Mekke'ye ulaşmışlardır. Burada Hac farizasını yerine getirdikten sonra Şam'a uğrayan Bahaeddin Veled ve ailesi Anadolu'ya gelmiş; Malatya, Erzincan, Sivas, Kayseri ve Niğde yolu ile bugünkü adı Larende olan Karaman'a ulaşmıştır. Aile burada yedi yıl kadar kalmıştır. Bu yıllarda Selçuklu devletinin başkenti olan Konya bir ilim ve kültür merkezidir. Sultan Alaeddin Keykubad, Bahaeddin Veled ve ailesini Konya'ya davet ederek oraya yerleşmelerini istemiştir; bunun üzerine aile 1228 yılında Larende'den Konya'ya göç etmiştir. Bahaeddin Veled'e İplikçi Medresesi tahsis edilmiştir. Burada vaazlar ve öğrenci yetiştirmekle meşgul olan Bahaeddin Veled 1231 yılında vefat etmiştir. Daha sonraki yıllarda Mevlana unvanıyla tanınacak olan oğlu Muhammed Celaleddin ilim bakımından iyi yetişmiş bir âlimdir. Babasının yolunu takip eden eden Celaleddin, İplikçi medresesinde vaazlar vermeye devam etmiştir. Daha sonra Şems-i Tebrizi ile tanışan Mevlana Celaleddin, tasavvuf yolunda ilerlemiştir. Etrafında birçok öğrencisi ve müridi olan Mevlana, fikirleri ve irşadıyla şöhret bularak hem kendi devrinde hem de vefatından sonra ilim ve irfan yolunun önemli bir ismi olmuştur. Mevlana ve düşünceleri Selçuklu Devleti döneminde ve bilahare Osmanlı Devleti döneminde oldukça etkili olmuştur. Sözü edilen dönemlerden günümüze gelinceye kadar Mevlana'nın düşünceleri ve eserleri ilim, irfan, edebiyat ve musiki gibi birçok alana etki etmiştir.

Mevlânâ'nın manzum ve mensur eserleri vardır. Manzum eserleri, onun edebiyat sahasında şöhretini de temin etmiş olan Mesnevî-i Ma'nevî ve Divan-ı Kebîr'idir. Mensur eserleri ise Fîhi Mâ Fîh, Mecâlis-i Seb'a ve Mektûbât'tır. Mevlana, öğrencilerinin irfanî bir eser yazma isteğini kabul ederek Mesnevî'nin temelini oluşturan ilk 18 beyti yazıp Hüsameddin Çelebi'ye teslim etmiştir. Bundan sonra eserin yazımı Mevlana'nın beyitleri söylemesi ve Hüsameddin Çelebi'nin bunları kaydetmesiyle yıllara yayılarak devam etmiştir. Mesnevî öğretici özelliktedir. Mevlana okuyucuya veya dinleyiciye anlatmak istediği meselelerde hikâyelerden faydalanmıştır. Bazı hikâyeler içinde, başka iç hikâyeler de bulunabilir. Bu hikâyeler, okuyucunun ders çıkarmasına yöneliktir. Bazı hikâyelerdeki kahramanlar ve nesnelerin sembolik yönleri de vardır.

Dîvân-ı Kebîr ise Mevlana'nın değişik zamanlarda söylediği şiirlerinden oluşmaktadır. Bu şiirleri, şairin gönül dünyasındaki duygu ve düşüncelerin söze dökülmüş şekli olarak değerlendirebiliriz. Şairin çoğunlukla vecd halinde söylediği bu manzumelerde öğreticilik kaygısı bulunmamaktadır. Mesnevi ve Dîvân-ı Kebîr'in dili Farsçadır. Mevlana'nın öğrencileri her iki eseri çokça okumuştur. Öğrencileri dışında, Mevlana'yı seven ve onun sohbetlerinden istifade eden kimseler de bu eserlere ilgi duymuştur. Edebiyat sahasında, Mevlana'nın eserlerinden Mesnevi ve Divan-ı Kebir'i meşhur olmuş ve bu eserler konu ve içerik bakımından Türk Edebiyatını etkilemiştir. Mesnevî-i Manevî ve Divân-ı Kebîr konu, kavram ve mazmunlar bakımından Klasik Türk şiirine kaynak teşkil etmiştir.

Mesnevi'nin yazıldığı dönemden itibaren eserin Türkçe şerhleri yazılmaya başlamıştır. Bu şerhler ile Mesnevi'nin Farsça olan beyitlerinin açıklaması yapılmıştır. Özellikle eserde geçen, bazısı sembolik olan hikâyeler açıklanmış ve yorumlanmıştır. Günümüze gelinceye kadar birçok Mesnevî şerhi yazılmıştır. Bunların bir kısmı eserin tamamının şerhi iken diğer bir kısmı da Mesnevî'nin çeşitli bölümlerinin şerhidir. Başta Mevlevîler tarafından yapılan bu şerhlerin, zamanla Mevlevî olmayan kimseler tarafından da yapıldığı görülmüştür.

Mesnevî'nin anlaşılması için yazılan eserlerden biri de Tuhfe-i Şâhidî'dir. Söz konusu eserde, Mesnevî'de geçen çeşitli Farsça kelimelerin Türkçe karşılıkları verilmiştir. Esasen manzum bir sözlük olan bu eser üzerine birçok şerh çalışması yapılmıştır. Bu şerhler, Türk Edebiyatı'nda "Tuhfe-i Şâhidî ve şerhleri" şeklinde ifade edilebilecek bir araştırma alanı oluşturmuştur.

Mesnevî'nin Türkçeye çeşitli tercümeleri yapılmıştır. Özellikle 20. yüzyılda birçok tercümenin yapıldığı görülmektedir. Türkçe dışında Mesnevî'nin İngilizce, Almanca, Fransızca ve Urduca gibi dillere tercümesi yapılmış ve farklı dillerde antolojileri hazırlanmıştır. Türk Edebiyatı'nda Mesnevî'nin tercüme ve şerhleri ile Dîvân-ı Kebîr'in tercümeleri dışında sözü edilen eserlerle ilgili birçok bilimsel çalışmalar yapılmıştır. Bu bilimsel çalışmaların, sözü edilen eserlerdeki belirli şiir, konu veya fikirlerin incelenmesi şeklinde olduğu söylenebilir.

Mevlana'nın oğlu Sultan Veled'in divanı ve mesnevileri de Farsçadır ancak bu eserler içinde Türkçe şiir ya da beyitler yer almaktadır. Sultan Veled'in Türkçe şiirleri Anadolu sahası Türk Edebiyatı'nın ilk örneklerinden sayılmaktadır.

Mevlana Celaleddin-i Rûmî, eserleri ve fikirleriyle bir ekol olmuş, vefatından sonra onun açmış olduğu yol Mevlevî tarikatı adıyla tanınmıştır. Başta Celaleddin-i Rûmî'nin oğlu Sultân Veled olmak üzere günümüze gelinceye kadar birçok Mevlevî şairi yetişmiş ve bunlar Türk Edebiyat Tarihi içinde yerlerini almışlardır. Mevlevî şairlerin çokluğu, 18. yüzyılda Şeyh Gâlib'e, Mevlevî şairleriyle ilgili bir tezkire yazmayı bile düşündürmüştür. Bu düşünceden hareketle Gâlib, şairlerle ilgili biyografik bilgiler ile bu şairlerin manzumelerinden seçtiklerini kayda geçirmiştir. Bilahare bu müsveddeleri Esrar Dede'ye vererek ondan bu tezkireyi tamamlamasını istemiştir. Neticede Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye adlı eser ortaya çıkmıştır. 19. yüzyılda Ali Enver'in kaleme aldığı Semâhâne-i Edeb adlı biyografik eser ise Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye'nin özeti olarak kabul edilmektedir.

Mevlevî şairlerin bir kısmı divan şairi diğer bir kısmı ise mutasavvıf şairler olarak bilinmektedir. Mevlevî şairlerinin divanlarında Mevlana ve Mevlevîlik ile ilgili şiirler ve methiyeler de bulunmaktadır. Bunların yanında, Mevlevî olmayan şairlerin divanlarında da Mevlana övgüsünde şiirler bulunması, Mevlana'nın fikir ve eserleriyle Türk Edebiyatı'na ne denli tesir ettiğini göstermektedir. Cumhuriyet dönemi Türk Edebiyatı'nda ise Asaf Hâlet Çelebi gibi Mevlevî olan veya Mevlevilik etrafında gelişen edebiyattan beslenen ediplerin varlığı da bilinmektedir.

Sonuç olarak Belh'ten Anadolu'ya göç eden Bahaeddin Veled'in oğlu Mevlana ve torunu Sultan Veled, Anadolu sahası Türk Edebiyatı'nın ilk önemli şairleri olarak tarihe geçmişler ve Türk Edebiyatı'nın takip eden devirlerini bir biçimde etkilemişlerdir.

GÖÇÜN TEMEL SONUÇLARINDAN BİRİ OLARAK FARKLILIKLARIN BİR ARADA YAŞAMASI PROBLEMİ VE BEN İDRAKİ İLİŞKİSİ

Aykut KÜÇÜKPARMAK
İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Doç. Dr.
0000-0002-5565-9377
aykut.kucukparmak@inonu.edu.tr

Şüphesiz göç olgusunun neden olduğu sonuçların en önemlilerinden birisi, farklı din, dil, ırk ve kültürlerden insanların karşılaşmaları ve bir arada yaşama durumunda kalmalarıdır. Bu süreç birçok imkânları olduğu gibi pek çok sorunları da bünyesinde barındırmaktadır. Ev sahibi topluma göç vasıtasıyla katılan bu yeni bireyler bir 'öteki' ve 'uzaklaştırılması gereken bir sorun' olarak mı görülecek? Yoksa kader birlikteliği yapılması gereken, toplumu zenginleştirecek bir olgu olarak mı değerlendirilecek? Bu sorulara verilecek cevaplar ve bu doğrultuda sergilenecek pratiklerin, büyük ölçüde mensubu olunan medeniyet dünya görüşünün 'Ben idraki' tarafından belirlendiği iddia edilebilir. Toplumun varlık, zaman, mekân ve insan muhayyilesinin bir yansıması olarak 'Ben idraki' bir insanın diğerlerini nasıl konumlandıracağını ve onunla nasıl ilişki kuracağını belirleyen bireyin doğrudan bir şuur halidir ve çoğu kere bir refleks olarak kendisini gösterir. Bu çerçevede İslam ve Batı medeniyetlerinin 'Ben idraki' ve bunların günümüzün en önemli meselelerinden biri olan göç olgusuyla ilgili tezahürlerinin incelenmesi, birlikte yaşama meselesinin farklı veçhelerinin değerlendirilmesinde önemli hususlar içerecektir.

Farklı din, kültür ve etnik kökenlere sahip bireylerin adil ve eşitlikçi bir zeminde bir arada yaşayabilmesi doğrudan, içinde yaşanılan toplum ya da medeniyetin 'ben' ve 'öteki' arasındaki ilişkiyi nasıl kurduklarına bağlıdır. Bu ilişkinin nasıl kurulacağını belirleyen temel husus ise, medeniyeti inşa eden dünya görüşü ve bunun bireydeki tezahürü olarak 'ben-idraki'dir denilebilir. Bu husus göz önüne alındığında yukardaki sorulara verilecek cevapların ve bu doğrultuda ortaya konulacak pratiklerin

büyük ölçüde mensubu olunan medeniyet dünya görüşünün 'Ben idraki' tarafından belirlendiği iddia edilebilir.

Medeniyetlerin kurucu ilkesi olarak dünya görüşü bir taraftan varlık ve hayatın anlamını belirleyen, bir taraftan da zaman-mekân, insan-varlık ilişkisinin mahiyetini belirleyen kapsamlı ve bütüncül bir tasavvura işaret eder. İnsan varoluşunun tüm alanlarını kuşatan dünya görüşü, başka bir otorite tarafından tanımlanamayan ve doğrudan bireysel bir şuur halini ifade eden ben-idrakinin mahiyetini de bütün yönleriyle belirler. Bu husus dikkate alındığında farklı medeniyetlere ait farklı ben tasavvurları bulunduğu ve bu ben-idraklerinin medeniyetlerin 'öteki' olana dair tasavvurları üzerinden çoğulcu yaşama dair kavrayışlarını derinden etkilediği açıkça görülecektir. Diğer bir ifadeyle göç sonucu karşı karşıya gelen farklı din, dil ve ırka mensup insanların bir arada nasıl yaşayacağı meselesi o medeniyetin ben idraki tarafından büyük ölçüde belirlenir ve bunun bir tezahürü olarak değerlendirilebilir. Bu açıdan bakıldığında Batı ve İslam medeniyetlerinin kendilerine has ben idrakleri olduğu ve bunun kendisini, farklılıkların bir arada yaşaması bağlamında, değişik şekillerde göstereceği de açıktır.

Bu çerçevede ilk olarak ele alacağımız medeniyet ben-idraki prototipi "güçlü ve sert ben-idraki"dir. Bu ben-idrakinin temel özelliği bir taraftan güçlü bir dünya görüşüne sahip olması nedeniyle kurucu ve belirleyici gücü yüksek bir medeniyetken, diğer taraftan da kendini merkeze koyan hegemonik yapısı nedeniyle de dış etkilere ve geçişkenliklere kapalı, dışlayıcı bir karaktere sahip olmasıdır. Bu dışlayıcılık en temel seviyede belli bir kavmin ya da ulusun diğerlerinden üstünlük ya da ayrıcalıklı oluşunu ifade ederken, en geniş anlamda da bir medeniyetin diğer tüm medeniyetlerden üstünlüğünü ve onlar üzerinde belirleyici etken bir güce sahip olduğunu ima eder. Bu ben idraki prototipinin en tipik temsilcisinin günümüz Batı medeniyetidir. Bu ben idrakinin ötekiyle ilişki kurmada iki şekilde tezahür ettiği ifade edilebilir. İlk olarak kendini merkezde gören bireylerin ötekini kendisi olarak değil, merkezi konumdaki bireylerin çıkarlarına hizmet ettiği ölçüde kabul edilip tanımlanmasına neden olur. İkinci olarak da merkezde konumlanan bireyler lehine olacak şekilde hukukî çifte standarların uygulanmasını netice verir.

Karşılaştırmamız çerçevesinde ele alacağımız ikinci ben-idraki tipi ise, 'güçlü ve esnek medeniyet ben-idraki'dir. Bu ben tasavvuru kurucu ve belirleyici gücü yüksek bir dünya görüşüne sahip olmanın yanı sıra,

diğer medeniyet ve kültür alanlarını tanıyıp etkileşimi mümkün kılan, nüfuz edilebilir bir yapıdadır. Diğer bir ifadeyle bu ben-idraki tarafından kurulan medeniyetler bir taraftan kendilerine ait kuşatıcı ve tutarlı dünya görüşlerini muhafaza ederken, öte yandan da kendi medeniyet havzalarındaki diğer kültür ve medeniyetlerin var olmalarına, kendilerini yeniden üretebilmelerine ve etkileşime girerek bir arada yaşayabilmelerine imkân vermektedir. Bu ben-idraki prototipinin en tipik örneği Endülüs, Abbasi ve Osmanlı tecrübelerinde kendini gösteren İslam medeniyetidir ve bu medeniyeti esnek ve nüfuz edilebilir kılan iki temel özellik vardır: bunlardan birincisi herhangi bir etnik gurup, dil ya da sosyal guruba üstünlük atfeden ayrımcı bir yaklaşımın İslam dünya görüşü tarafından reddedilmesi; ikincisi ise farklı dinlere mensup toplulukların hukuki bir statüye dayandırılarak kendileri olarak yaşamalarının mümkün kılınmasıdır. İslam medeniyeti ben-idrakinin bu esnek ve nüfuz edilebilir yapısı nedeniyle herhangi bir zümreye ayrımcılık verilmemesi ve farklı din ve kültürlere tabi toplulukların temel hak ve hürriyetlerinin hukuki güvence altına alınması olgusu, İslam medeniyetine mensup bireylerin diğerlerini hiçbir zaman gerçek bir öteki olarak görmemesi sonucunu doğurmuştur. Açıktır ki, imtiyazları reddeden ve farklılıkların kendisi olarak var olmasına izin veren bu esnek dünya görüşü, İslam medeniyetlerinde hem teori hem de pratikte ortak yaşama ve birlikte var olmayı mümkün kılan zemini temin etmiştir.

ANADOLUNUN İSLAMLAŞMASINDA TÜRKMENLERİN GÖÇ FAALİYETLERİNİN ROLÜ

Zeynep Kayan
Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi
0000-0001-5659-4715
zeynepk.aihl44@gmail.com

Türklerin tarih sahnesine çıkışının M.Ö. V. yüzyıla kadar dayandırıldığı ve Altay Dağlarının çevresinde yaşamlarını sürdürdüğü bilinmektedir. Altay Dağlarının çevresinde yaşayan ve çeşitli boylara ayrılan Türkler, zaman içerisinde devletler kurarak mevcudiyetlerini idame ettirmiştir. X. yüzyıla kadar Moğolistan'ın doğusundaki Macaristan ovalarında ikamet eden ve nüfus yoğunluğuna bağlı olarak otlak ve besin kıtlığı yaşamaya başlayan Türkler, bu yüzyıldan itibaren büyük kitleler halinde İslamiyet'i benimsemeleri neticesinde gaza ve cihat isteğini de gerçekleştirmek için harekete geçtiler. Bu hareketin bir neticesi olarak Ortadoğu, önemli göçlere şahitlik edecekti.

Türkler X. yüzyıldan itibaren din değişikliği, devlet yapısının dönüşümü ve göçebelikten yerleşik hayata geçiş olmak üzere üç önemli değişim yaşamıştır. Bu değişimlerin yaşanmasına temel hazırlayan en önemli gelişme ise Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşu ve akabinde yaşanan gelişmelerdir. Büyük Selçuklu Devleti, Türkler arasında birlik ve beraberliğini sağlamayı hedeflemiş ve önemli ölçüde bunu gerçekleştirmiştir. Ancak yeterli yaşam alanının bulunmayışı, besin kıtlığı, kuraklık, otlakların yetersizliği ve ordu komutanı Selçuk Bey'in Yabgu ile fikir ayrılığına düşmesiyle kalabalık bir Türkmen grubu Cend'e göç etmiştir. Cend'e göç eden Türkmenler sınır komşusu Müslümanlardan etkilenerek İslamiyet'i benimsemiştir. Türkler, İslamiyet'İ benimsemesinin ardından Türkmen olarak anılmaya başlanmıştır. Türklerin İslamiyeti benimsemesi ile İslam âleminin önderliği Türklere geçmişti. Selçuk Bey önderliğinde kurulan devlet, Tuğrul ve Çağrı Beylerin çabaları ile 1040 yılında Gaznelilere karşı gerçekleşen Dandanakan Savaşı'nda bölgedeki üstün güç olduğunu

kanıtlamıştı. Savaşın ardından benimsenen politika neticesinde seferler ağırlıklı olarak batıya doğru yapılmış ve bu durum Türklerin Anadolu toprakları ile tanışmasına vesile olmuştur. Anadolu'nun iklim yapısının uygunluğu, işlenmeyen toprakların ve otlakların bolluğu keşif seferleri için Anadolu topraklarına gelen Türkmenlerin dikkatini celp etmiş, sefer düzenleyip ele geçirdikleri bölgelerde geçici değil kalıcı olarak yerleşmeye başlamışlardı.

Türkler Anadolu'da hüküm sürmeden evvel bölgenin büyük çoğunluğu Bizans'ın etkisi altında idi. XI. yüzyılda Bizans'ın eski gücünü ve buna bağlı olarak toprakları üzerinde hâkimiyetini yavaş yavaş kaybetmesi, Moğol istilasından kaçan Türkmenlerin sığınacak bir yerinin olmaması Anadolu'nun Türkler için sadece geçici bir sığınak değil, kalıcı bir vatan haline dönüşmesine de vesile olmuştur. 1040 yılında gerçekleşen Dandanakan Savaşı ile Türklere kapıları açılan Anadolu, 1071'de Malazgirt Savaşı Türklerin kesin vatanı haline gelmiştir. Malazgirt Savaşı'nın ardından Türklerin Anadolu topraklarına göç edip yayılmaları her ne kadar Bizans tarafından engellenmeye çalışıldı ise de özellikle Ûc beyliklerin faaliyetleri neticesinde sonuçsuz kalmıştır. Yaklaşık on yıl sonra 1081'de Kutalmışoğlu Süleyman Şah tarafından İznik başkent kabul edilerek Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurulmuş olması Anadolu'nun ahvalinin en önemli delilidir. Bizans hâkimiyetinde yaşayan Hristiyanlar da Anadolu'ya göç eden Türkler sayesinde büyük bir hızla İslamiyet'i benimsemeye başladı. Anadolu'nun bu kadar hızlı bir şekilde İslamlaşmasında Türkmenlerin göç faaliyetlerinin yanında; Bizans'ın hızlı çöküşü, kiliselerin Hristiyanların maddi manevi ihtiyaçlarını karşılayacak bir güce sahip durumda olmaması, Türkiye Selçuklu Devleti'nin kervansaray, medrese ve vakıf gibi kurumlar aracılığıyla ihtiyaç sahibi halka yardımda bulunması ve başta Bektaşilik ile Mevlevilik olmak üzere birçok tasavvufi akımın varlık göstermesinin etkisi de unutulmamalıdır.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurulmasının ardından Türkmenler, Anadolu'da hâkim konumda olabilmek için mücadele veriyordu. Bizans'a karşı faaliyetlerine aralıksız devam eden Türkler, II. Kılıcarslan öncülüğünde 1176 yılında Haçlılar karşısında gerçekleşen Miryokefalon Savaşı'nda Anadolu'nun kime ait olduğunu bir kez daha kanıtladı. Bu tarihten itibaren Bizans-Selçuklu münasebetlerine bakıldığında Bizans'ın barışçıl politika izlemesi ve yalnızca diplomasi yoluyla gerçekleştiği görülür. Bi-

zans için bu yenilgi, geri dönüşü olmayan bir mağlubiyet idi. Zira Malazgirt ile doğu topraklarını Türklere kaptıran Bizans, bu savaş ile de Orta ve Batı Anadolu topraklarını bir daha geri alamamak üzere kaybetmiştir. Bizans'ın Anadolu topraklarında hâkimiyetini kaybetmesi ile Türkiye Selçuklu Devleti, Anadolu topraklarının büyük bir kısmına da hâkim olarak günümüze kadar ulaşan imar faaliyetlerinde bulunmuştur. Bu durum göç eden Türklerin bölgede rahat bir şekilde hayatlarını idame edip benimsedikleri dini yaşamalarına ve yaymalarına zemin hazırlamıştır. Miryokefalon Savaşı'nda Türkiye Selçuklu Devleti ordusuna sayıca en çok destek veren grubun Türkmenler olması ve Türkmenlerin daha önceden de Anadolu topraklarında rahatça hareket ederek Bizans topraklarını yağmalaması, devlet ile Türkmen gruplarını karşı karşıya getirmiştir. Miryokefalon Savaşı'ndan itibaren Moğollar, Anadolu topraklarını işgal edene kadar Türkmenler devlete karşı isyan halinde olmuştur. Hatta 1240 yılında Baba İshak ve Baba İlyas öncülüğünde meşhur Babaî isyanını başlatan Türkmenler, Moğolların Türkiye Selçuklu Devleti'nin askeri zayıflığını fark etmesine neden olmuş ve devletin yıkılmasına zemin hazırlamıştır.

I. Alâeddin Keykubâd yönetiminde zirve dönemini yaşayan devlet, tahta oğlu II. Gıyâseddin Keyhusrev'in geçmesi ile hızlı bir gerileme ve çöküş dönemine girmiştir. Babaî isyanını takiben 1243 yılında gerçekleşen Kösedağ Savaşı ile Moğollar, Anadolu topraklarının savunmasız bir konumda olduğunu anlamış ve Moğol istilası kaçınılmaz hale gelmiştir. Devlete karşı olmasına rağmen Türkmen beyleri birlik olarak toprakları korumaya çalışsa da bu mücadele sonuçsuz kalmıştır. Anadolu topraklarının Moğollar tarafından istilasının ardından Türkiye Selçuklu Devleti kukla bir hanedanlık tarafından yönetilmiş ve çok geçmeden 1308 yılında hâkimiyeti sona ermiştir. Bu esnada istilalardan kaçıp Anadolu'ya sığınan din adamları ve dervişlerin düşüncelerinin benimsenip yaygın hale gelmesi ile İslamlaşma farklı bir boyut kazanmıştır. İslamlaşma şeklinin günün ve bulunulan konumun etkisi ile birlikte dönemin şartlarına uygun olarak benimsendiği gözden kaçırılmamalıdır.

Bu çalışmada Türkmenlerin göç faaliyetlerinin Anadolu'nun fethi bağlamında İslamlaşmasına yansımalarının nasıl olduğunun ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu amacı gerçekleştirmek için Türkiye Selçuklu Devleti hakkında yapılan literatür taramasının yanı sıra Bizans tarihi ile ilgili kaynak ve çalışmalardan da istifade edilerek o dönemin Anadolu'su-

nun siyasi, ekonomik, askeri ve dini yönleri de göz önünde bulundurularak dönem incelenmeye tabi tutulmuştur. Çalışmada Türkmenlerin Anadolu'ya göç etmeden önce yaşadığı süreç kısa bir şekilde ele alındıktan sonra Dandanakan, Malazgirt ve Miryokefalon savaşlarının Türkmenlerin Anadolu'ya göç etmesi üzerindeki etkileri incelenmiştir. Ardından Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkımıma sebep olacak Türkmenlerin akınlar halinde Anadolu topraklarına sığınmasına neden olan Moğol istilası akabinde Türkmenlerin Anadolu'daki faaliyetleri betimlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Moğol, Anadolu, Türkiye Selçuklu Devleti, Türk, Türkmen, İslam, Göç.

F OTURUMU

MÜLTECİ HUKUKU AÇISINDAN İSLAM HUKUKU İLE BİRLEŞMİŞ MİLLETLER MÜLTECİLER YÜKSEK KOMİSERLİĞİ'NİN (BMMYK/UNHCR) KORUYUCULUĞUNU YAPTIĞI 1951 CENEVRE SÖZLEŞMESİ VE 1967 PROTOKOLÜ ARASINDA BİR MUKAYESE

Abdulhan Ünlüsoy
İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Doç. Dr.
ORCID: orcid.org/0000-0001-6585-9340
abdulhan.unlusoy@inonu.edu.tr

Göç ve göçmenlik konusu, son derece kompleks bir konudur. Bu iki kavramın pek çok alanla ilgili önemli içerimleri vardır. Göç ve göçmenlik kavramları sosyolojik, psikolojik, politik, iktisadi yöne sahip bir olgu olarak insani alanın hemen her alanıyla ilgili olmak durumundadır. Dolayısıyla göç ve göçmenlikle ilgili sorunların tek bir alanla ilgili sorunlar olarak ele alınıp açıklanmaya çalışılması son derece yanlıştır. Bu durumun farkında olunarak günümüzde göç ve göçmenlikle ilgili konular, birçok yönden ele alınmaya çalışılmakta ve öne sürülen görüşlerin genel karakteristiğini göç olgusuna ve göçmenlik durumuna bakış açısının belirlediği söylenilebilir. Hatta günümüzde göç ve göçmenlik olgusu, medeniyetler arası ilişkiler bağlamında ve felsefi açıdan öteki kavramı ve bu kavramın her türlü içerimleriyle ilgili ele alınan çok yönlü bir durum olarak karşımıza çıkar. Bu yönlerden birisi belki de en önemlisi göç ve göçmenlik kavramının bireysel varoluşla ilgili tarafıdır. Göç ve göçmenliğin özellikle siyasi ve politik içerimleriyle ele alınma gerekliliği, bu iki olgunun kimlik ve bireysel varoluş perspektifli ele alınmasını zorunlu hale getirir. Günümüz dünyasında kimlik sorunu, göç olgusunun da etrafında cereyan eden önemli bir kavram olarak ele alınmaktadır. Özellikle kimlik sorunları, toplumsal olarak inşa edilen kültürel ve tarihi koşulların etkisinde şekillenen bir konu olarak değerlendirildiğinde, meselenin siyasi ve politik yönlerine ilaveten bireysel bilinç ve varoluş sorunlarıyla olan ilgisi açığa çıkmaktadır. Sonuç olarak göç ve göçmenlik kavramının insani varoluş ve bireysel bilinç durumlarıyla bağlantılı bir konu olarak ele alınmasının da felsefi açıdan bir önemi vardır.

Göçmenlik konusunun, modernizm sürecinin bütün radikalliği ile yitirdiği tarihsel süreklilik düşüncesinin ve bu düşüncenin toplumsal içerimleriyle birlikte gelişen bir etkisinin zorunlu sonucu olarak alınması gerekir. Çünkü gündelik hayatta modernizmin bize dayattığı şey her şeyin geçiciliği, olumsallıkla beraber bir parçalanmışlık ve ansal olanın öne çıkarılmasıdır. Bu ansallık durumunun doğal sonucu, geçicilik duygusuna eşlik eden tarihsel süreklilik duygusunun yitirilmesidir. Bütün bunlar bize, modernizm tecrübesinin, mazi ile bağını acımasızca koparan bir süreç olduğunu gösterir. Bu kopuş durumunun devamı olarak modern dönemler, toplum açısından her tür farklılığın bir potada eritildiği trajik bir duruma da gönderme yapar. Çünkü modernizmin arzusunu duyduğu ideal, topyekûn insanlığın bir gayede birleştirilmesi ülküsüdür. Açıktır ki böyle bir ideal, toplumsal anlamdaki her türlü uyumsuzluğun yok edilmesi gerektiği ve uyumsuzlukların bir birlik içinde eritildiği, bireylerin ise çözülüp toplumsalın içinde yinelendiği kısacası "katı olan her şeyin buharlaştığı" bir döneme ait olan bir idealdir.

Oysa modernizm süreci, arzu edilenlerin aksi bir istikamette cereyan etmiştir. Yukarıda ifade edilenlerden yola çıkarak meseleye birey açısından yaklaşıldığında, modern dönemlerin insanının, aslında, modernizm süreci ile birlikte belirsiz bir dünyaya, modernizm süreçleriyle birlikte mahkûm edildiği görülür. Zira modern öncesi klasik dönemin insanı ile modernizm süreçlerinin ürettiği insan arasındaki en önemli farkın, belirsiz bir dünyada yaşam olduğu rahatlıkla söylenilebilir. Bu açıdan klasik dünya, her alandaki belirliliklerin hâkim olduğu bir dünya idi. Bu dünyada ne zaman geleceği belli olmayan ölüm olgusu gibi pek az alanda belirsizlik hâkimdi. Bu zamanlarda dünya, hiç değişmeyen ya da pek az değişen bir karaktere sahipti. Bu dünyadaki her şey, verili standartlar ve hâkim üst söylemlerin etkinliğinin bir ürünü olarak onlara göre belirlenen, konum kazanan olguların dünyası idi. Bu dönemi takip eden modern dönemlerde ise insan, yaşamdan yaşama değişen belirsizliklerin hâkim olduğu bir dünyada yaşıyordu. Geçmişte tanımlanan, edinilen bir durum olarak algılanan kimlik kavramı bile bu dönemde oluşturulan, birey tarafından bizzat kazanılması gereken, inşa edilen bir olgu haline geldi. Varoluşa hâkim olan bu belirsizlik durumlarını ortadan kaldırmayı vadeden uzmanlar, bu inşa edilen kimliklerin kazanılma sürecinde aktif rol oyna-

dılar. Süreç olarak modern dönemlerde kimlik, özgürlük ve en önemlisi de birey kavramı, merkezi bir konuma sahip olmaya başlamıştır.

Dolayısıyla günümüzde modernizmin sunduğu birey anlayışı kaynaklı bir kriz durumunun yaşandığı söylenebilir. Günümüz insanının temel temayülü, modernitenin sunmuş olduğu insan algısına yönelik bir hoşnutsuzluğun yaygınlaşmasıdır. Günümüz insanı, materyalist dünya görüşüne ve maddi ilerleme merkezli kurtuluş inancına karşı bir güvensizlik besler. Günümüz insanı, bilimsel kuramlar ve bu kuramların evrensellik, objektivite, bilimsel metodoloji anlayışlarının insani ve toplumsal alandaki olumsuz yansımalarının negatifliklerine direnmektedir. Bu negatifllikler, özellikle bu tür birey ve insan anlayışlarının tekrar ele alınıp incelenmesini gerekli kılar.

Modern kapitalist toplumun ürettiği bütün bu negatif durumlardan hareketle göç, göçmen ve göçmenlik kavramına baktığımızda her türlü baskılayıcı, özgürlüğü kısıtlayıcı, belirli bir merkez açısından şekil verici niteliğiyle her tür politik belirlemelerden oluş lehine vazgeçilmelidir. Oluş karşısındaki bireysel farklılığı, tekilliği engelleyen her tür yapı, politik şematizasyon karşısında direnç gösterilmelidir. Arzunun açığa çıkmasına engel olan her türlü bireysel, toplumsal, politik yapı reddedilmelidir.

Bu çalışmada göç ve göçmenlik konusu, daha çok politik içerimleriyle birlikte birey ve bireyin psikolojik varoluşsal durumları açısından ele alınmaya çalışılacaktır. Bu yapılırken hareket noktası olarak modern dönemlerin kapitalist yaşam pratiğine bağlı politik olarak inşa edilen ya da inşa edilmeye çalışılan kimlik kavramından hareket edilecek ve bu kimlik kavramının bireysel varoluş açısından tahakküm edici totaliter zararlarından bahsedilecektir. Bu totaliter tahakküm edici süreçlere karşı şizoid varoluş perspektifli bir yaklaşımın değerlendirilmesi yapılmaya çalışılacaktır.

ANAYASAL BİLGİ EDİNME VE DENETİM YOLLARINDAN YAZILI VE SÖZLÜ SORU ÖNERGELERİ IŞIĞINDA YASAMA ORGANI VE GÖÇ: TBMM NE SORUYOR?

Umut Turgut YILDIRIM
İnönü Üniversitesi/İİBF/SBKY- Arş. Gör.
Orcid: 0000-0003-2676-7157
umutturgut.yildirim@inonu.edu.tr

Demokratik hukuk devletlerinde anayasalar, devletin temel organları olan yasama, yürütme ve yargının oluşumuna ve işleyişine dair genel kuralları belirler ve devlete meşruiyet kazandırırlar. Ayrıca organların devlet idaresindeki temel görev ve sorumlulukları da yine anayasalarda belirtilir. Genel anlamıyla günümüz demokratik rejimlerinde yürütme organı kanunların uygulanmasıyla, yargı organı da hem kanunların hem de yürütmenin uygulamalarının denetlenmesiyle görevlidir. Yasama organının temel görev ve sorumlulukları da kanun yapma, devlet bütçesini kabul etme ve yürütme organının denetlenmesiyle ilişkilendirilir. Yürütmenin denetlenmesi yetkisiyle yasama organı, yürütme organının iş ve işlemlerinden haberdar olur ve bunları kanunlara ya da devletin/milletin çıkarlarına uygun olup olmadığı gibi bağlamlarda denetler. Türkiye'de de yürürlükte olan 1982 Anayasası yasama organına yürütmeyi denetleme görevi yüklemekte ve anayasada bu görev Türkiye Büyük Millet Meclisinin (TBMM) bilgi edinme ve denetim yolları olarak ifade edilemektedir. 2018 yılında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçişten önceki hukuki düzende TBMM'nin bilgi edinme ve denetleme yolları yazılı/sözlü soru, genel görüşme, meclis araştırması, meclis soruşturması ve gensoru olarak düzenlenmiştir. Bu denetleme yollarından yazılı ve sözlü sorular genel manasıyla TBMM üyelerinin ülkenin gündemindeki herhangi bir konuda ya da yürütmenin iş ve işlemleriyle ilgili başbakana ya da bir bakana soru sorması olarak tanımlanmıştır.

Bu bağlamda araştırma, Türkiye'de son yıllarda yaşanan göçle birlikte oluşan sürece dair milletvekillerinin yazılı ve sözlü soru önergelerini inceleyerek yasama organının göçü nasıl gündemine aldığına odaklan-

maktadır. Zira 2010 yılı ve sonrasında Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerinden Türkiye'ye yaşanan göç dalgasının ülkenin siyaseti, ekonomisi ve sosyal yaşantısı üzerinde ciddi sonuçlar doğurduğu dikkate alındığında yasama organının yürütmeyi göç ile ilgili hususlarda hangi açılardan denetlediği önem kazanmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi tekniğinin benimsendiği araştırmada, Türkiye'ye göç dalgasının 2011 Nisan ayında başlaması nedeniyle 01.04.2011 tarihi ile Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin fiilen yürürlüğe girdiği tarih olan 09.07.2018 arasındaki yazılı ve sözlü soru önergeleri analiz edilmiştir. İlgili tarihler arasında toplamda 226 adet yazılı ve sözlü soru önergesinin TBMM Başkanlığına verildiği tespit edilmiştir. Bu önergelerarastırmada yıl, siyasi partilere göre dağılım, içerik ve kapsam ve nihai durum gibi ölçütler dikkate alınarak irdelenmiştir. Bu doğrultuda araştırmanın kavramsal çerçevesi oluşturulurken öncelikle literatürdeki ikincil kaynaklar incelenmiştir. Göç konusuyla ilgili TBMM üyelerinin verdiği yazılı ve sözlü soru önergelere de TBMM'nin resmi web sitesinin arşivlerinden ulaşılmıştır.

Araştırma göçle ilgili yazılı ve sözlü soru önergelerinde aşağıdaki tespitlere ulaşmıştır:

Yıllara göre milletvekilleri 2011 yılında 13; 2012 yılında 30; 2013 yılında 27; 2014 yılında 46; 2015 yılında 29; 2016 yılında 29; 2017 yılında 31 ve 2018 yılında 21 adet göçle ilgili yazılı ve sözlü soru önergesinin TBMM Başkanlığına vermiştir. İlgili yıllarda verilen önerge sayısının artış eğiliminde olduğu, en çok önergenin 2014 en az önergenin de 2011 yılında verildiği görülmüştür. 2010 yılı ve ertesinde yaşanan göç dalgasının yazılı ve sözlü soru önergelerinin sayısını arttırdığı bu minvalde ifade edilebilmektedir.

Siyasi partilere göre dağılımda ise ilk sırayı alan Cumhuriyet Halk Partisinin (CHP) 104, Milliyetçi Hareket Partisinin (MHP) 74, Halkların Demokratik Partisi'nin (HDP) 31 ve bağımsız milletvekillerinin 17 yazılı ve sözlü soru önergesi verdiği görülmektedir. İlgili yıllarda CHP'nin önerge sayılarının artış eğiliminde, MHP'nin önergelerinin azalış eğiliminde HDP'nin önergelerinin ise inişli-çıkışlı bir profile sahip olduğu taspit edilmiştir.

Nihai durum bakımından incelendiğinde yazılı ve sözlü soru önergelerinin 100 tanesinin cevaplandığı, 98 tanesinin cevaplanmadığı ve 28 tanesinin ise yasama dönemi süresinin bitmesi nedeniyle hükümsüz sayıldığı tespit edilmiştir.

Son olarak önergelerin içeriği huşunda yapılan incelemede ise 226 önergenin % 47'sinin (toplamda 106 önerge) Türkiye'deki iç göç meseleleriyle, % 40'ının (toplamda 91) yurt dışından Türkiye'ye göç meseleleriyle ve % 13'ünün (toplamda 29) Türkiye'den yurt dışına göç meseleleriyle ilgili olduğu tespit edilmiştir. İç göçle ilgili önergelerde öne çıkan konular istatiksel veriler, göç ile ilgili sorunların tespiti ve çözümleri, mevsimlik göçler ve işsizliktir. Yurt dışından Türkiye'ye göç başlığı altında ise Suriyeli göçmenler, göç edenlerin hukuki statüleri, sınır güvenliği, kaçakçılık ve kadın/çocuklara ilişkin problemler soru önerglerinde öne çıkmıştır. Türkiye'den yurt dışına göç ile ilgili sorular ise beyin göçü, aşırı göçün kontrol altına alınması ve göçün nedenlerini temel olarak konu edinmiştir.

Sonuçta, 2010'daki göç dalgasıyla birlikte ortaya çıkan soru ve sorunların giderek daha fazla ülkenin gündeminde yer almaya başlamasının TBMM'nin gündeminde göçe daha fazla yer vermesine ve böylelikle hükümeti denetleme sıklığını arttırmasına neden olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, TBMM'nin yurt içindeki göç meselelerini de aynı önemle sorulaştırdığı ifade edilebilmektedir. Soruların nihai durumu açısından ise çoğunluğunun cevapsız kaldığı tespit edilmektedir.

SURİYE İÇ SAVAŞININ NEDEN OLDUĞU GÖÇ DALGASININ TÜRKİYE İSTİHDAM PİYASASI ÜZERİNDE MEYDANA GETİRDİĞİ SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Emre Özsalman
Arş. Gör., İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Uluslararası Ticaret Ana Bilim Dalı
Malatya, Türkiye
emre.ozsalman@inonu.edu.tr orcid.org/0000-0003-3620-1122

İç savaş, kuraklık veya doğal afetler gibi olayların neden olduğu göç, insanlık tarihi boyunca var olmuş ve günümüzde de devam etmektedir. Eğitim veya yeni iş fırsatları için gerçekleştirilebilen göç, genellikle bilinçli ve düzenli olabildiği için ev sahibi ülke için çoğu zaman yükten ziyade katkı olarak görülmektedir. Öte yandan, doğal afet, savaş veya iç karışıklıklar sonrasında ülkelerini terk etmek zorunda kalan insanların, başlıca komşu ülkelere, can güvenliklerini korumak için yapmış oldukları göçlerin ev sahibi ülkeler için olumlu ve olumsuz birçok etkisi olmaktadır. Bu düzensiz ve genellikle kitlesel olarak gerçekleşen göç hareketleri, ev sahibi ülkede, sağlık, eğitim ve istihdam üzerine büyük yükler getirebilmektedir. İstihdam alanındaki yükler ise ülkelerin ekonomilerini de derinden etkilediği için bu alandaki olumsuz etkiler son derece kritik öneme sahiptir. Bu çalışmada yaşanan göç dalgasının Türkiye istihdam piyasası üzerindeki etkileri incelenmiş olup, bu etkileri azaltabilmek adına çözüm önerileri sunulmuştur.

2011 yılının mart ayında başlayan ve günümüzde devam eden Suriye iç savaşı, büyük bir göç dalgasına sebep olmuştur. Yaklaşık 6,8 milyon Suriyeli Türkiye başta olmak üzere komşu ülkelerde hayatlarına devam etmek zorunda olup, 6,7 milyon Suriyeli ise kendi ülkelerinde, zorla yerlerinden edilmiş ve başka şehirlerde yaşamlarını sürdürmektedirler. Suriye'ye coğrafi yakınlığı ve diğer komşu ülkelere göre daha gelişmiş bir konumda olan Türkiye, sayısı 3,7 milyonu bulan mülteciye ev sahipliği yapmaktadır. 3.7 milyonun yalnızca 50.963'ünün "Geçici Barınma Merkezlerinde" yaşadığı göz önüne alındığında istihdam boyutunda etkinin önemini bir kez daha göstermektedir.

Türkiye 1951 Tarihli Cenevre Sözleşmesine "Coğrafi Kısıtlama" çerçevesinde taraf olduğu için Avrupa dışından ülkesini terk etmek zorunda kalarak ülkemize gelen kişilere mülteci statüsü verilmemekte ve bu kişilere "Geçici Koruma Statüsü" verilmektedir. Bu sebeple, 30 Mart 2012 yılında "Türkiye'ye Toplu Sığınma Amacıyla Gelen Suriye Arap Cumhuriyeti Vatandaşlarının ve Suriye Arap Cumhuriyetinde İkamet Eden Vatansız Kişilerin Kabulüne ve Barındırılmasına İlişkin Yönerge" yürürlüğe konulmuştur. Bunun yanı sıra "Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun "Geçici Koruma" başlıklı 91 inci maddesi" bu kapsama giren kişilerin tanımını yapmıştır. Bu kapsamda ülkemize Suriye'den gelen kişiler ülke topraklarına kabul edilmekte, geri gönderilmemekte ve temel ihtiyaçlarının karşılanmaktadır. Geçici koruma statüsüne sahip kişi temel ihtiyaçlarından barınma, sağlık ve eğitim gibi hizmetleri hemen alabilirken, çalışma iznine başvurabilmesi için ise 6 ay süre geçmesi gerekmektedir.

Ülkemizde "Geçici Koruma Statüsü" altındaki yaklaşık 3.7 milyon Suriye vatandaşının demografik özellikleri incelendiğinde erkeklerin sayısının kadınlardan yaklaşık 1 milyon daha fazla olduğu ve nüfusun yaş dağılımına baktığımızda ise, çalışma çağındaki nüfus olarak adlandırılan 15-65 yaş aralığının, nüfusun büyük bir bölümünü oluşturduğu gözlemlenmektedir. Sayısı 2 milyonun üzerinde olan çalışma çağındaki nüfusun yaklaşık %90'ının yasal olarak çalışma iznine sahip değildir. T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının son yayınladığı verilere göre yalnızca 202.679 "Geçici Koruma Kapsamında Bulunan Suriyelinin" çalışma izni olduğu da göz önünde bulundurulduğunda geri kalan nüfusun büyük bir bölümünün geçimlerini sağlayabilmek için kayıt dışı çalışmak zorunda kalabileceği tahmin edilmektedir.

Yoğun göç dalgaları sonrasında ekonomideki şokları atlatabilmek ve kalkınmaya katkı sağlayabilmek için devletlerin ve kâr amacı gütmeyen kuruluşların (NGO) desteği oldukça önemlidir. İnsanların evlerini terk etmesine neden olan olayların ne zaman biteceği genellikle bilinmediğinden, yerel ülkenin ekonomik kalkınmasını desteklemek, mültecilerin ülkeye daha kolay entegre olabilmesini sağlamak ve mültecilerin kendi kendilerine yetebilir duruma gelebilmeleri ve en önemlisi bu çıktıların sürdürülebilir kılınması için, dil eğitimleri, istihdama yönelik destekler, girişimcilik destekleri sağlanması kritik öneme sahiptir. Bu noktada sağlanacak desteklerin ve eğitimlerin mevcut iş gücü piyasasındaki eksiklikleri gidermeye yönelik ve mesleki yetkinlikleri geliştirecek şekilde olması

da programları etkin kılmaktadır. Ülkemizde, bu alanda yapılan faaliyetleri incelemek için bir yerel bir de uluslararası NGO raporları kullanılmış, yerel olarak Türk Kızılay, uluslararası olarak da Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği (UNHCR) raporlarından yararlanılmıştır. Bu iki büyük kuruluşun Türkiye'deki Suriyeliler için gerçekleştirmiş olduğu çeşitli programlar sayesinde programdan yararlanan kişilerin istihdam piyasasına dahil olma imkanları artmış, programdan yararlananlar kendi işini kurma veya bir iş sahibi olarak geçimini sağlayabilme şanslarını elde etmişlerdir. Ülkemizde en az bir ortağı Suriyeli olan işletmelerin 1-5 arası kişiyi istihdam ettiği ve bu çalışanların da %60'ının Suriyeli olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu tür programların desteklenmesi Türkiye ekonomisi için kritik öneme sahiptir.

Kendi işini kurmak isteyen Suriyeliler çok büyük engellerle karşılaşmazken, yasal olarak çalışma izni almak için "Geçici Koruma Statüsünün" resmi olarak onaylanmasından sonra 6 ay beklemek zorunda olanlar bu süre içerisinde geçimlerini sağlayabilmek adına kayıt dışı istihdama yönelmektedir. Bu da hem Suriyeliler (sosyal güvence ve iş güvenliği) hem de vergi gelirinden mahrum kaldığı için hazine için kayıp anlamına gelmektedir. Devletimizin ve kâr amacı gütmeyen kuruluşların bu alanda birçok çalışması mevcut ama hâlâ istenilen seviyede değildir. Bu konuda verilebilecek ilk öneri, yasal çalışma izni prosedürünün hızlandırılıp, Suriyelilerin iş hayatına girişi kolaylaştırılabileceğidir. Böylelikle iş arayan "Geçici Koruma Statüsü Altındaki Suriyeliler" daha kolay iş bulabilecek ve iş verenler kayıt dışı istihdamın getirdiği riskleri almamış olacaktır. Bu konuda verilecek bir diğer öneri ise, çocuk işçiliği önlenmesi ve çocukların okul hayatına devam etmesi çeşitli destek programları ile teşvik edilmesi neticesiyle bu alanda ortaya çıkacak iş gücü talebi çalışma çağındaki iş arayan nüfus ile doldurulabilir.

G OTURUMU

KUR'ÂN'A GÖRE GÖÇÜ TETİKLEYEN ANA UNSURLAR

Prof. Dr. Mehmet KUBAT

İnsanlık tarihinin hemen her aşamasında var olan ve her bir ilmî disiplinin kendine göre tarif ettiği göç olgusu, en genel anlamda "dinî, iktisadî, siyasî, sosyal, terör ve diğer sebeplerden dolayı birey ya da toplulukların hayatlarının tamamını veya bir bölümünü geçirmek üzere bir yerleşim biriminden bir başkasına yerleşmek suretiyle yaptıkları coğrafi yer değiştirme hareketi" olarak tanımlanabilir. Birbirlerinden farklı nedenle gerçekleşen göçler, aynı ülke içinde meydana geldiği gibi farklı ülkeler arasında da meydana gelebilmektedir.

Hayvanlar ve diğer canlılardan farklı olarak "insan göçü", tek boyutlu değil çok boyutlu ve karmaşık bir olgudur. İnsanlar yalnızca savaş ve terör gibi zorunlu haller ya da deprem, sel, heyelan, yangın, vb. doğal afetler veya fakirlik, yoksunluk ve yoksulluk gibi ekonomik nedenlerle değil daha özgür olmak, inanç ve düşüncelerini daha iyi yaşayabilmek, dinî ritüellerini daha serbest ortamlarda yerine getirebilmek için de göç ederler. Hatta insanların bir coğrafyadan ayılma nedenleri kadar yeni tercih ettikleri coğrafya da çok yönlü sebeplere bağlı ve hayli karmaşık bir iştir. Ancak bütün zorlayıcı nedenlere rağmen göç, aynı zamanda iradî boyutu da olan bir olgudur ve irâdî olmayıp zorla yaptırılan yer değiştirmeler demek olan "tehcir: déportation" ile kitlesel sevk ve nakilleri tanımlamak için kullanılan "sürgün" kavramlarından farklıdır. Nitekim kökü olan hicret kelimesinin de işaret ettiği gibi bir iskân ve cezalandırma yöntemi olan tehcîr zorunlu bir göç hareketidir. sürgün ise daha çok kitlesel sevk ve nakilleri tanımlamak için kullanılan bir kavramdır.

Çok yönlü ve hayli karmaşık bir hâdise olan göç, en genel anlamda "zorunlu göçler" ve "isteğe bağlı göçler" olmak üzere iki şekilde sınıflandırılabilir. Bu yönüyle göçlerin, insanoğlunun dinsel, siyasal, toplumsal

ya da ekonomik nedenlerle isteğe bağlı veya zorunlu olarak bulundukları yerleşim yerlerini yahut kendi vatanlarını terk ederek başka bir coğrafyaya, başka bir yerleşim birimine ya da başka bir ülkeye irâdî olarak yerleşme eylemi olduğu söylenebilir. Bir başka ifadeyle, zorunlu göçlerde birey ve toplulukların bilinçli tercihleri söz konusu değilken, isteğe bağlı ve iradî göçlerde doğal olarak bilinçli tercihleri vardır.

Zorunlu veya isteğe bağlı göçler, tarihin her döneminde olduğu gibi günümüzde de devam eden yaygın bir hâdisedir. Savaş, sel, yangın ve deprem gibi felaketler, daha müreffeh bir ortamda iş arayışı gibi ekonomik nedenler ile baskılardan kurtulma, düşünce ve fikir hürriyeti elde etme uğruna daha güvenli ve daha özgür bir coğrafya arayışı gibi siyasal nedenler geçmişte olduğu gibi günümüzde de göçlere neden olan hususlardır. Günümüzde savaşlardan teröre, etnik veya dini sebeplerden ekonomik nedenlere kadar çeşitli sebeplerle göçler mütemadiyen devam etmektedir. Bu yönüyle göçün savaş gibi içerisinde şiddeti barındıran hususlardan, ekonomik buhranlara kadar geniş bir yelpazede ancak çoğunlukla kişinin yaşam hakkı ve mutluluğuna yönelik tehdit ve zorlamanın bir sonucu olarak gerçekleşen bir olgu olduğu söylenebilir.

Göç, genellikle zorluklarla dolu, meşakkatli ve çileli bir eylem olsa da baskı ve zulüm gören toplumlar için aynı zamanda zulüm ve sıkıntılardan kurtulma ve huzur içerisinde yaşama imkânı sağlayan yani müspet boyutu da bulunan bir hâdisedir. Meseleye Kur'an perspektifinden bakıldığında çoğunlukla peygamberlerin göçünün bazen de Ashabı Kehf gibi gençlerin göçünün tetikleyici unsuru, ister iç gerekçelere dayansın isterse dış faktörlere bağlı olsun, göçün sürekli bir haraketliliğe, devinime ve değişime karşılık gelerek yeni fırsat ve imkânların ortaya çıkarılması tecrübesini de beraberinde getirdiği bir hakikattir.

Hayatın doğasında var olan bir hareketlilik olarak niteleyebileceğimiz göç, insanca yaşamanın tabii bir yoludur. Bu nedenle beşeriyetin en erken döneminden günümüze göç hiçbir zaman durdurulamamış ve engellenememiştir. Tarihsel süreçte sürekli devam eden göç hadisesi günümüzde de mütemadiyen devam etmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de gerek zorunlu göç gerekse de isteğe bağlı göç olsun, bu kavramlarının hepsinin "hicret" sözcüğü ile karşılandığı ve bu hâdisenin ciddi oranda işlendiği söylenebilir. İnsanlık tarihinde birçok inanan topluluk, Allah'ı inkâr edenlerin veya ona şirk koşanların zulmünden

kaçarak Allah'ın mülkünde başka mekânlar aramaya koyulmuştur. Nitekim Kur'ân'da otuzdan fazla âyet, zulüm ve baskılar sonucu göç eden bu Mü'minler topluluğundan bahseder. Kur'ân-ı Kerim'de göç hikâyelerine yer verilen Hz. Âdem, Hz. Nûh, Hz. Hûd, Hz. Sâlih, Hz. Şuayb, Hz. İbrahim, Hz. Lût, Hz. Mûsa gibi önceki peygamberlerin, Ashab-ı Kehf'in, Habeşistan'a göç eden Müslümanların ve Hz. Muhammed'in göçleri dikkate alındığında, hicret nedenlerinin çoğunlukla dinsel olduğu söylenebilir.

Peygamberler, Ashab-ı Kehf, Habeşistan'a göç eden Müslümanlar gibi Kur'an-ı Kerîm'de göç hikâyelerine yer verilen toplulukların zulüm ve haksızlıklara maruz kalmak, Allah'a ve Resûlü'ne yardım etmek, inançlarını inkâra zorlanmak, çeşitli şekillerde zulüm ve haksızlıklara uğramak, Allah yolunda işkence görmek, ölüm ve yakılmakla tehdit edilmek, toplumun sapkın olmasından duyulan endişe gibi birbirlerinden farklı ama neticede dini inanç ve pratiklerini yaşama haklarının kısıtlanması paydasında birleşen nedenlerle göçe zorlandıkları görülmektedir. Zira dini inanç ve pratiklerini özgürce yaşayamayan, bu konuda baskı, şiddet ve zulüm gören topluluklar, insanca yaşama hedefine yönelik olarak söz konusu baskı ve zulümlerden kurtulup daha özgür bir ortamda inanç ve ibâdetlerini yerine getirebilmek maksadıyla göç etmişlerdir.

Bu tebliğde, insanlığın tarihi kadar eski bir gerçeklik olan göç sorunu Kur'an âyetleri ışığında ele alınıp incelenmiştir. Bu bağlamda Kur'an-ı Kerîm'de göç hikâyelerine yer verilen Âdem, Nûh, Sâlih, İbrahim, Lût, Mûsa peygamberler ile Ashab-ı Kehf'in göçü, ayrıca Mekkeli bir takım gençlerin Habeşistan'a göçü ile Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Mekke'den Medine'ye hicreti üzerinden göçü tetikleyen ana unsurlar belirlenmeye çalışılmıştır.

KUR'AN'DA GÖÇÜN MEŞRUİYET SINIRLARI

Gökhan TUNCEL
İnönü Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Prof. Dr.
Orcid Id: 0000-0002-2313-2300
e-mail: gokhan.tuncel@inonu.edu.tr

İnsanın düşünce ve inancının oluşumunda, hayatının şekillenmesinde yaşadığı yerin önemli bir etkisi bulunmaktadır. Yaşanılan yer sadece bireyin hayatının şekillenmesine değil, aynı zamanda toplumsal ilişkilerin şekillenmesinde de önemli bir etkiye sahiptir. Yaşanılan yerin doğal koşulları, o yerde var olan ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel yapı ve ilişkiler insan yaşamının her aşamasında etkisini göstermektedir. İnsanla yaşadığı yer arasındaki ilişkinin güçlenmesine ve devam etmesine kaynaklık ve aracılık eden olgular olduğu gibi, bu ilişkiyi olumsuz yönde etkileyen olgular da bulunmaktadır. Göç, insanla yaşadığı yer arasındaki ilişkiyi olumsuz yönde etkileyen olgulardan birisidir.

Tarih boyunca insanlar çeşitli nedenlerden dolayı yaşadıkları yerleri terk ederek başka yerlerde yaşamışlardır. İnsan(lar)ın yaşadığı yerdeki yaşama maliyetini karşılayamayacak olması veya karşılamada çok fazla zorlanması durumunda, yaşadığı yeri terk edebilmektedir. Bu tür bir terk etme durumu literatürde zorunlu göç kavramıyla ifade edilmektedir. Ancak insan(lar) zorunlu göçe neden olan herhangi mücbir sebebin olmadı bazı durumlarda da bulunduğu yeri etmektedir. İnsanlık tarihiyle yaşıt bir olgu olan ve insanların ve toplumların hayatını hemen her dönem etkileyen göç konusu dinlerin, düşünürlerin ve siyasetçilerin gündeminde olmuştur.

İslam dinin kutsal kitabı Kur'an'daki birçok ayette göç bahsi geçmektedir. Kur'an'daki ayetler ele alındığında bazı durumlarda insana göç etme zorunluluğu ve sorumluluğu yüklendiği anlaşılmaktadır. Bazı ayetlerde ise, insanın yaşadığı mekânı terk etmesi veya yaşadığı mekândan uzaklaşmasının olumsuz etkilerine vurgu yapılmaktadır.

İnsanı diğer varlıklardan ayıran en temel özelliklerden biri olan irade sahibi olmasıdır. İrade, insanın şuurlu eylemde bulunmasına ve dolayısıyla sorumluluk sahibi olmasına kaynaklık etmektedir. Kur'an'da iradenin bütünüyle engellendiği veya baskı altına alındığı mekânın terkini (hicreti) insanlar için zorunlu olduğunu belirten (Nisa, 97) ayet yanında bu tür bir terk edişin insana dünya ve ahirette kazandıracaklarını açıklayan (Bakara, 218- Nahl, 41- Hac, 58- Nisa, 100 vd.) ayetler bulunmaktadır. Kur'an'da kimi zaman göç süreci doğrudan (hicret kavramıyla) ele alınırken kimi zaman ise konak yerlerinin uzaklaştırılması isteği şeklinde ifade edilmiştir. Bu kapsamda bakıldığında Kur'an'da zorunlu göçe (hicrete) dair birçok ayet bulunmakta ve göç süreci insanlar tarafından genel olarak bu ayetler üzerinden ele alınmış ve alınmaktadır. Oysa, mücbir herhangi bir sebebe dayanmayan gönüllü göç konusundan da Kur'an'da bahsedildiği anlaşılmaktadır. Bu kapsamda Sebe Suresi'nin 18 ve 19. Ayetlerinin gönüllü göç bağlamında değerlendirilebileceği düşünülmektedir.

Kur'an'da göç konusu nedenler ve bu nedenlere bağlı ortaya çıkan sonuçlarla ilgili kapsamlı değerlendirme yapılmasına kaynaklık ve aracılık edecek ayetler bulunmaktadır. Özellikle Sebe Suresi'ndeki bu iki ayetin sosyolojik açıdan tahlil edilmesi durumunda gönüllü göçe ve bu göçün mahiyetine ve meşruiyetine dair bazı ilke ve sınırlar ortaya çıkacağı düşünülmektedir.

Sebe Suresinde yer alan bu iki ayete bakıldığında; "Bereketli kıldığımız beldeler ile onlar arasında birbirini gören birçok yerleşim yeri oluşturduk ve bunlar arasında seyahati uygun konaklara ayırdık. "Oralarda geceleri, gündüzleri güven içinde seyahat edin" dedik." (Sebe Suresi - 18), "Onlar ise "Rabbimiz! Konak yerlerimizin arasını uzaklaştır" dediler ve kendilerine yazık ettiler. Biz de onları ibret kıssaları haline getirdik ve darmadağın ettik. Kuşkusuz bunda, yeterince sabretmesini ve şükretmesini bilenler için ibretler vardır." (Sebe Suresi - 19) ifadeleri yer almaktadır.

19. ayetin son cümlesinde yer alan "Kuşkusuz bunda, yeterince sabretmesini ve şükretmesini bilenler için ibretler vardır." ibaresi yeterince sabretmesini ve şükretmesini bilenlere veya bildiği iddiasında olanlara ibret alma sorumluluğu yüklemektedir. Öncelikle "kuşkusuz bunda" ifadesi hangi durum ve eyleme karşılık gelmektedir. Sonrasında bu durumdan hangi ibretler çıkartılmalı, bu ibretlerin sonucunda nelerin yapılması gerekmektedir. Bunların açıklığa kavuşturulması önemlidir.

18. ayette yeterince sabretmesini ve şükretmesini bilenlerin ibret nazarıyla bakacakları durumun ortaya çıktığı mekânın temel özellikleri belirtilmektedir. Bu ayette Allah (CC), mekân ve mekânda gerçekleşen ilişkiler üzerindeki asli belirleyici gücün kendisi olduğunu belirtmektedir. Mekânın bereketli kılınması, yerleşim yerlerinin oluşturulması, yerleşim yerlerindeki konakların konumlanması, bu konumlanmanın seyahate uygun olmasının bütünüyle Yaratıcının iradesiyle gerçekleştiği belirtilmektedir. Ayrıca bu mekânda insanların günün her saatinde güven içinde seyahat etmelerine imkân sağlandığı da vurgulanmaktadır.

İnsanların yaşadığı mekânın bereketli olması, yerleşim yerlerindeki mesafedeki yakınlık ile yerleşim yerlerindeki konakların konumlanmasının uygun seyahat koşulları sunması ile günün her vaktinde güvenli seyahat yapabilme imkânının büyük bir nimet olduğunun farkına varılması gerekmektedir. Bu ayette insan ile mekân arasındaki ilişkide temel ilkelerin ne olacağına dair bilgiler verilmektedir. İnsan, yaşadığı mekânda (beldede) bereket, yerleşim yerleri veya konaklar arasında yakınlık, seyahate uygunluk ile günün her vaktinde güven arama hakkına sahip olabilir. Güvenin seyahat ile birlikte zikredilmesinden seyahat edenin (yolcunun) mukim olana veya mukim olduğu döneme kıyasla daha meşakkatli bir süreç içerisinde bulunduğu ve bu sebeple güvene mukimken veya mukim olduğu dönemden daha fazla ihtiyaç duyduğu anlaşılmaktadır. Yolcunun birçok ayette yardım edilmesi gelen kesimler içerisinde zikredilmesi ve yolculuk esnasında ibadetlerin yerine getirilmesi hususunda bazı kolaylıkların tanındığının belirtilmesi, yolculuğun insan için meşakkatli bir süreç kabul edildiğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu kapsamda yol ve yolcu güvenliğinin sağlandığı bir belde de toplumsal ilişkiler başta olmak üzere hayatın diğer alanlarında, olağandışı haller haricinde, güvenlikle ilgili bir sorunun yaşanmayacağı kabul edilebilir.

19. ayette bir önceki ayette belirtilen özelliklere sahip bir mekân aracılığıyla Yaratıcının kendilerine sunduğu imkânları (nimetleri) görmezden gelen veya farkında olmayan insanların yeni mekân arayışı içerisine girerek kendilerine yazık ettiklerinden ve darmadağın hale getirilerek ibret kıssaları haline getirilmiş olduklarından bahsedilmektedir.

Konak yerleri arasındaki mesafenin uzaklaştırılması talepleri olduğundan bahsedilen bu ayette, doğaya, insana ve topluma dair gerçekleşen tüm eylemleri sonuçlandırmanın ancak Yaratıcı eliyle olabileceği vurgulanmaktadır. Bu ayette, insanların tercihlerini belirlemesinin veya

amaçlara ulaşmak için çaba göstermesinin Külli İrade sahibine yönelen bir talepten öteye geçmesinin söz konusu olmadığı belirtilmektedir. İnsanların tercihlerini veya taleplerini söylem veya eylemleri aracılığıyla ortaya koyabilir (Razi, XXV, 252). Ayette geçen konak yerlerimizin arasını uzaklaştır talebi de, kuvvetle muhtemel ki, söylemden daha çok eylem aracılığıyla gerçekleşmiş bir talep olmuştur. Konak yerlerimizin arasını uzaklaştır talebi, bulunulan mekânın terk edilmesi ve başka bir mekâna yerleşilmesiyle, yani göçle gerçekleşir. Bu ayetlerden zorunlu göçün (hicretin) şartlar oluşmadan insanların, bulundukları yeri, kendilerine bahşedilen nimetlere nankörlük ederek, terk etmelerinin kabul edilemez bir eylem olduğu anlaşılmaktadır.

NİSA 4/97. AYETİ BAĞLAMINDA GÖÇÜN ZORUNLULUĞUNA DAİR BİR İNCELEME

Harun BEKİROĞLU
Doç. Dr., İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir,
ORCID 0000-0001-6815-8312
harun.bekiroglu@inonu.edu.tr

Toplumların iktisadi, siyasi ya da dini nedenlerle yaşadıkları yerleri terk ettiklerine dair çok sayıda tarihi veri bulunduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte Kur'an'da bu yer değişikliğinin, daha çok inandığı dini yaşayamayanlar tarafından icra edildiğine dair anlatımlara vurgu yapılmaktadır. Yaşadıkları beldede zulüm gören ya da hakkı tatbik edemeyenlerin de hicret ettikleri anlatılmıştır. Mesela Lût, İbrahim'in peygamber olduğunu kabul etmiş ve İbrahim ile birlikte Şam diyarına göç etmiştir. Göç kararını açıklayan İbrahim "ben rabbime göç edeceğim/*muhācir*. Şüphesiz O [kendi rızası için göç edene kol kanat gerebilecek] güçlüdür, [insanları yönlendirdiği konularda da] hikmet sahibidir" demiştir (el-ʿAnkebūt 29/26). *Rabbe göçme* ifadesi, Allah'ın dinini yaşayabilecekleri Şam diyarına taşınma olarak anlaşılmıştır.

Kur'an'da inançlarından dolayı baskı gören toplumların, inançlarını yaşayabilecekleri diyarlara göçü hicret olarak adlandırılmıştır. Bunlar arasında en dikkat çeken hicret olayı, Mekkeli Müslümanların göçüdür. Kur'an'da bu göçe katılanlar ve göçmenlere yardım edenler pek çok yerde övülmüş ve bu kişiler, ilk öncüler/*es-sābiḳūne'l-evvelūn* olarak tanıtılmıştır. Öte yandan hicret etmeyenler yerilmiş (en-Nisāʾ 4/95-101) ve Müslümanların onlardan sorumlu olmadıkları/*velāyetihim* ifade edilmiştir (el-Enfāl 8/72). Bu ayetlerden yola çıkarak hicretin farz olduğu söylenebilir mi? Farziyetinden söz edilecekse bunların kriterleri ne olmalıdır? Örneğin İslam hukukunun uygulanmadığı ancak Müslümanların inançlarını yaşamalarına da karışılmadığı bir yerden göçmek, bu farziyete dahil midir? "Fetih'ten sonra [Yesrib'e] hicret bitmiştir. Ancak İhlas ve Cihat [devam etmektedir] ve nefer olarak çağrıldığınızda cepheye koşun" (Müslim, "Hacc", 445) hadisini ve buna benzer riva-

yetleri, ayetteki göç olgusuyla beraber değerlendirdiğimizde nasıl bir sonuca ulaşılır?

Kur'an'da yer verilen ve Mekke'den Yesrib'e hicret ekseninde anlatılan göçün, kıyamete kadar bir farziyet ifade ettiği algısı, yaşadığımız dönemde istismar edilen ve sosyopolitik yaklaşımlara malzeme yapılan meseleler arasında yer almaktadır. Bu yolla ortaya çıkarılan güvensiz ve plansız göçler, toplumların yapısına zarar vermektedir. Göçün "dinin buyruğu" olduğuna inandırılarak harekete geçirilen kitleler ve bu prensiple yola çıkan göçmenler, çoğu zaman yaşanabilir bir çevreden sonu belirsiz bir diyara göç etmenin yol açtığı sosyal, siyasal ve iktisadi problemler altında ezilmektedir. Oysa "dinin buyruğu" olarak öne çıkarılan göç olgusunun ilgili ayetlerle ilişkisi olmadığı gibi çoğu zaman bu söylemin, dinin temel referanslarının literal yorumlanmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bu çalışmada müfessirlerin ilgili ayetlere yaptıkları yorumlar ele alınacak ve dinin buyruğu olan göçün niteliği ortaya konacaktır.

KUR'ÂN'DA SÜRGÜN OLGUSU VE ONUN ÇÖKÜŞ VEYA HELAKLE İLİŞKİSİ

Selami Yalçın
Dr. Öğretim Üyesi
0000-0002-9657-9103
yalcinselami23@gmail.com

Göç, kişisel ve toplumsal hayatı derinden etkileyen bir olay iken sürgün kişiyi veya bir topluluğu evinden ve yurdundan zorla uzaklaştırma eylemidir. Sürgün, ağır psikolojik, ekonomik ve sosyolojik sonuçlar doğurmaktadır. Bu nedenle Kur'ân'ın, sürgün olgusuna nasıl baktığı önem arz etmektedir. Bu olgunun onda nasıl geçtiği, konunun hangi kavramlarla ele alındığı, sürgün edilenlere dair örneklerin olup olmadığı ve Allah'ın sürgüne nasıl baktığı araştırılmaya değer görülmektedir.

Bu tebliğde konuyla ilgili Kur'ân'da ve hadislerde geçen "celâ", "ihrâc", "nefy", "istifzâz" ve "tagrîb" kavramları incelenmiş, dilcilerin onlara verdiği manalar açıklanmış, bazı müfessirlerin âyetlerle ilgili yorumlarına bakılmıştır. Kur'ân'ın hangi suçlar karşılığında sürgün etmeyi uygun gördüğü irdelenmiş; Allah'ın, haksız yere sürgün etmeye nasıl baktığı ele alınmış ve sırf iman ettikleri için insanları sürgün edenlere nasıl davrandığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Kur'ân'da bahsi geçen en eski sürgün hadisesinin İblis'in sürgünü olduğu, Hz. Âdem ile Havvâ'nın yasak meyveyi yedikleri için cennetten çıkarılıp yeryüzüne indirilmesinin "hubût" kelimesiyle ifade edildiği ancak bunun da bir anlamda sürgün manasına geldiği değerlendirilmektedir. Kur'an'da yeryüzünde insanların birbirlerini sürgün ettiklerine dair örnekler vardır. İnsanlar eliyle gerçekleşen bireysel sürgünün en tipik örneğinin, altın buzağı heykelini yapıp insanları ona tapmaya çağıran Sâmirî olduğu görülmektedir. Sâmirî'nin, irtidat etmesine ve İsrâiloğulları'nı saptırmasına rağmen infaz edilmeyip sürgüne gönderilmiş olması ve Allah'ın verilen bu cezayı onaylaması dikkate değerdir.

Kur'ân'da İsrâiloğulları'nın dünya malına karşı aşırı hırsları sebebiyle azgınlaşarak Allah'ın emrini dinlememeleri üzerine çetin bir imtihana tabi tutuldukları ve balık avlamak için hilelere başvurdukları; Cumartesi çalışma yasağını ihlal ettikleri ve günahta ısrar ettikleri, bunun üzerine Allah'ın onlara düşmanlarını musallat kıldığı ve yurtlarından sürdüğü bildirilmektedir. Kur'ân'ın bildirdiği diğer iki sürgün olayı ise Medine'de yaşayan Yahudi Kaynukaoğulları ve Nadiroğulları'yla ilgili olduğu, onların hicretten sonra Medine Vesikasını onaylayarak Hz. Peygamber'le antlaşma yaptıkları ancak her iki kabilenin de ihanete kalkıştıkları ve sürgünle cezalandırıldıkları görülmektedir. Kur'ân'da gasp fiilini işleyenlere sürgün cezasının verilebileceğine işaret edilmektedir. Hadis rivâyetlerinde zina eden bekâr bir kişiye Resûlullah'ın yüz sopa celde ve bir yıl sürgün cezası tatbik ettiği belirtilmektedir.

Kur'ân'da meşru bir gerekçe olmadan insanların sürgün edilmesinin ise yasaklandığı görülmektedir. Toplumda fitneye veya suçun yaygınlaşmasına yol açacak bir gerekçe olmaksızın sürgün etmenin ağır bir zulüm ve büyük bir günah olduğu belirtilmektedir. Bu nedenle Allah'ın, İsrâiloğulları'na insanların sürgün edilmesini yasakladığı bildirilmekte ve haksız yere sürgün edilen bir toplumun savaşmasının meşruiyetine işaret eden âyet bulunmaktadır.

Kur'ân'da peygamberlerin ve iman edenlerin sadece inandıkları için sürgün edilmesinin sert bir şekilde eleştirildiği, bunun ağır bir suç olduğu bildirilmektedir. Âyetlerden peygamberlerin canına kastın ve sürgüne teşebbüs etmenin sünnetullah gereği ilâhî azabı veya helâk edilmeyi gerektiren ağır bir vebal olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Sâlih'in, Hz. Lût'un ve Hz. Şuayb'in (as) kavimleri gibi bazı milletlerin kıssalarının anlatımında helâke veya azaba uğramanın sebebi olarak iman edenlerin sürgün edilmesinin veya hicrete zorlanmasının sayıldığı görülmektedir. Firavun ve yönetiminin inkârda ısrar edip zulüm ve azgınlıklarını sürdürerek Mûsâ'yı ve İsrâiloğulları'nı sürgün etme kararı aldığı, baskılar sonucunda Hz. Mûsâ'nın da İsrâiloğulları'nı yanına alarak gizlice Mısır'dan hicret ettiği, Firavun'un bunu da tehdit olarak algılayarak ordusuyla onların peşine düştü ve sonucunda ordusuyla Kızıldeniz'de helâk olduğu anlaşılmaktadır.

İman ettikleri için sürgüne maruz kalanlara dair Kur'ân'ın ele aldığı bir örneğin de Hz. Muhammed (s.a.v.) ve ashabıyla ilgili olduğu görülmektedir. Kur'ân'da Mekkeli müşriklerin, ambargoya rağmen Müslümanların

pes etmemesinden ve sayılarının artmasından rahatsız oldukları, eziyet ve işkencelerini arttırdıkları, işi cinayet işlemeye kadar vardırdıkları, Mekke'de güven içinde barınma ihtimali kalmayan Müslümanların Habeşistan'a ve Medine'ye hicret etmek mecburiyetinde kaldıkları haber verilmektedir. Bu göçe mecbur kalmanın Kur'ân'da "ihraç" ve "istifzâz" kavramlarıyla ifade edildiği anlaşılmaktadır.

Âyetlerde peygamberi sürgün edenlerin sünnetullah gereği daha önce helâk edildiği gibi Hz. Muhammed'i (s.a.v.) sürgün edenlerin de aynı akıbete uğrayacakları bildirilmektedir. Nitekim Hz. Muhammed'i (s.a.v.) Mekke'den hicret etmeye mecbur eden müşrikler, Hicretin 2. yılında Bedir Savaşı'nda ağır bir yenilgiye uğramış ve önderlerinden önemli bir kısmının da içinde olduğu yetmiş kişinin öldürülmesiyle azabı tatmışlardır. Ayrıca da yedi yıl süren kıtlıkla boğuşmak zorunda kalmışlardır. Hicretin 8. yılında ise Mekke'nin fethedilmesiyle hâkimiyetleri son bulmuştur. Âyetlerde toplumsal çöküşün sebep sonuç ilişkisine dikkat çekildiği, "peygamberi sürgüne zorlamanın" sebep, "münkirlerin azaba uğramasının veya helâk edilmesinin" sonuç olarak ifade edildiği görülmektedir.

Kur'ân'ın haber verdiği örneklerden ve kullandığı kavramlardan masum insanların sürgün edilmesinin kesin bir şekilde yasaklandığı sonucu çıkmaktadır. Sürgünün ancak toplumsal fitne, kitlesel ihanet ve ayaklanma, fitneye sebep olacak suç ve fiillerin aleniyet kazanması gibi durumlarda meşru olabileceği anlaşılmaktadır. Allah'ın toplumsal olayları izlemekle yetinmediği, zulümle masum kitlelerin sürgün edilmesinin Allah'ın öfkesini hak edeceği kanaatine ulaşılmıştır. Kur'ân'da Hz. Sâlih'in, Hz. Lût'un ve Hz. Şuayb'in (as) kavimleri, Firavun ile ordusu ve Kureyşli müşrikler örneklerinde görüldüğü gibi Allah'ın, dini, siyasi veya ideolojik gerekçelerle masum insanları sürgün edenleri bağışlamadığı; onları bazen düşmanlarının eliyle cezalandırdığı, bazen ekonomik sıkıntılarla müptela ettiği veya ağır bir şekilde azaba uğrattığı, bazen de helâk ettiği ortaya konulmaktadır.

KUR'ÂN'IN GÖÇ OLGUSUNA YAKLAŞIMI

Mehmet Emin ŞAHİN
Hakkari Üniversitesi/ Dr. Öğr. Üyesi
Orcid. 0000-0002-9335-8962
mehmeteminsahin@hakkari.edu.tr

Göç; insanoğlunun herhangi bir nedene, amaca bağlı olarak zaman bakımından kısa veya uzun dönemleri kapsayan mekân değişikliklerini ifade eden bir kavramdır. Bu bağlamda insanın varoluşuyla eşdeğer bir tarihsel olgu olarak tanımlanabilir. İnsanlık tarihinin her döneminde kendisine yer bulan göç hadisesini doğuran sebepler farklılaşmaktadır. Bireylerin bulunduğu yerde yaşamını olumsuz etkileyen olaylar, süreçler, başka bir ifadeyle ikametinden ayrılmasında etkin rol oynayan nedenler "göçün itici faktörleri" şeklinde ifade edilir. Bununla beraber yerleşik olduğu mekânda dıştan bir baskıya maruz kalmamasına rağmen, siyasi, kültürel, ekonomik açıdan bulunduğu koşulların üstüne çıkma maksadıyla, daha iyi yaşam koşullarının hâkim olduğu mekânlara gitme isteği de "göçün çekme faktörü" olarak belirtilmektedir. Zikredilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere her yer değişikliği göç olarak tanımlanmaz. Zira göç, sadece yerleşme amacıyla gerçekleştirilen mekân değişikliğini içermektedir. Bu bağlamda göç; itici faktörlere yani ölüm korkusu, inancını yaşayamama, kişisel ve toplumsal özgürlüklerinin siyasi otorite tarafından adalete aykırı biçimde kısıtlanmasından kaynaklı olarak zorunlu olabileceği gibi, çekme faktörüne bağlı olarak, insan onuruna yaraşır daha iyi şartlara erişme niyetiyle gönüllü bir şekilde de gerçekleşebilir.

Kur'ân-ı Kerim de insanlığın hem tarihsel hafızasında yer edinmiş, hem de şimdi ve gelecekte karşılaşacağı göç olgusuna değinmiştir. Nitekim inançlar özellikle de yeni olanlar, ortaya çıktıkları toplumlarda var olan hâkim din ve ona bağlı siyasi otorite tarafından baskıya maruz kalmıştır. Hatta çoğu akideler bu tahammülsüzlüğün sonucunda tarihin dehlizlerinde yaşam hakkı bulamadığından varlıklarını sürdürememişlerdir.

Kimi zaman da insanlar, itikadlarını bulundukları yerden daha özgür yaşayacakları yerlere gitme ihtiyacını hissetmişlerdir. Aktarılanlardan hareketle din göç için hem itici hem de çekme faktörü olmaktadır. Son ilahi kitap Kur'ân'da birçok sûre ile âyette farklı nedenlere dayalı göç türlerinden bahsedilmektedir. Aynı zamanda göç edenlerin özelliklerinden, göç edilen yerdeki insanların hicret edenlere karşı tutumlarından ve bunun nasıl olması gerektiğine dair ilkeleri ortaya koymaktadır. Bu çerçeveye bağlı olarak Kur'ân'ın göç olgusuna yaklaşımı; zikredilen özelliklere âyetler çerçevesinde, onların müfessirler tarafından anlaşılma ve yorumlanması bağlamında literatür taraması yapılarak ortaya konmaya çalışılacaktır.

Kur'ân-ı Kerim'de göç kavramı H-c-r kökü ve ondan türetilen sözcüklerle ifade edilmiştir. İslami literatürde yaygın kullanım alanına sahip olan "hicret" ismi lügatte; terketmek, ilişkiyi kesme, vatanından uzaklık gibi anlamlara gelmektedir. Bu bağlamda kişinin hem manen hem de fiziksel olarak kendisini istemediği durumlardan uzak tutması hicret kavramıyla ifade edilir. Kur'ân-ı Kerim'de H-c-r kökünden türetilen kelimeler sözlük anlamıyla uyumlu olarak maddi ve manevi açıdan kullanılmıştır. Manevi, batınî, derûnî olarak nitelendirilebilecek hicret ile küfürden imana, yaratıcıya karşı isyan halinden, günahlardan Allah'ın emir ve yasakları doğrultusunda itaatkâr bir yaşama geçişi belirtmektedir. Niekim Müdessir Sûresi 5. Âyette "*Her türlü pislikten uzak dur.*" emriyle kötü olan ne varsa bırakılması, onun yerine iyi özelliklere sahip olunması, Ankebût sûresi 26. âyette ise *"(İbrâhim) "Artık ben rabbime göç edeceğim. Şüphesiz O güçlüdür, hikmet sahibidir" dedi.*" Şirkin terkedilip her şeyin yaratıcısı olan Allah'a iman edilmesi zikredilmiştir.

Kur'ân'da maddi hicret ile insanların özellikle de müminlerin küfrün, zulmün hâkim olduğu mekânlardan, inançlarını daha rahat yaşayabilecekleri mekânlara taşınma kastedilmiştir. Ayrıca Allah'ın dinini insanlara ulaştırma, ilim elde etme, kültürel ve ekonomik yoksulluktan kurtulmak için de mekân değiştirme eylemi de hicret kavramının kapsamında değerlendirilmektedir. Buna göre Mümtehine sûresi 1. âyette "*....üstelik rabbiniz Allah'a iman ettiniz diye peygamberi ve sizi (yurdunuzdan) çıkarıyorlar.*" Allah'a iman ettikleri için yurtlarında zorla çıkarılanlardan ve Âl-i İmrân sûresi 195. âyette ise "*Hicret edenlerin, yurtlarından çıkarılanların, benim yolumda eziyete uğratılanların, savaşanların ve öldürülenlerin, işte onların günahlarını elbette sileceğim. Andolsun ki, Allah katından bir mükâfat olarak onları altından ırmaklar akan cennetlere koyacağım.*

Şüphe yok ki nimetin güzeli Allah'ın katındadır!" inançları uğruna hem zorla hem de gördükleri zulüm dayanılmaz boyutları ulaştığından memleketlerini terk etmek durumunda kalanlar zikredilmiştir. İslam dini ilme büyük büyük önem vermiştir. Kur'ân-ı Kerim'de insanın yeryüzünde halife seçilmesi bilgi üretme melekesine bağlanırken, ilimde derinleşenlerin Allah'ın varlığının farkında olma ve emirlerini yerine getirme hususunda diğer insanlardan daha duyarlı oldukları ifade edilmiştir. Nitekim Kehf sûresi 60-66. âyetlerinde Hz Musa'nın ilim için bulunduğu mekanı terk edişi işlenmiştir. Nisa sûresi 97. ayette de dünyada maddi-manevi zayıflıkları dolayısıyla dinin emir ve yasakları doğrultusunda bir hayat sürdüremeyenlerin, güçsüzlüklerini mazeret olarak sunmasına melekler tarafından Allah'ın yaratmış olduğu âlemin geniş olduğu bu yüzden güç yetirilemeyecek bir baskıya maruz kalındığında oradan hicret etmenin tavsiye edildiği görülmektedir.

Kur'ân'da hicretten bahseden yukarıda zikredilen âyetler ve diğerleri incelendiğinde burada göç edenlerin temel vasfı Allah'a iman etmeleri, hedefleri de Allah'ın rızasına erişmektir. Bu duruma Bakara 218. Âyet de *" İman edenler, hicret eden ve Allah yolunda savaşanlar; şüphesiz işte bunlar Allah'ın rahmetini umarlar...."* örnek gösterilebilir. Bu iki özelliğin bulunmadığı göç hareketleri başka bir ifadeyle İslam'ın tevhit ilkesine aykırı, maddi saiklerle, gayri meşru hedefler gözetilerek yapılan göçler Kur'ân'ın hicret kavramının dışında tutulmuştur.

Allah tarafından yeryüzünün halifesi olarak şereflendirilen insana konumunu hatırlatan Kur'ân, onun bu ulvi makamına yaraşır bir yaşam sürmesini de salık vermektedir. Bu bakımdan son ilahi kitap hicret edilen memleketlerde yaşayan insanlardan muhacirlere, Allah'ın emri doğrultusunda kınamadan uzak durarak, onurunu rencide etmeden onlara iyi davranmalarını, kazandıkları mallardan kendilerine infakta bulunmalarını istemiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Göç, Göçün Faktörleri, Muhacir, Göçün Sonuçları

GÖÇÜN SUNDUĞU İMKÂNLAR ÇERÇEVESİNDE TARTIŞMALI BAZI KIRÂAT KONULARININ TAHLİLİ

Sait Bosat
İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dr.Öğr. Üyesi
ORCİD ID: 0000-0001-8810-1823
sait.bosat@inonu.edu.tr

Göçün ilim ve düşünce dünyasına kattığı değerlerin başında farklı beldelerdeki ilim adamlarının bir araya gelerek bilgi ve tecrübelerini yüz yüze paylaşma imkânı bulmalarıdır. Bu minvalde İslam coğrafyasından ülkemize göç eden ilim adamları farklı alanlardaki meseleleri tartışma fırsatı bulabilmektedirler. Kur'ân-ı Kerîm kırâati ve tecvid ilmide bu ilmi atmosferden nasibini alan ilimler arasında yer almaktadır. Özellikle Arap ülkeleri ile Türkiye'deki okuyucular arasında gerek teorik gerek pratik boyutta bazı ihtilaflar söz konusudur. Söz konusu farklılıklar tecvid ilminin esasına taalluk eden konular olmayıp daha ziyade fürûâta dair meselelerde baş göstermektedir.

Türkiye'de ince harflerin aşırı inceltilerek "ü" sesiyle okunması Arap dünyasında örneğin نَعْبُدُ nun "na'budu" şeklinde kalın seslendirilmesi gibi tamamen bölgesel etkenlere bağlı farklılıkları dışarıda bırakacak olursak karşılaşılan belli başlı farklılıkları şu şekilde özetleyebiliriz.

1. Ḍâd harfinin seslendirilmesi hususundaki pratik farklılık.
2. İẖfâ uygulamasının ince ya da kalın okunması noktasında teorik ve pratik farklılık.
3. İklâb'ın uygulanmasındaki teorik ve pratik farklılık.
4. İẖfâ-i Şefevî'nin uygulanmasındaki teorik ve pratik farklılık.
5. Dudakların idgam ve sükûnlarda aldığı şekillerdeki pratik farklılık.

Çalışmada söz konusu ihtilaflı okumaların sebepleri üzerinde durulmuş, kaynak literatürden mesele hakkındaki bilgilere toplanarak ilmi bir çerçevede konular tavzih edilmeye çalışılmıştır. İhtilaf edilen mesele-

lerin manaya ve kırâatin özüne halel getirmeyen fer'î meseleler olduğu anlaşılmıştır. Farklılıkların, bazen tecvid bilgilerinin farklı anlaşılması ve yorumlanmasından, bazen bilgi ve talim yetersizliğinden dolayı kolaya kaçılmasından, bazen de kaynaklarda açıkça yer almayan bazı konularda birliktelik oluşturmak gayesi ile yeni kurallar oluşturmak şeklinde tezahür ettiği gözlemlenmiştir.

Ḍâd harfi, kaynaklarda da belirtildiği üzere mahreci ve sıfatlarıyla zor telaffuzlu bir harftir. Günümüzde Harfin mahreç ve sesin akması gerektiğini ifade eden; Riḫvet, istiṭâle, nefḫ, tefeşşî, İhtikak sıfatlarına rağmen ses akıtılmadan okunduğu için yanlış telaffuz edildiğini rahatça ifade edebiliriz. Şu hususu da abelirtmiş olalım ki harfin mahreç ve istiṭâle/ses akması sıfatında kolaylığa kaçılarak kalın dal/د sesiyle okunması ne kadar yanlış ise kalın bir ze/ز sesiyle okunması da hatalıdır. Ancak benzerlik itibariyle İbnü'l-Cezerî'nin "İstiṭâle ve mahreç farkı olmasaydı ض ile ظ aynı olurdu," tesbitinten yola çıkarak ط dan ziyade ظ harfine benzediğini söyleyebiliriz. Her iki hatalı okunuşun da bilgi ve talim eksikliğinden kaynaklandığını düşünüyoruz. Kısaca ḍâd'ın dilin üstünden değil yanından ve sesin hapsedilmeden akıtılarak boğuk ve kalın bir şekilde okumasının doğru olacağı kanaatini taşıyoruz. Bu tesbitimizi İbnü'l-Cezerî ve son dönem dilbilimcileri; İbrahim Enis, Kemâl Bişr, Muhammed Ali el-Hûlî gibi âlimlerin yapmış oldukları açıklamalara dayanarak yapıyoruz. Mealen modern ḍâd'ın ilk kaynaklarda yer alan ḍâd'dan, biri mahreç diğeri sıfat olmak üzere iki yönden farklı olduğu, ض harfinin ط gibi okunduğunu belirtmişlerdir. Ḍâd'ın mahrecinden kaynaklanan zorluk sebebiyle bu kolaylığa başvurulduğunu bunun ise hatalı olduğunu doğrusunu yapmak için talim edilmesi gerektiğini söylenmiştir. Yine Aynı tesbitten yola çıkılarak eski ve yeni ḍâd sınıflamaları yapılmıştır.

İklâb ve İhfâ-i şefevî tecvidlerinde dudakların yumulup yumulmaması gerektiği konusu da ihtilaf edilen meselelerdendir. Her iki tecvid uygulamasında da asıl olarak ihtilafa medar olan kavram iḫfâ kavramıdır. Kavramın sözlük anlamından (gizleme) yola çıkılarak, dudaklar birleştirilirse mîm harfi gizlenmemiş olur, endişesine ek olarak nûn'un iḫfâsına kıyas edilmesi sûretiyle dudaklarda bir açıklık (furce) oluşturarak âdeta mîm harfinin gizlenmesi yoluna gidildiğini düşünüyoruz. Esasen Kûfe kırâat alimlerinin iḫfâ kavramını ġunneli uygulamalar için kullandıklarını ve bunun sonucu olarak da sâkin nûn- tenvin ve sâkin mîm tecvidlerinin; iḫfâ, izhar ve idgam başlıkları altında mütalaa etmişlerdir. Buna göre iklâb ve

iḫfâ-î şefevîde dudaklar kapatılarak ġunneli bir okuyuşun yapılması gerektiği hususu başka bir tevile imkân tanımayacak kadar aşikârdır.

Son dönemlerde Arap dünyasında da bu düşünce yavaş yavaş kabul görmektedir. Karşılaştığımız Arap hocalardan şu tip cümleleri sıkça duyabiliyoruz. "Biz her iki uygulamayı da dudaklarımız aralıklı olarak talim ettik ancak Dr. Eymen Rüştü Süveyd ve Doç. Dr. Adel Abushaar gibi hocalar dudakların kapanması gerektiğini belirttikten sonra bizde dudaklarımızı birleştirerek yapıyoruz".

İḫfâ uygulamasının icrasında da Arap ve Türk okuyucuları arasında farklılık bulunmaktadır. Ülkemizde uygulanagelen ve eğitimi yapılan iḫfâ bütünüyle (15 harfte de) incedir. Arap ve Arap okuyuşlarını taklit eden Kur'ân okuyucularını dinlediğimizde tenvin ya da sakin nûn'dan sonra ince harf gelirse iḫfâyı ince, kalın harf gelirse o takdirde iḫfâyı kalın olarak okuduklarını müşâhede etmekteyiz. Kaynaklarda, iḫfâ uygulamasının tek çeşit değil de mahrecin uzaklık ve yakınlığına göre şekillendiğini görüyoruz. Dânî, İbnü'l-Baziş, gibi âlimler, iḫfanın mahrecinin dil değil ḫayşûm olduğunu (ومخرجهما الخيشوم خاصة ولاعمل للسان فيهما) ifade eder. Nûn ve tenvinin iḫfâ miktarlarının, harflerin uzaklık ve yakınlıklarına göre değiştiğini, mahreci yakın olanda iḫfânın fazla, uzak olanda ise az olduğunu belirtir.

Mar'aşî konuyu biraz daha açarak iḫfâ harflerinin mahreç uzaklık ve yakınlığına göre iḫfâ miktarını üç aşamalı olarak anlatır. Buna göre;

- Yakın olanlar: ت، د، ط harflerinde nûn'un gizlenmesi çok ġunnesi azdır.

  •Uzak olanlar: ق، ك harflerinde nûn'un gizlenmesi az ġunnesi çoktur.

- Diğer harflerde (ف، ظ، ض، ص، ش، س، ز، ذ، ج، ث) hem iḫfâ/gizlenme hem de ġunne orta derecededir.

Sonuç itibariyle nûn iḫfâsının ġunne şeklinde ḫayşûmdan yapılması esastır. Sîbeveyh'ten itibaren dil ve kırâat otoritesinin genel ifadesi onun dil mahrecinden bağımsız olarak ḫayşûmdan iḫfâ edilmesidir. Dilin iḫfâ sırasında alması gereken pozisyon ile alakalı bilgiler sonraki dönemlerde detaylandırılmıştır. Ġunnenin sonraki harfin sesine uygun kalınlaşıp incelmesine dair bilgiler kadim kaynaklarda açıkça yer almamaktadır. Sadece ġunnenin, kolaylık için yakın mahreçli harflerde uzun, uzak olanlarda ise kısa olduğu ifade edilmiştir. Ülkemizde iḫfâ uygulaması söz konusu de-

taya girmeden tek biçimde bütün harflerle beraber bir buçuk harf miktarı tutturularak talim edilmektedir.

Dudak talimi kuralları, vâv ve ötreli harflerin okunması sırasında dudakların disipline edilmesi düşüncesiyle oluşturulmuştur. Konuyla ilgili Arap dünyasında satırlara dökülmüş kurallar bulunmamakla birlikte ülkemizdekinin tersine sistematik bir uygulamadan bahsedebiliriz. Dudak talimi kadim naslarda açıkça yer almasa da kırâatin özüne halel getirmeyen ve Kur'ân harflerinin en doğru seslerle okunması düşüncesiyle oluşturulmuştur. Bu doğrultuda kelâmullaha hizmet gayesiyle harcanan her türlü gayret ve çabanın rıza-i ilahiye mazhar olacağını düşünüyoruz.

J OTURUMU

TÜRKİYE'DE ÖĞRENİM GÖREN ULUSLARARASI ÖĞRENCİLERİN ÜNİVERSİTE TERCİH SÜREÇLERİ VE SORUNLARI: ERCİYES ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Mehmet KORKMAZ
Erciyes Üniversitesi/İlahiyat Fakültesi (Prof. Dr.)
ORCID: 0000-0002-6873-4313
mkorkmaz@erciyes.edu.tr

Yükseköğretim yani üniversitedeki eğitim süreci, bireyleri hayatında önemli bir yere sahiptir. Zira burada alınan eğitim onların kendilerini geliştirmek, üniversal bakış açısını kazanmak kadar belli mesleklerde bilgi ve beceri kazanmalarını da öngörür. Bu bağlamda üniversite eğitimi onların daha sonraki yaşamını da büyük ölçüde etkileyen/etkilemesi beklenen bir dönemdir. Öte yandan bu eğitim yabancı bir ülkeden gelenler için, yeni bir ülkeyi, onun toplum yapısını, kültürünü tanıma, kültürlerarası etkileşim ve iletişim kurma gibi yeni fırsatlar da sunabilir. Ne var ki, öğrenciler zorlu sınav süreçleriyle başladıkları bu hayatta, kimi zaman beklediklerini bulamamakta ve çeşitli sorunlarla da karşılaşabilmektedirler.

Üniversitedeki eğitim süreçlerini etkileyen önemli faktörlerden birisi işin öncesiyle yani tercih süreçleriyle ilgilidir. Zira e bir öğrenci yeterli araştırma yapmaksızın, bilinçsiz bir tercihle üniversiteye gelirse, buradaki eğitimden aradığını bulamayabilir. Bu durumda o hiç beklemediği bir takım sorunlarla da karşılaşabilir. İşte Üniversite eğitimi sürecinde yaşanan bu sorunlar onların gerek eğitim, gerekse akademik ve kişisel dünyalarını olumsuz etkileyebilir. Diğer taraftan yabancı bir ülkede bu eğitimi almanın başka zorlukları da vardır. Kalacak yer bulma, beslenme, ulaşım, dil sorunu, arkadaş bulma, gurbet psikolojisi bunlardan bazılarıdır.

Farklı ülkelerden gelerek ülkemizdeki üniversitelere ilişkin tercih yapmış öğrencilerin, tercih süreçlerinin, üniversitedeki eğitimden memnuniyet durumlarının ve burada yaşamakta oldukları çeşitli sorunların tespiti ve bu sorunların çözümlerine yönelik beklentilerinin araştırılması son derece önemlidir. Bu tür araştırmalardan elde edilecek bulgular, onların üniversite tercih süreçlerinde yaşadıkları sorunların tespitinde, üni-

versitelerdeki eğitim süreçlerinin güçlü ve zayıf yönlerinin ortaya çıkarılmasında, bunları geliştirici veya giderici tedbirlerin alınmasında önemli işlevleri olabilir. Ayrıca bu çalışmalar son yıllarda daha bir ivme kazanan yurt dışından misafir öğrenci alma ve bunları geleceğin eğitim, kültür, bilim vb. elçileri yapma, ülkemiz ve onların geldikleri ülkeler arasında güçlü bağlar ve köprüler kurma konusundaki çaba ve uygulamaların da gözden geçirilmesine katkı sağlayabilir.

Bu çerçevede bu çalışmanın amacı, Kayseri Erciyes Üniversitesi örneğinde Türkiye'ye gelen yabancı uyruklu öğrencilerin üniversite tercih süreçleri hakkında bilgi elde etmek ve onların ülkemizdeki almakta oldukları üniversite eğitimine dair görüşlerini ortaya koymaktır.

Araştırma, "tarama modeli" esas alınarak gerçekleştirilmiş, veri toplama tekniği olarak, google.forms üzerinden anket kullanılmıştır. Söz konusu ankette büyük ölçüde kapalı uçlu sorular kullanılmakla birlikte, bazı açık uçlu sorular da sorularak, öğrencilere görüş ve düşüncelerini kendi ifadeleriyle açıklama imkânı verilmiştir. Nicel verilerin analizinde SPSS istatistik programı, nitel verilerin analizinde betimsel analiz tekniklerinden yararlanılmıştır. Bu kapsamda elde edilen bulgular belli tema ve kategorilerde düzenlenerek, nicel verilerin daha anlamlı hale gelmesi için kullanılmıştır. Çalışmada yeri geldikçe öğrenci görüşlerinden de doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

Araştırmada, ilahiyat fakültesi öğrencileri başta olmak üzere, çeşitli fakültelerde öğrenim gören yabancı uyruklu öğrencilerin sosyo-kültürel ve ekonomik tabanları, üniversite tercih süreçleri ve buradaki eğitimden memnuniyet durumları gibi konular sorgulanmıştır. Araştırmaya 37 Erkek, 18 kız olmak üzere, 55 öğrenci katılmıştır. Daha fazla katılım sağlanmaya çalışılmışsa da üniversite asenkron eğitime devam ettiği için yeterli sayıya ulaşmakta zorlanılmıştır. Yine de anlamlı veriler elde edildiğinden, bu haliyle araştırma raporlaştırılarak, ilgililerin dikkatine sunulmuştur.

Bu sonuçlara göre, araştırmaya katılan ve ağırlıklı olarak ERÜ ilahiyat fakültesinde öğrenim görmekte olan misafir öğrenciler genel olarak Müslüman ve Türk coğrafyasındaki ülkelerden gelmişlerdir. Bu ülkeler Afrika, Avrupa, Orta Asya ve Asya ülkelerindendir.

Öğrencilerin büyük önemli bir kısmı üniversite tercihi yapmadan önce, üniversite ile (üniversitenin programları, ortamı, imkanları vb.) ilgili yeterli bir araştırma yapmamıştır. Dolayısıyla öğrencilerden bilinçli

tercih yapanların oranının çok yüksek olmadığı söylenebilir. Aynı sonuç Türkiye hakkında araştırma yapılıp, yapılmadığı sorusunda da karşımıza çıkmıştır. Öğrenciler genelde arkadaş çevrelerine sorarak ve ilgili kurumların internet sitelerine bakarak araştırma yaptıklarını ifade etmiştir. Buradan anlaşıldığı kadarıyla, halen Türkiye'de eğitim gören öğrencilerin buradaki tecrübeleri ve üniversitedeki izlenimleri Türkiye'yi tercih edecek öğrenciler için de önemli bir işlev görmektedir.

Öğrencilerin çoğunluğu Türkiye'deki üniversite eğitimi buradaki eğitimin kaliteli olması, Türkiye ile kendi ülkeleri arasındaki inanç ve kültürel yakınlık/benzerlik gibi nedenlerle tercih etmişlerdir. Bunlara ilave olarak, burs imkânları, Türkiye'nin güvenlik ve özgürlük ortamı olması gibi faktörlerde onların tercihinde etkili olmuştur. Araştırmaya katılan öğrencilerin büyük bir çoğunluğu burada eğitim görmekten memnundurlar. Memnun olan öğrenciler, eğitim kalitesi, sosyal-kültürel ortam, kişisel-mesleki gelişim, burslar gibi gerekçeleri öne çıkarmışlardır. Kısmen memnun olduğunu söyleyen öğrenciler ise, eğitim programlardaki eksiklikler, maddi sorunlar gibi gerekçeleri öne sürmüşlerdir.

Misafir öğrencilerin üniversite eğitimi süreçlerinde en çok yaşadıklarını ifade ettikleri sorunlar dil, iletişim sorunları ve maddi sorunlardır. Bu sorunları beslenme sorunları, kültürel yabancılık, kalacak yer sorunu gibi hususlar takip etmiştir. Öğrencilerin büyük çoğunluğu tekrar başa dönülse, yine Türkiye'yi tercih edeceğini ifade etmiştir ki bu da ülkemiz ve yükseköğretim uygulamalarımız adına sevindiricidir. Zira, onların büyük çoğunluğu ülkemiz insanın kendilerine olan yaklaşımından, üniversite hocalarının kendileriyle olan iletişiminden memnundurlar.

Araştırmaya katılan öğrencilerin Türkiye'yi tercih edecek öğrencilere yaptıkları tavsiyeler de anlamlıdır. Bu tavsiyeler de onlar, dili güzel öğrenmeye, araştırma yaparak gelmeye, kültürel, sosyal ortamı ve eğitim imkanlarını değerlendirmeye vurgu yapmışlar, Yine Türkiye'yi tercih edecek öğrencileri bekleyen kaliteli bir eğitim sürecinin, olumlu, iyi bir sosyal, kültürel ortamın, maddi imkanların var olduğunu ifade etmişlerdir.

Anahtar Sözcükler: Yükseköğrenim, Uluslararası öğrenciler, öğrenci sorunları.

BİREYLERİN DİNİ BENZERLİK ALGILARININ SURİYELİ SIĞINMACILARA İLİŞKİN TOPLUMSAL KABULÜNDEKİ ROLÜ: ELAZIĞ ÖRNEĞİ

Doktora Öğrencisi Gönül Kılınç
orcid.org/0000-0002-0382-8175
212205201@firat.edu.tr

Doç. Dr. Zeynep Sağır
Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
orcid.org/0000-0002-9214-185X
zeynepsagir@firat.edu.tr

Yaklaşık on yıl önce Suriye'de iç savaşın patlak vermesinin ardından sayıları milyonları bulan sığınmacı kitle, sınırları aşarak göç etmek zorunda kalmıştır. Burada yaşanan göçten dolayı sığınmacılar en çok Türkiye'ye yönelmiştir. Zorunlu göçlerin doğası gereği hem göç edenler açısından hem de göç edilen yerdeki yerel halk açısından çeşitli güçlüklerin yaşanmasını muhtemel kılabilmektedir. Çünkü göçün kendisi bir sosyal afet olarak nitelendirilebilmektedir. Muhtemel güçlükler arasında örneğin iki kültür toplumunun birbiriyle uyumu ana konulardan biri olarak düşünülebilir. Dolayısıyla toplumsal kabul ve uyumu etkileyen faktörlerin araştırılması önemli bir ihtiyaç olarak yer almaktadır. Bu çalışmada, toplumsal kabul ve uyum sürecinde bireylerin aynı dine mensup olmalarının söz konusu sürece olan katkısı bakımından incelenmek istenmektedir.

Toplumsal kabul ve uyum hakkında yapılan tanımlar araştırıldığında üzerinde uzlaşılmış mevcut bir tanımın olmadığı görülmektedir. Fakat toplumsal kabule dair araştırmalar incelendiğinde toplumsal kabul hakkında yapılan tanımlarda ortak vurgunun var olan belli görüş, karar ve önerilerin toplum tarafından pasif bir şekilde onaylanması olarak ifade edilmektedir. Türkiye'de Suriyeli sığınmacılara yönelik toplumsal uyum ve kabul konusundaki çalışmalarda yerel halkın Suriyeli sığınmacılara yönelik zımni bir kabulün olduğu araştırma sonuçlarından anlaşılmaktadır.

Toplumsal kabul ve uyum ile ilgili literatürde hangi faktörlerin etkili olduğu çalışmalarla ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Bu çerçevede

hem Suriyeli sığınmacıların hem de yerel halkın büyük bir çoğunluğunun Müslüman olmasının beraberinde getirdiği önemli bir benzerlik noktası bulunmaktadır: dini benzerlik. Yerel halk açısından uyumu kolaylaştıran baş faktörlerden biri olarak dini benzerlik durumunun olduğu söylenebilir. Bu durum, sosyal psikoloji ya da din psikolojisi verilerinden hareketle şöyle açıklanabilir: dini benzerlik algısı, benzer inançlara sahip olan bireyler arasında sevgiyi teşvik eder ve böylelikle sosyal uyumun oluşması kolaylaşabilir.

Bu çalışmanın temel sorusu, "Yerel halkın dini benzerlik algısının Suriyeli sığınmacılara ilişkin toplumsal kabul ve uyum üzerindeki rolü nedir?" olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda da çalışmanın amacı, sosyal bir afete başka bir ifadeyle göçe maruz kalmış yerel halkın, Suriyeli sığınmacılara yönelik toplumsal kabulünde ve onlarla uyum içerisinde yaşamalarında dini benzerlik algısının nasıl bir rolü olduğunu betimlemektir. Yapılan bu çalışma ile toplumsal kabul ve uyum üzerinde, dini benzerlik algısının ne gibi etkilerinin olduğu, farklı bir örneklem üzerinde inceleme yapılarak ilgili literatüre mütevazı bir katkı sunması hedeflenmektedir. Tüm bu ifade edilen durumlar göz önüne alındığında konunun daha derinlemesine incelenmesi ve katılımcıların yaklaşımlarını daha iyi anlamak için bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. İlaveten nitel araştırma içinde bulunan desenlerden ise fenomenolojik (olgubilimsel) desen tercih edilmiştir. Çünkü fenomenelojik desen olgu ve olayları daha derinlemesine analiz edilmesine imkân vermektedir. Dahası söz konusu fenomeni yaşayan bireylerin birebir kendi anlatımları ile o fenomeni anlamlandırmayı münkün kılmaktadır. Bu araştırmanın çalışma grubunu, Elazığ'da yaşayan dokuz kadın ve sekiz erkek oluşturmaktadır. Katılımcılardan veri elde edilebilmesi için yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Literatür taraması yapılarak hazırlanan sorular, uzman görüşüne sunulmuş ve gerekli düzenlemeler yapılarak son hali verilmiştir. Araştırmaya gönüllü olarak katılan bireylerden izin alınrak görüşmeler kayıt altına alınmıştır. Veriler, bilgisayar ortamına aktarılmış ve veri seti olarak analiz edilmeye hazır hale getirilmiştir. Daha sonra veriler NVIVO-12 programına aktarılmıştır. Programa aktarılan veriler, pek çok kez okunmuştur ve betimsel analiz yapılması için temalandırılmıştır. Elde edilen temalarla veriler çözümlenmeye ve bulgular ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışma sonucunda, yerel halkın Suriyeli sığınmacılara yönelik dini benzerlik algısının olduğu anlaşılmıştır. Bu durumun oluşmasında çeşitli faktörlerin etkili olduğu görülmüştür. Buna göre, yerel halk ile Suriyeli sığınmacıların büyük çoğunluğunun aynı dine mensup olmaları dini inanç noktasında benzer oldukları algısını sağladığı anlaşılmıştır. Böylelikle dini benzerlik algısının yerel halkın Suriyeli sığınmacılara yönelik kapsayıcı, bütünleştirici bir alt yapı oluşturduğu şeklinde yorumlanabilir. Benzer bir şekilde aynı dine mensubiyet, beraberinde dini günlerin her iki grup için ortak bir şekilde yaşanmasına imkân vermiştir. Bu nedenle böylesi günler, ev sahibi grup ile sığınmacı kitle arasında paylaşımların oluşmasına ortam hazırlamıştır. Yine aynı dini mekânların paylaşılması da yerel halkın Suriyeli sığınmacılara yönelik dini benzerlik algısının oluşmasına ve böylelikle toplumsal kabul ve uyumun oluşmasına katkı sağladığı anlaşılmıştır. Çünkü ortak dini mekânlarda bir araya gelmek farklılık algısını ortadan kaldırıp benzer olma algısının hissedilmesine neden olmaktadır. Bunların yanı sıra yerel halkın Suriyeli sığınmacılara yönelik toplumsal kabul ve uyum üzerinde etkili olan bir diğer dini faktörün ensar-muhacir dini sosyal kurumun olduğu gözlenmiştir. Ensar-muhacir dini sosyal kurumu, yerel halkın Suriyeli sığınmacılara yardım etme, hoşgörü ile yaklaşma ve onların mağduriyeti konusunda empati oluşmasında etkili bir rol aldığı sonucuna ulaşılmıştır.

YÜKSEK DİN ÖĞRETİMİNDE GÖÇMEN ÖĞRENCİLERİN DİNİ ÇOĞULCULUK ALGISI

Dr. Öğr. Üyesi Gülşen SAYIN
İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve
Din Bilimleri Bölümü Din Eğitimi Anabilim Dalı,
gulsensayin@hotmail.com

Göç; ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret olarak tanımlanmaktadır. Ancak göç olgusunu yalnızca mekânsal değişiklik boyutlarıyla ele almak eksik bir tanımlama olmaktadır. Zira göç birey ve toplumların kültür, duygu, geçmiş yaşantıları ve kökleri ile yaşanılan bir süreçtir. Göç bir süreçtir çünkü varılmak istenen yere ulaşılsa da insana özgü bilinçlilik hali çoğu kez ne tam olarak terk edilen yeri silmeye ne de tam olarak gidilen yeri sahiplenmeye imkân vermektedir. Göç olgusu duygusal boyutlarıyla yurt, vatan gibi kavramların beraberinde değerlendirilmesini getirmektedir. Bu yönüyle sosyal açıdan göç yalnızca daha iyi bir yaşam imkânı arayışının motivasyonu ile değil, birey ve toplumların var olan birikimleriyle de varlık gösterebilecekleri bir alan arayışıdır. İnsanın mekândan kopuşu kültüründen arınmayı getirmemektedir. Bu durum ise göçmenlerin gittikleri yerlerde entegrasyon süreçlerini engelleyen veya uzamasına neden olmaktadır.

Göçün toplumsal hareketlilik boyutu; entegrasyon, kültürel farklılık, çokkültürlülük, kültürlerarasılık, asimilasyon, dışlanma, yabancılaşma, yersiz-yurtsuzluk gibi kavramları ve bu bağlamda ortaya çıkan problemlere gebedir. Göç olgusu ile içe içe geçen bir kavram olarak çokkültürlülük bir anlamda göçmenlerin aidiyet duygularını da besleyen ve kendi kültürlerini sürdürme imkânı kılan bir kavramdır. Çokkültürlülük kavramı çok dinlilik, çok kimliklilik, çok etniklilik gibi toplumsal çeşitliliğin farklı biçimlerini de kapsamaktadır. Kültür ve özellikle onun önemli bir parçası olan din, göç olgusu ile birlikte sıklıkla ele alınan bir konudur. İnsanların kültürel yakınlık hissetmelerinde din önemli bir unsurdur. Göç edilen

ülkeler için elbette daha yüksek refah seviyesi, güvenlik gibi unsurlar birer tercih sebebi iken çokkültürlü veya kültürel yakınlık da önemli tercih sebepleri arasında yer almaktadır. Çokkültürlü toplum baskın kültür ile birlikte birden fazla kültürel azınlığın oluşturduğu toplumdur. Çokkültürlülüğün eğitim ile ilişkisi sınıflarda başlayıp sokağa kadar uzanmaktadır. Bir anlamda göçmenler için entegrasyon sürecini de kapsayan eğitimin kültürel çeşitliliğe gerçek anlamda imkân tanıması beklenmektedir.

Göçün; göç eden bireylerin kültür farklılığı temelinde yaşamış oldukları yersizlik ve yurtsuzluk duyguları ve göç edilen yerlerde ise göçmenlerin entegrasyon ve toplum ile uyum sorunları şeklinde iki yönlü güçlüğü bulunmaktadır. Göç ile yeniden şekillenen toplumun örneklemi de okullardır. Bu bağlamda yeniden şekillenme süreçlerinde okullarda benimsenen eğitim anlayışı ve en önemli ortak zemin olan din eğitimi önemli bir yer tutmaktadır. Göçten kaynaklı toplumsal hareketlilikten en çok etkilenen unsurlardan biri de eğitimdir. Bu etkilenmenin pek çok boyutları bulunmaktadır. Bunları; dil sorunu, ayrımcılık, aidiyet geliştirememe, maddi sorunlar ve buna bağlı olarak gelişen devamsızlık ve okulu bırakma ve tüm bunların sonucunda da en büyük sorun olarak akademik başarısızlık şeklinde belirtmek mümkündür. Ülkemize gelen göçmen profiline bakıldığında göçmenler arasında "aynılık/benzerlik" durumunu gözlemlemek mümkündür. Zira Türkiye'de bulunan göçmenlerin büyük çoğunluğu Suriye kökenli olup yine önemli bir kısmı da Müslümandır. Ülkemize gelen göçmen nüfusun dini tercihteki yoğunluğu göz önünde bulundurulduğunda ise din eğitiminin bu kültürel çeşitlilik içerisinde ortak zemin olarak din anlayışında buluşması söz konusudur. Bu anlamda göçmenler açısından eğitimin geniş bir varyasyonuna ihtiyaç duyulmamaktadır.

Çeşitlilik kavramı modern eğitim sisteminde kurumsallaşan eğitimin önemli bir parçasıdır. Doğru kurgulanmış bir eğitimin çocuğun kültürel arka planını, ihtiyaç ve potansiyellerini göz önünde bulundurması beklenmektedir. Ancak geleneksel okul kültürünün çoğu kez öğrenme süreçleri için bir engel olacağı düşüncesiyle farklılıkları görmezden gelme veya bu farklılıkların kontrol edilmesi temayülü içerisinde olduğunu söylemek mümkündür. Ülkemize gelen göçmenlerin %54'ünün (1.974.958) çocuk olduğu göz önünde bulundurulduğunda ve bu sayının önemli bir kısmının potansiyel olarak okullarda yer alacağı düşünüldüğünde çokkültürlü eğitimin ne kadar önemli olduğu bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Nitekim, mültecilerin haklarının korunduğu en önemli dayanak olan Türkiye'nin

yaptığı uluslararası sözleşmelerden dolayı yabancı uyruklu öğrenciler dahil tüm çocuklara nitelikli eğitim verme sorumluluğu bulunmaktadır. Bir yönüyle böyle bir eğitim zorunluluk taşımaktadır.

Çalışma nitel araştırma yöntemi ile ele alınmıştır. Nitel yöntemin tercih edilmesinin nedeni nitel araştırmanın zengin, derinlemesine nüansları ortaya koyabilme imkânı sunmasıdır. Göç dinamiklerinin karmaşık, bağlamsal ve çok yönlü boyutlarını çokkültürlülük kavramı nitel veriler üzerinden ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bununla birlikte göçün yalnızca istatistiğe indirgenmesinin onun yalnızca nakledilip geçilen bir olgu haline getireceğine inanılmaktadır. Bu amaçla çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseninden faydalanılmıştır. Bu kapsamda 11 yabancı uyruklu öğrenci ile odak grup görüşmesi gerçekleştirilmiş ve mülakat tekniği ile veriler elde edilmiştir. Görüşmelerin odağında katılımcıların çokkültürlülük ve dini çoğulculuk hakkındaki düşüncelerinden genel olarak bahsetmeleri ve göç ve göçmen olmanın nasıl bir durum olduğuna ilişkin değerlendirmeleri yer almıştır. Üç ana soru ve sonda sorulardan elde edilen verilere içerik analizi yapılmıştır. Bu analizlerde kod ve kategoriler elde edilmiş ve temalara ulaşılmıştır. Çalışmada "yüksek din öğretimi alan öğrencilerin almış oldukları din eğitiminin kendi din anlayışları ile ne kadar uyumlu olduğu, sahip oldukları din anlayışını destekleyip desteklemediği, aldıkları din eğitimin kendi dini yaşantılarına katkı sunup sunmadığı" soruları ekseninde kurgulanmıştır. Çokkültürlülük eğitim ilişkisi bu çalışmada akademik başarı zemininde değil eğitimin toplumsal etkileri düzleminde ele alınmıştır.

TÜRKİYE'DE ÖĞRENİM GÖREN ULUSLARARASI ÖĞRENCİLERİN EĞİTİM SİSTEMİNE UYUMLARINDA DİNİ YÜKLENMELERİNİN ROLÜ

Ali GÜL
Samsun Üniversitesi, Dr.Öğr.Üyesi
https://orcid.org/0000-0002-1016-5832
ali.gul@samsun.edu.tr

"Uluslararası Göç Organizasyonu" IOM'un "Göç Sözlüğü"nde göç; "başka bir uluslararası sınıra ya da aynı ülkenin sınırları içinde hareket etme süreci" olarak belirtilmiştir. Ayrıca göç "Belli bir zaman ve coğrafi mekân düzleminde insanların ya da insan topluluklarının fiziksel hareketini/yer değiştirmesi" olarak da tanımlanabilir. Eğitim amacıyla bir yerden başka bir bölgeye ya da ülkeye yerleşmek de göç olarak nitelendirilebilir. Günümüzde sanayileşmeyle birlikte gelen gelişme seyri eğitim alanında da etkili olmuştur. Bu gelişim aşamaları küresel çapta rekabete dönüşmüştür. Ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler bu hareketliliği sürükleyen en önemli etmendir. Sınırların kalktığı dünyamızda eğitim büyüyen bir fırsat olarak durmaktadır. Kültürlerarası etkileşimin ve yükseköğretimde uluslararasılaşmanın en önemli ayağı olan uluslararası öğrenci hareketliliğinde Türkiye son yıllarda büyük bir ivme kazanmıştır. Ülkemize çeşitli ülkelerden Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Bursu, İslam Kalkınma Bankası Bursu, farklı burslar aracılığıyla ve kendi imkanlarıyla, lisans ve lisansüstü öğrenim için gelen öğrenciler de ülkemizde göçmen kategorisinde değerlendirilebilir. Günümüz verilerine göre ülkemiz 148.000 yabancı uyruklu üniversite öğrencisine ev sahipliği yapmaktadır.

Uluslararası öğrencilerden sorunları çözerek okul ve sosyal çevrelerine uyum sağlamaları beklenmektedir. Yeni ve yabancı çevreyle karşılan uluslararası öğrenci bu yeni ortamda kültürel, dini ve etnik ortaklıklar bulamaz. Ogburn'un "Kültürel Boşluk" kuramıyla örtüşen bu durum öğrencinin sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik yaşamlarında da önemli farklılıklara yol açmaktadır. Uluslararası Öğrencilerin uyum ve uyumsuz-

luk sürecinde eğitim ortamları da ve eğitim süreçleri de bulunmaktadır. Bu aşamada öğrencinin dini yüklenmelerinin rolünü araştırmak önem arz etmektedir. Bu çerçevede araştırmanın problem cümlesi şu şekilde netleştirilebilir. Uluslararası öğrencilerin eğitim ortamlarına uyumlarında dini yüklenmelerinin rolü nedir?

Bu temel problem çerçevesinde araştırma yöntemi olarak nicel araştırma yöntemlerinden tarama (survey) modeli kullanılmıştır. Araştırmacı tarafından hazırlanan anket formu Samsun Üniversitesi'nde öğrenim gören 116 öğrenciye uygulanmıştır.

Araştırma sonucunda uluslararası öğrencilerin çoğunluğu Türkçe konuşma ve yazma sorunu (45,7) ve derslere adaptasyon sorunu (40,4) yaşarken, hocalarla iletişim(%10,6), geleneklere uyum(6,4), dini inanca dayalı uyumsuzluk (6,5) mezhepsel farklılıklara dayalı sorun (8,7), ırkçılığa dayalı sorun yaşayanların (%17) sayısının az olduğu, yemeklere uyum sorunu yaşayanların(%34) orta seviyede olduğu görülmüştür. Özellikle dinsel ve mezhepsel uyumun altında yatan sebebin öğrencilerin çoğunluğunun Müslüman olmasından ve dine dayalı kültürün yakın etkileşiminden kaynaklı olabileceğini düşünüyoruz.

Öğrenciler eğitim imkanlarının iyi olması (%76,1), dini yapısının uygun olması(%70,6), iklimi ve coğrafi şartlarının uygun olması(%48,8), benzer kültüre sahip olması(%45,7), ülkesine yakınlığı(%28,5) dolayısıyla Türkiye'yi tercih etiklerini belirtmişlerdir. Öğrencilerin Türkiye'yi tercih sebebinde eğitim imkanlarından sonra inanç yapısını sebep göstermesi tercihte dini yüklenmelerinin rolünü göstermesi açısından önemlidir.

Türkiye'de uluslararası öğrencinin din ve inancını rahatça yaşayabilmesi durumunun sorgulandığı bölümde elde ettiğimiz veriler iç açıcı sonuçlara ulaşmamızı sağlamıştır. Öğrencilerin tamamı inancından dolayı alay edilmediğini belirtmiş, çoğunluğu inancını özgürce yaşayabildiğini(%83,7), inancından dolayı baskı görmediğini (%95,3), mezhepsel farktan dolayı eleştirilmediğini (%92), inancından dolayı alay edilmediğini(%91,1), inancından dolayı ayrımcılığa uğramadığını(%76,6) belirtmiştir. Son dönemde yaşanan göçler ile çok kültürlü yapı gözlenen ülkemizde göçmenin inancından dolayı ayrımcılığa uğramadığını beyan etmesi geldiğimiz nokta itibarıyla önemli bir kazanım olarak görülmektedir.

Öğrencilerin dini eğitimini ebeveyninden (%55,5), okuldan (%36), ibadethanelerden (%31,5), yakın çevresinden (22,5), internetten(%1,5)

aldıkları görülmüştür. Din eğitimi ortak yaşam kültürü oluşturma açısından önemli yere sahiptir. Ülkemize gelen öğrencilerin tamamı formel ya da informel din eğitimi aldıklarını, dini bilgi düzeyinin iyi (%51,2) düzeyde olduğunu, ibadetlerini düzenli yerine getirdiklerini (%79,1) belirtmişlerdir. Bu veriler öğrencilerin çoğunluğunun dini formasyon konusunda donanımlı olduğunu göstermektedir.

Öğrencilerin sahip oldukları dini bilgi ve inancın Türkiye'deki yaşantısına olumlu etki yaptığı görülmüştür. Öğrenciler sahip oldukları dini bilgi ve inancın Türkiye'ye uyum sağlamasını kolaylaştırdığını(%68,1), dini yaşayışını farklı coğrafyalarda sürdürebilmesini sağladığını(%66), farklı din ve inançlara toleranslı davranmasını sağladığını(%66), eğitim ortamına alışmasına yardımcı olduğunu(%55,3), kendi ülkesinde gibi hissetmesine yardımcı olduğunu(%50), yaşadığı zorluklardan inancı sayesinde kurtulduğunu(%48,9) belirtmişlerdir.

Kendi ülkesiyle kıyasladığında Türkiye'yi dindarlık anlamında sadece %23,3'ü daha dindar bulduğunu belirtirken, Türkiye halkının beklediği kadar dindar olmadığını(%25,6), ibadet olarak yetersiz olduğunu(%32,6), inanç ve ibadet konusunda yetersiz olduğunu(%18,6) belirtmişlerdir. Bu veriler öğrencilerin dini yapı anlamında geldikleri yeri tanımlayabilmemiz ve Türkiye'yi algılayış biçimini görebilmemiz açsından önemlidir.

Araştırmanın problem sorusuyla şekillenen çalışmamızda uluslararası öğrencilerin eğitim ortamlarına uyumlarında dini yüklenmelerinin rolü incelenmiştir. Yapılan araştırma sonucunda araştırmaya katılan öğrencilerin %93'ünün Müslüman olduğu, tamamına yakının dini eğitim aldığı, dini bilgilerinin iyi düzeyde olduğu, ibadetlerini düzenli yerine getirdikleri görülmüştür. İtme-çekme kuramıyla açıklayabileceğimiz bu göç hareketinde çoğu göçmenin yaşayabileceği dil, yemek kültürü, derslere adaptasyon sorunu haricinde çoğunluğu Türkiye'de dini ve mezhepsel anlayışlarından dolayı ayrımcılığa uğramadıkları gibi çoğunluğu ırksal ayrımcılığa da rastlamamıştır. Bundan dolayı olsa gerek öğrencilerin %70,6'sı inanç yapısının kendisine uygun olduğundan dolayı Türkiye'yi tercih ettiğini belirtmiştir. Bu durum öğrencilerin dini yüklenmelerinin öğrenim tercihine yansıdığını ve Türkiye'nin bu öğrencilere iyi yaşam ve öğrenim koşulları sunduğunu göstermektedir. Araştırma bulgularına göre uluslararası öğrencilerin çoğunluğu inançlarını özgürce yaşayabilmekte, inançlarından dolayı alay edilmemekte, baskı görmemekte, ayrımcılığa uğramamaktadır.

Araştırma sonucunda uluslararası öğrencilerin sahip olduğu dini bilgi ve inancın olumlu etkisi görülmektedir. Öğrenciler dini bilgi ve inancın eğitim ortamlarına uyum sağlamasını kolaylaştırdığını, kendi ülkelerinde gibi hissedip, Türkiye'ye uyum sağladıklarını, yaşantısını kolaylaştırdığını, dini inancının gereklerini burada da yerine getirmesini sağladığını, farklı din ve inanışlara toleranslı davranma konusunda yardımcı olduğunu, zorluklarla mücadele konusunda kendisini güçlendirdiğini belirtmişlerdir. Bu sonuçlara göre öğrencilerin sahip oldukları dini bilgi ve inancın Türkiye'deki yaşam şartlarına ve eğitim ortamlarına adaptasyonunda mühim yeri olduğu sonucuna varılmıştır.

KÜLTÜREL UYUM VE DİN PERSPEKTİFİNDEN GÖÇ PSİKOLOJİSİ: KAYSERİ'DEKİ SURİYELİ ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ ÖRNEĞİ

Abdullah TANRIVERDİ
Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi – Araştırma Görevlisi
Orcid Id: 0000-0002-9970-9970
tanriverdi@erciyes.edu.tr

* Bu çalışma hazırlanırken Kayseri'deki Suriyelilerde Kültürel Uyum ve Din adlı yüksek lisans tezinden esinlenilmiştir.

Bu araştırmada, zorunlu göç sonucunda Kayseri'ye gelmiş olan Suriyeli üniversite öğrencilerinin kültürel uyum süreçleri din psikolojisi açısından incelenmektedir. Çalışmanın amaçları doğrultusunda nitel araştırma yönteminden istifade edilmiş ve fenomenolojik araştırma deseni kullanılmıştır. Daha zengin veri içeriğine ulaşabilmek gayesiyle amaçlı örneklem tekniğinin alt stratejilerinden olan maksimum çeşitlilik ve kartopu örneklemelerinden istifade edilmiştir. Söz konusu örneklem stratejileri doğrultusunda Türkiye'de üniversite öğrencisi olan ve yaşları 20-30 arasında değişen 10 Suriyeli katılımcı ile yarı-yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Görüşme sonuçları John W. Berry'nin kültürel uyum(acculturation) kuramı çerçevesinde yorumlanmıştır. Söz konusu kurama göre çeşitli nedenlerle göç eden kişiler, *asimilasyon* (yeni kültürel yapıyla bütünleşerek kendi kültürünü terk etme), *entegrasyon* (kendi kültürel yapısını muhafaza ederek yeni kültüre uyum sağlama), *ayrılma/ayrılış* (yalnızca kendi kültürüne sarılıp içinde bulunulan kültürden soyutlanma), *marjinalizasyon* (hem kendi kültürü hem de içinde bulunulan kültürü yok sayma ve her iki taraftan da tecrit olma) yönelimlerinden birisini benimseyerek yeni durumla başa çıkmaya çalışmaktadır.

Temel araştırma problemi "Kayseri'deki Suriyeli üniversite öğrencilerinde kültürel uyum psikolojisi ve din ilişkisi" olan bu çalışmada Suriyeli sığınmacılar meselesi Kayseri'deki Suriyeli üniversite öğrencileri özelinde ele alınmıştır. Sözü edilen problem din psikolojisi ve göç psikolojisi-

nin kesişim noktalarından olan kültürel uyum özelinde incelenmiştir. Bu bağlamda konuya farklı açılardan ışık tutan çeşitli bulgulara ulaşılmış ve ilgili bulgular fenomenolojik desenin bakış açısıyla derinlemesine yorumlanmaya çalışılmıştır.

Türkçe konusunda, katılımcılar Türkçe bilmenin önemli bir husus olduğunu teslim etmekte ve birçoğu kendisi istemese bile ailesinin teşvikiyle Türkçe öğrendiklerini ifade etmektedir. Yine bu bağlamda ilk zamanlarda geri dönme umudu daha yüksek olduğu için bazı katılımcıların Türkçe öğrenmeyi gereksiz buldukları ancak geri dönme umudu azaldıkça ve Türkiye'de geçirilen süre arttıkça Türkçe öğrenme konusunda kendilerini zorunlu görmeye başladıkları da anlaşılmaktadır. Ayrıca anadil konusunda bazı evli katılımcılar, çocuklarının anadillerini kaybetme riski taşıdıklarını düşünmekte ve bundan dolayı üzüntü duymaktadırlar. Bu doğrultuda, katılımcıların geri dönme umutları ve Türkçe öğrenme motivasyonları arasında ters orantı olduğu söylenebilir. Dolayısıyla Türkçe öğrenme konusundaki olumlu motivasyon kültürel uyuma katkı sağlayıcı bir husus olduğu görülmekte ve entegrasyon konusunda katkı sağladığı anlaşılmaktadır.

Dini yaşantılar ve algılar konusunda dinin yaşanılan süreçleri anlamlandırma konusunda önemli bir kaynak olduğu anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda birçok katılımcı, başlarına gelenleri kaza, kader, takdir gibi İslam inancının tanrı tasavvurundan beslenen kavramlar ile açıklama ve anlamlandırma yolunu seçmektedir. Ayrıca, dine sarılma ve Allah'a sığınma gibi durumların yaşanılanlar karşısında ayakta kalma çabasında bireylere yardımcı olduğu da ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra Türkiye'de Suriye'ye nazaran daha özgürlükçü bir toplum yapısı olması dolayısıyla eskiden toplumsal baskı ile yapılan bazı dini uygulamaların Türkiye'ye gelindiğinde terk edilebildiği de görülmektedir. Yine, Türkiye'de bulunmanın ve Türkiye'de yaşanılan durumların da dini açıdan anlamlandırılma potansiyelinin olduğu anlaşılmaktadır. Hal böyleyken dinin gerek anlam verici gerekse birleştirici yönleriyle uyuma katkı sağladığı bununla birlikte milletler arası farklı din tasavvurlarının ise önyargılara yol açma tehlikesini barındırdığı gözlemlenmektedir.

Ağır psikolojik ve travmatik yaşantılar tecrübe eden katılımcıların gerek göç öncesi gerekse göç ve sonrası süreçte böylesi tecrübelere yoğun bir şekilde maruz kaldıkları anlaşılmaktadır. Bu tecrübeler arasında fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kalma, yaralanma, işkence, ölüm teh-

likesi atlatma, sevdiklerini kaybetme, ülkesini terk etme gibi ağır tecrübeler belirginlik kazanmaktadır. Bu tecrübeler kimi zaman bilinçdışı olarak yorumlanabilecek şekilde rüyalarda farklı boyutlarda ortaya çıkmakta, kimi zaman ise travma sonrası stres bozukluğu olarak görülebilecek tezahürlerle ortaya çıkabilmektedir. Bunun yanında depresyon ve kaygı benzeri psikolojik rahatsızlıklar da zaman zaman kendisini göstermektedir. Hal böyleyken, söz konusu kişilerin psikolojik açıdan desteklenmeleri ve manevi danışmanlık hizmetleri almalarının kolaylaştırılması uyum sürecini sağlıklı bir şekilde yürütebilmeleri açısından önem arz etmektedir. Yaşadıkları sonucunda kendisine yabancılaşma riski taşıyan insanların yabancı olarak geldikleri bir ülkeye uyum ve entegrasyonları için bu destekleyici süreçler ayrı bir hususiyet taşımaktadır.

Katılımcı üniversite öğrencisi Suriyelilerin geleceğe dair düşünceleri de kültürel uyum süreçleri açısından kıymet taşımaktadır. Bu doğrultuda, görüşmecilerin ülkeleri düzelse dahi geri dönme konusunda çok istekli olmadıkları anlaşılmaktadır. Yine de bazıları Esed'in hükümetten düşmesi halinde dönebileceklerini, bazıları da yine Esed'in gitmesi şartıyla ülkenin yeniden imar faaliyetlerine katkı sağlamak için geri dönebileceklerini belirtmektedir. Bununla birlikte, katılımcıların çoğunluğu iki ülke ile de bağlarını devam ettirerek Türkiye-Suriye arasında gidip gelmek istediklerini vurgulamaktadır. Görüldüğü kadarıyla görüşmecilerin çoğunluğu için ziyaret dışında Suriye'ye geri dönüş söz konusu değildir. Bu bağlamda katılımcıların Türkiye'de sürekli ikamet etme yönünde bir iradeleri olduğu anlaşılmaktadır. Bu hususiyet ise kültürel uyum konusunda katılımcıların olumlu bir bakış açıları olduğunu düşündürmektedir.

Netice olarak çalışma sonucunda üniversite öğrencisi Suriyelilerin kültürel uyum açısından en elverişli gruplardan birisi oldukları anlaşılmaktadır. J. Berry'nin kuramı açısından düşünüldüğünde üniversite öğrencisi Suriyelilerin yoğunluk derecesi değişmekle birlikte genel itibariyle entegrasyon stratejine yöneldiklerini söylemek mümkündür. Gerek eğitim-öğrenim yoluyla ülkeyi ve ülkenin insan yapısını tanımada avantajlı olmaları gerekse Türkçe iletişim kurma becerilerinin yüksek oluşu gibi etkenler bu duruma katkı sağlamaktadır. Gelecek tasavvuru açısından da çoğunluğunun ilerde Suriye düzelse bile hayatlarını Türkiye'de geçirmek arzusunda oluşları da bu motivasyonu desteklemektedir. Ayrıca dini hassasiyetleri de gerek travmalarıyla başa çıkmada gerekse ülkeye uyum sağlamada güçlü bir destek unsuru olarak göze çarpmaktadır. Bu

durumun, manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarıyla desteklenmesi sürece önem katkılar sağlayabilir. Bununla birlikte, Türkiye'deki dini ortama ilişkin bazı olumsuz görüşler taşımaları kültürel uyumlarına ket vurabilecek bazı önyargıların oluşması ve güçlenmesi riskini taşımaktadır. Bu bağlamda, karşılıklı olumlu iletişimi besleyecek adımlar atılması önem arz etmektedir.

K OTURUMU

KUR'AN VE TEVRAT MUKAYESELİ HANİF OLAN HZ. İBRAHİM'İN VE İBRANİLERİN KENAN'A (FİLİSTİN) GÖÇÜ

Halit BOZ
Ardahan Üni. İlahiyat Fak. Temel İslam Bil. Doç. Dr.
ORCID: 0000-0003-4480-3166.
halitboz@ardahan.edu.tr

İnsanlık tarihinde, gerek jeopolitik gerekse teopolitik alanlarda binlerce yıl iz bırakan bazı etkenler vardır. Bu etkenlerin başında savaşlar ve göçler yer alır. Günümüzde var olan ve bütün Müslümanları her açıdan etkileyen Mescid-i Aksa'nın da yer aldığı Filistin topraklarındaki kaosun sebebini araştırmaya koyulan araştırmacıların karşılaştıkları cevapların en öncüsünü milattan önce bu topraklara İbranilerin göçü başı çekmektedir.

Bu çalışmamızda, Kenanilerin topraklarına sonradan göç eden ve sayıları çoğalıp maddi ve manevi bakımında belli bir güce sahip olduktan sonra bu toprakların asli unsurlarına zulüm etmeğe başlayan ve günümüzdeki İsrail devletinin iddia ettiğinin tam aksine bu topraklarda yahudilerin asli unsur olmadığını kanıtlamaya yönelik bir çaba olacaktır

Ayrıca Hz. İbrahim'in Yahudilerin ilk atası olmadığı tam tersi Hz. İbrahim bu topraklara göç ederken, O'ndan önce İbranilerin göçü değişik alanlarda zaten bu topraklara yapıldığı bilinmektedir. Bu sebeple birçok tarihçi, Yahudilerin aslının Hz. Nuh'un oğullarından birine dayandırmaktadır. Böylece Hz. İbrahim'in Kur'an ayetinde açık şekilde beyan ettiği gibi Yahudi olmadığı ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Hz. İbrahim'in Filistin Topraklarında bazı sebeplerden dolayı fazla kalmadığı oradan Mısır'a göçü ve Mısır'da eşi Sare ile karşılaştıkları olaylar bu çalışmada ele alınmıştır.

Bilindiği üzere Hz. İbrahim Mısır'da Hz. Hacer ile dönmüş ve kendisiyle evlendikten sonra Kur'an'da belirtildiği gibi Yüce Allah'tan evlat vermesi için dua etmiştir. Allah Hz. İbrahim'in yaşı lerlemesine rahmen İsmail'i vermiştir. Bazı mufessirlere göre Hz. İbrahim'in ilk eşi Sare Hacer ve oğlu İsmail'i Kıskanmış bunun üzerine Hz. İbrahim, Her ikisini yanına alarak (Faran) Mekke'ye gelmiştir. Ehli Sünnet inanışına göre Hz. İbrahim ve Aile efradı

arasında cereyan eden hususlar ve Mekke'ye cereyan eden göçleri Allah'ın isteği doğrultusunda gerçekleşmiştir. Aksine Hz. İbrahim, eşi ve çocuğunu hiç kimsenin olmadığı bir yerde yalnız bırakmasının izahı güç olurdu.

Biz bu çabayı sarf ederken öte yandan konunun muhteviyatı bakımından önemli yüzünü teşkil eden bir diğer husus ta Hz. İbrahim'in Kenan topraklarına göçü esnasında İbraniler ile ilişkisinin tespitidir. Çünkü Hz. İbrahim ve beraberindekiler, İbranilerin tam aksine orada yerleşik olan halk ile iyi ilişkilerde bulunmuş, onlar ile herhangi bir çekişmeye girmemiştir. Ayrıca Hz. İbrahim Filistin'e göç ettiği zaman Nablus Şehrine yakın bir yere konaklamış, onların karşılaştıkları halk ile sürekli her alanda sıkıntı çıkarmalarından dolayı İbraniler ile hiç munasebete girişmemiştir.

Bu sebeple, Hz. İbrahim'in "Ur" (Tevrat'ta geçen) şehrinden, sırasıyla Harran, Filistin, Mısır, tekrar Filistin ve oradan Faran'a (Mekke) göçünü ele alma düşüncesi taşıyan bu çalışmanın birçok amacı bulunmaktadır. Bu amaçların en öncüsü, günümüze kadar Müslümanlar ve Yahudiler hatta Hristiyanlar üzerinde gerek toplumsal gerekse dinsel çok derin etkileri olan ve de devam edecek olan Hz. İbrahim'in ve İbranilerin Filistin topraklarına göçünü, Kur'an ve Tevrat'ta geçtiği şekliyle açıklayıp aralarındaki farklılıkları ortaya koyma olacaktır. Ayrıca Kur'an'ın açık şekilde beyan ettiği Hz. İbrahim'in Yahudi olmadığı anlayışını, Ayet, Hadis ve Bilimsel verilerle ortaya koymak ve Hz. İbrahim'in soyundan hasıl olan Yahudilerin bu topraklara yaptıkları göçlerin günümüzdeki yansımaları ele alınacaktır.

Son olarak çalışmamızın amacına ulaşması için takip ettiğimiz metodu şöyle özetleyebiliriz. Yukarıda kısaca izah ettiğimiz olayları öncelikle Kur'an'da geçtiği şekilde inceledik. Daha sonra Tevrat'ta anlatıldığı gibi ele aldık. En sonunda da Kur'an ve Tevrat arasındaki farklılıkları ortaya çıkarmağa çalıştık. Bu çalışmanın sonucunda Tevrat'ın tahrifata uğradığına dair önemli ipuçlarına ulaştık. Zaten karşılaştırmalı (mukayeseli) çalışmaların en önemli faydalaından biri de yanlış ve doğrunun ortaya çıkması hususu olduğu bilinmektedir. Sözümüzün sonunda diyebiliriz ki Kur'an,-kıyamete kadar Allah'ın koruması 'Hicr, 9) altında olduğu. Tevrat'ın ve İncil'in uğradığı tahrifatın Kur'an için asla mümkün olmadığı ve olmayacağı Yüce Alllah'ın "el-Muheymin" sıfatının tecellisiyle kendisini açık şekilde göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Tevrat, Göç, Hz.İbrahim, Yahudi

HİCRET SONRASI MEDİNE TOPLUMU

Fatih Zengin
Doç. Dr., İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ABD
fatih.zengin@inonu.edu.tr

Hz. Peygamber ve Müslümanların Medine'ye hicret etmesine izin verildikten sonra Mekke'den Medine'ye, birkaç ay içinde yaklaşık 300 kişi intikal etmiştir. Bu sayı Medine'de yaşayan Müslüman nüfusa kıyasla oldukça yüksekti. Dolayısıyla söz konusu muhacirlerin Medine'ye intibakı, sosyal ve iktisadî uyumunun sağlanamaması halinde ciddi sorunların ortaya çıkması çok yakın bir tehlike olarak görünüyordu. Oysa Resûlullah (sav) farklı kabilelerden müteşekkil olan Medine'de ortak bir ideal etrafında kenetlenen bir topluluk oluşturma niyetindeydi. Bu nedenle karşılaşılması muhtemel sorunların alınacak tedbirlerle engellenmesi ya da olumsuz etkilerin asgariye indirilmesi gerekmekteydi.

Mekke ve Medine şehirleri Tihâme bölgesinde Hicaz olarak adlandırılan daha sınırlı bir mıntıkanın iki şehridir. Bu coğrafi yakınlıkları, aralarındaki ticarî münasebetler ve dinî inanç birliği iki şehrin kültürel olarak birbirlerine benzemesini de beraberinde getirmiştir. Her ne kadar Yemenli kabilelerden Evs ve Hazrec'in Kureyşlilerle bazı detay konularda farkları olsa da gerek konuşulan dil gerekse sosyal ve siyasal gelenekleri birbirine çok benzemekteydi. Bu nedenle hicret sonrası Medine'de kültürel farklılıklardan kaynaklanan ciddi bir sorunla karşılaşıldığı söylenemez. Asıl sorunların ekonomi ve siyasi-idari sahalarda çıkması beklenmekteydi.

Medine'deki Evs ve Hazrec kabileleri ile Kureyşlilerden oluşan bu yeni topluluk başta ekonomi olmak üzere birtakım problemlerin üstesinden gelmek zorundaydı. Üstelik şehirde bulunan müşrik ve Yahudiler gibi diğer din müntesiplerinin potansiyel muhalefeti ile münafıkların nifak oluşturma çabalarına da tedbir alınması gerekiyordu. Ayrıca İslâmi tebliğin sağlıklı bir ortamda yapılabilmesi için Medine'de huzur ortamının

korunması gerekiyordu. Bütün bunları ise Kureyş'in düşmanlığı ile mücadele ederken başarmak gerekiyordu.

Hz. Peygamber karşılaşacağı sorunları çok iyi çözümleyerek bunları minimize edecek planlar hazırladı ve arkadaşlarının desteğiyle de bunları derhal yürürlüğe koydu. En ciddi sorun olan ve toplumsal baskıya en çok yol açacak olan iktisadî meseleler Resûlullah'ın Mekke'ye gelir gelmez ilgilendiği hususlardan olmuştur. Hz. Peygamber öncelikle her bir Muhaciri bir Ensarî aileye emanet ederek Medine'ye göç eden her bir Müslümanın ~~maddi~~ durumunun toplumsal bir soruna dönüşmesini engellemiş, ~~maddi~~ problemlerin kardeş kılınan aile içinde imkânlar nispetinde çözülmesini amaçlamıştır. Muahât adı verilen bu uygulama umulan neticeleri vermiştir. Şehirdeki Müslümanlar iktisadî bir krizle karşı karşıya olmalarına rağmen muahât, iktisadî sıkıntıların sosyal bir krize dönüşmesine mani olmuştur.

Hz. Peygamber Müslümanların mali sıkıntılarını hafifletmek ve şehrin iktisadî hayatında söz sahibi olmak için de tedbirler almıştır. Bunlardan en önemlisi ise şehirde Müslümanların yönetimi altında bulunan bir çarşı kurmak olmuştur. Böylece Yahudi ve müşriklerin Medine'deki iktisadi hegemonyalarının kırılması mümkün hale gelmiştir. Ayrıca buradaki ticarî faaliyetler ile ticarî hayattaki bazı haksız uygulamalar ve hileler de son bulmuştur. Ancak hepsinden önemlisi zamanla Mekke'den gelen ve ticarî tecrübeye sahip olan Muhacirler ticaretteki maharetlerini kullanarak kısa zamanda geçimlerini sağlayacak duruma gelmiş ve Medine'nin yerli halkına bir yük olmaktan kurtulmuşlardır.

Hz. Peygamber'in iktisadî tedbirlerinden bir diğeri de Ensar'ı alışageldikleri ziraî faaliyetlerinden alıkoymaktan kaçınması olmuştur. Medine ekonomisine zarar vermemek adına onları kendi işlerinin başında tutarken askeri sahada ihtiyaç duyulan insan gücü için öncelikle Muhacirlerden yararlanmıştır.

Medine İslâm toplumunun başa çıkması gereken ilk problemler sadece iktisadî alanla sınırlı değildi. Zira Medine'de yaşayan gayrimüslim unsurlar yeni gelenlerden hiç de memnun değillerdi. Bu nedenle her fırsatta onların Medine'de bulunmalarından duydukları hoşnutsuzluğu dışa vurmaktan çekinmiyorlardı. Ancak onları himaye edenlerin arasında kendi kabilelerinden insanlar olduğu için de fiili bir müdahaleye de girişemiyorlardı. Bunun yerine sürekli olarak Muhacirleri kötülemek ve onların geli-

şinin yarattığı sorunları gündemde tutmak suretiyle Müslümanlar arasında bir kargaşa çıkarmak ve en nihayetinde Muhacirlerin Medine'den çıkarılmalarını sağlamak amacındaydılar. Bu çabalar bilhassa Uhud Savaşı gibi Medinelilerin kayıplarının olduğu askerî faaliyetler ile Hendek Savaşı gibi başa çıkılması çok zor olan kuşatmaların olduğu zamanlarda doruk noktasına ulaşıyordu. Özellikle Müreysi Gazvesi olarak bilinen Mustalikoğulları seferinde, Muhacir ve Ensar arasında bir kuyu başında yaşanan bir ağız dalaşı münafıkların devreye girmesiyle neredeyse fiili bir çatışmaya dönüşme tehlikesi göstermiştir. Hz. Peygamber'in aldığı acil tedbirler olayların büyümesini engellemiş ve taraflar yatıştırılmıştır.

Ensar ve Muhacirden oluşan Medine'deki ilk İslam toplumu karşılaştıkları bütün sorunları suhuletle çözmeyi başarmışlar ve zorluklara göğüs germe sabrını göstermişlerdir. Onların bu başarısının altında ise çeşitli etmenler bulunmaktadır. Göçün doğurduğu bu sorunlara karşı sahip oldukları bazı avantajlar sayesinde bir arada kalmayı başarmışlardır. Müslümanların sahip olduğu avantajların başında ise bizzat Resûlullah'ın kendisinin bir Muhacir olması gelmektedir. Medineliler peygamber olduğuna ve Allah'tan gelen mesajı kendilerine ilettiklerine iman ettikleri Hz. Peygamber'in şahsında bütün Muhacirleri himaye etmenin bir iman vazifesi olduğuna inanmışlardır. Zira akabe biatlerinde Hz. Peygamber onlardan kendilerini koruyacaklarına dair söz almıştır. Bu söz her ne kadar Hz. Peygamber için verilmiş olsa da onunla birlikte Medine'ye göç eden bütün Muhacirleri kapsamaktaydı.

Muhacirlerin Medineli Müslümanlar açısından bir sorun olarak görülmemesini sağlayan ikinci önemli avantaj ise henüz çok taze ve canlı olarak her bir Müslüman tarafında derinlemesine hissedilen iman kardeşliği olgusudur. Özellikle ilk Müslümanların akide bağını kabile bağının çok ötesinde tuttuğunu ve sık sık din kardeşini öz kardeşine tercih ettiği gerçeğini göz önünde bulundurduğumuzda onları başlarına bela olan bir yük olarak görmemişler aksine birbirlerine sırtlarını dayayacakları dava arkadaşları olarak görmüşlerdir. Bu yüksek duygu Medine'deki Yahudi, müşrik ve münafıkların bütün çabalarına rağmen yok edilemediği için göçün doğurduğu sorunlar da Medine İslâm Toplumu arasında bölüşülerek paylaşılan ve azalan dert mesabesinde kalmıştır.

Medine'deki Müslümanların karşı karşıya kaldığı dış tehditler de onları bir arada tutan bir etmen olmuştur. Yazının başında değindiğimiz Kureyş tehlikesi her ne kadar içerideki sorunları daha da katlanılmaz bir

hale sokuyorsa da bir yandan da Müslümanları bir araya getiren tabiri caizse saflarını sıkılaştırmaya yarayan bir görev de görmüştür. Zira Kureyş tehdidinin büyüklüğü aralarında meydana gelen bazı sorunları küçük görmelerini, her bir ferdin bu mücadelede değerli olduğu bilincinin oluşmasını ve birbirlerine karşı affedici olmaları sonucunu doğurmuştur.

Yukarıda zikredilen şartlar her ne kadar zorlayıcı da olsa Hz. Peygamber en olumsuz şartlarda bile krizleri yönetebilmiş hatta onlardan yararlanmıştır.. Böylece Resûlullah'ın Medine'de geçirdiği on yıl boyunca ufak tefek bazı tartışmalar dışında Müslümanlar arasında göçten dolayı meydana gelmesi muhtemel sorunlar daha baş göstermeden önlenebilmiştir.

RİVAYETLER EKSENİNDE HİCRET NİYET İLİŞKİSİ

Selahattin Yıldırım
İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Dr. Öğr. Üyesi
ORCID: orcid.org/ 0000-0003-3104-0251
selahattin.yildirim@inonu.edu.tr

İbadet ve hizmetleri Allah katında değerli kılan iyi niyet ve samimiyettir. İyi niyete dayanmayan ibadet ve hizmet ne kadar faydalı ve güzel olsa da kişinin Allah katındaki değerini artırmaz. Hicret de Hz. Peygamber'i (s.a.v.) ve İslam davasını desteklemek için olduğundan bir ibâdettir. Diğer ibadetlerde olduğu gibi bu ibadetin değerini de ihlâs ve samimiyet belirler. Bu tebliğde islam tarihinin önemli bir döneminde en faziletli amel olarak görülen hicret ile niyet arasındaki ilişki hicret ve niyet kavramlarının birlikte kullanıldığı hadisler üzerinden tesbit edilmeye çalışılmıştır.

Hicret ve niyet ilişkisi denince ilk akla gelen rivayet İslâm alimleri tarafından medarı İslam olarak kabul edilen niyet hadisidir. Söz konusu hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: "*Ameller ancak niyetlere göredir; herkesin niyeti ne ise eline geçecek odur. Kimin hicreti, Allah ve Resûlü (rızası ve hoşnutlukları) için ise, onun hicreti Allah ve Rasûlü için yapılmış sayılır. Kim de elde edeceği bir dünya menfaati veya nikahlanacağı bir kadından ötürü hicret etmişse, onun hicreti de hedeflediği şeyedir.*" İmam Şafii'nin (öl. 204/820) medarı-ı İslam olan hadislerden birisi kabul ettiği bu rivayette Hz. Peygamber (s.a.v.) hicret ile iyi niyet arasındaki ilişkiyi net bir şekilde ortaya koymuştur. Zira bu hadisin vürûd sebebi olarak anlatılan olay hicrete değer kazandıracak olan şeyin niyet olduğunu göstermektedir. Kaynaklarımızda bu hadisin vürûd sebebine dair şöyle bir olay anlatılır: Sahâbîlerden biri, Ümmü Kays adlı Müslüman bir hanımla evlenmek ister. Fakat o günlerde Ümmü Kays Medine'ye hicret etmeyi düşünmektedir. Kendisiyle evlenmek isteyen sahâbîye, niyeti ciddi ise Medine'ye hicret etmeyi ve orada evlenmeyi teklif eder. Mekke'deki kurulu düzenini terketmeyi henüz göze alamayan o sahâbî Ümmü Kays'la

evlenmek arzusuyla Medine'ye hicret etmek zorunda kalır. Bu durumu bilen sahâbîler, Ümmü Kays'ın muhâciri anlamında "Muhâciru Ümmü Kays" diye takıldıkları o zâtın, hicret sevabı kazanıp kazanmadığını tartışmaya başlarlar. İşte o zaman Hz. Peygamber (s.a.v.), bu hadisi irâd ederek meseleye açıklık getirir, herkesin niyetine göre sevap kazanacağını belirtir.

Hicret ile Niyet arasındaki kuvvetli irtibatı gösteren bir diğer rivayet ise "*Fetihten sonra hicret yoktur ancak cihad ve iyi niyet vardır. Cihada çağrıldığınızda derhâl katılın*!" hadisidir. Medine döneminin ilk yıllarında Müslümanların birliğini sağlamak ve düşmana karşı bir güç oluşturabilmek gibi gayelere matuf olarak hicret imanın bir farizası olarak kabul edilmiş, bir Müslümanın mazeretsiz bir şekilde hicret etmemesi kabul edilebilir bir durum olarak görülmemiştir. Mekke'nin fethiyle birlikte hedeflenen gaye ve amaç gerçekleştiği için bu farziyet ortadan kalksa da Resûlullah (s.a.v.) hicret mükafatını elde etmek isteyenleri iyi niyet ile salih amel yapmaya ve İslam uğrunda cihat etmeye yönlendirilmiştir. Bu büyük mükafatı elde etmek için kapının her zaman açık olacağını beyan buyurmuştur.

Hicret ile niyet arasındaki ilişki bazı rivayetlerde hicret etmemenin sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Bazı sahâbîler Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ilminden daha iyi bir şekilde istifade etmek için hicret etmeyip Medine'de misafir olarak kalmayı tercih etmişlerdir. Bu iyi niyetlerinin farkına varan Hz. Peygamber (sav) onları hicrete zorlamamıştır. Bu şahsiyetlerden birisi olan Nevvâs b. Sem'ân şöyle demiştir: Resûlullah (sav) ile birlikte Medine'de bir sene kaldım. Suâl sormaktan başka beni hicretten engelleyen bir şey yoktu. Bizden birimiz hicret etti mi, artık Resûlullah'a (sav) bir şey sormazdı."

Tebliğimizde son olarak işlediğimiz rivayet ise hicret gibi zor bir ibadeti yerine getiremeyenlere ya da hicrete imkân bulamayanlara Hz. Peygamber'in yapmış olduğu bir tavsiyeyi içeren hadisidir. Bun göre Hz. Peygamber (s.a.v.) durumlarına göre bazı müslümanlara hicret etmemeyi, bunun yerine iyi niyetle salih ameller işlemeye devam etmeyi tavsiye etmiştir. Ebû Saîd el-Hudrî'den nakledilen bir rivayate göre bir bedevi gelip Hz. Peygamber'e (s.a.v.) hicret etmeyi düşündüğüncü söylemiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) ona "Hicret zor bir iştir. Senin develerin var mıdır?" diye sormuş, o da "Evet vardır" diye cevap vermiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber, "Onların zekatını veriyor musun?" demiş, o da "Evet" deyince Hz. Peygamber, "Denizlerin ardından da olsa salih amel işlemeye devam et.

Çünkü yüce Allah senin (iyi niyetle) yaptığın işleri boşa çıkartmayacaktır." buyurmuştur. Meşhur hadis şârihi Ebû Süleyman el-Hattâbî (ö. 388/998) hadisi "yeryüzünün en ücra köşesinde olsan bile iyi niyetle yapacağın bir amel ile hicret mükâfatını elde edersin" şeklinde yorumlamıştır.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) muhacirlere yapmış olduğu uyarılar diğer tüm Müslümanlar için de geçerlidir. Çünkü yapılan herhangi bir ibadet ve herkes tarafından takdir edilen bir hizmet görünüş itibarıyla çok mükemmel ve kusursuz olabilir; ancak o ibadet ve güzel amelin sahibine özellikle ahirette fayda vermesi ihlaslı bir niyetle ve sadece Allah'ın rızasını kazanmak maksadıyla yapılması gerekir. Şayet bu ibadet ve güzel hizmet insanların takdir ve teveccühünü kazanmak veya hem Allah rızasını hem de insanların takdirini kazanmak düşüncesiyle yapılırsa Allah katında hiçbir değeri olmaz. Bu nedenle insanlar beni görsün ve takdir etsin diye namaz kılmak, zekât vermek şirk derecesinde büyük bir günah olarak görülmüştür. Fakat gösterişi aklından geçirmeyen bir mü'minin, başkalarını o ibadeti yapmaya teşvik etmek niyetiyle herkesin göreceği bir yerde namaz kılıp zekât vermesinde bir beis görülmemiş teşvik edici yönü göz önünde bulundurularak faziletli bir davranış olarak kabul görmüştür.

Hicret ve iyi niyeti ilişkilendiren hadislere dayanarak Allah'ın rızasını taşımayan herhangi bir göç ve iltica hareketi hicret olamayacağını söyleyebiliriz. Nitekim yüce Allah, yurtlarını terk edenlere sahip çıkmayı öğütlerken Allah'ın rızasını dileyerek yurtlarından ayrılanları muhâcir olarak kabul etmektedir. (el-Haşr, 59/8) buna mukabil kendi yurdunda zulme uğrayıp can ve mal güvenliğini kaybettiğinden dolayı yurdundan göç etmek durumunda kalan bir Müslüman hicret mükafatı elde edecektir. Bu yolda başına ölüm ve benzeri bir musibet gelene de yüce Allah mükâfat vaad etmiştir. (en-Nisâ, 100)

HADİSLER EKSENİNDE BİR GÖÇ ÇEŞİDİ OLARAK İNZİVA

Serkan Demir
İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Dr. Öğr. Üyesi
ORCID: orcid.org/0000-0003-2701-0949
serkan.demir@inonu.edu.tr

İslâmî terminolojideki en önemli kavramlardan birisi olan hicret en genel anlamıyla "*kişinin herhangi bir şeyden bedenen, lisânen veya kalben ayrılıp uzaklaşması*" demektir. Bazı âyet ve hadislerde hicretin bu genel anlamına işarette bulunulmuşsa da kelimenin anlamında zamanla bir hususileşmeye gidilmiş hicret denildiğinde gayri müslim bir ülkeden İslâm ülkesine göç etmek ve bunun en meşhur örneği olan Hz. Peygamber'in ve Mekkeli Müslümanların Mekke'den Medine'ye göçü kastedilmiştir. Şüphesiz hicret kelimesinin bu olay ile özdeşleşmesi ve mutlak olarak hicret denildiğinde akıllara bu hadisenin gelmesi Mekke'den Medine'ye yapılan göçün tarihimizdeki müstesna yeri ile ilgilidir. Zira Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicretiyle İslâm tarihinde yeni bir dönem başlamış, bu olay sadece bir mekân değişikliği boyutunda kalmamış pek çok açıdan İslâm tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Bu sebeple hicretin ve muhacirlerin değer ve şerefinden bahseden pek çok âyet ve hadisin yanı sıra hicret etmeyenler imanlarındaki zafiyet dolayısıyla uyarılmıştır. Hicret edenler ise hayatları boyunca bunu bir övünç vesilesi olarak anlatmış, hicret eden sahabîlere İslâm tarihi boyunca ayrı bir önem verilmiştir. Bununla birlikte hicretin, tarihi bir olay mı olduğu yoksa her dönemde geçerliliğini koruyabilecek bir yaşam tarzı mı olduğu da geçmişten günümüze üzerinde farklı kanaatler serdedilen bir mesele olarak gündem olmuştur. Şüphesiz hicretin olmuş bitmiş bir olay olarak algılanmasında Hz. Peygamber'in ***"(Mekke'nin) fethinden sonra hicret yoktur. Ama cihad ve niyet vardır. Savaşa çağrıldığınızda orduya katılın!"*** hadisinin önemli bir yeri vardır. Öte taraftan "***Muhacir Allah'ın yasaklarından sakınan kimsedir***" hadisinde olduğu gibi çeşitli vesilelerle vârid olan bazı

hadislerde Hz. Peygamber kötülükten, kötü yerlerden ve kötü kimselerden ayrılmayı hicret olarak isimlendirmiş ve bu anlamdaki hicretin kıyamete kadar süreceğine şöyle ifade etmiştir: "***Tövbe etme zamanı sona ermeden hicret etme zamanı da sona ermez, Tövbe ise güneş battığı yerden doğuncaya kadar devam eder.***"

Bu tebliğde hicretin geniş anlamı içerisinde kendisine yer bulan "inziva" konusundaki hadisler hicret ana başlığıyla ilişkili olarak ele alınmıştır. Tebliğin merkezinde yer alan hadis, toplumun bozulup fitnelerin arttığı ve Müslümanın tek başına kimseye faydalı olamaya gücünün yetmediği, aksine kendi mânevî hayatının zarar gördüğü zamanlarda toplumdan ayrılarak inzivaya çekilmesine müsaade eden şu hadistir: "*Müslümana en hayırlı malın, fitneye düşmemek için dağ başına çekilip, yağmur sularıyla yetişen otlarla büyüttüğü koyunların olacağı zaman yakındır*." Tebliğde bu hadis çerçevesinde hangi şartlarda cemaat ile bulunmanın değil de inzivaya çekilmenin tavsiye edildiği ve inzivanın gayesi hadis şârihleri ve mutasavvıfların açıklamaları merkeze alınarak tespit edilmeye çalışılmıştır. Tebliğde bu çerçevede inziva ile ilişkili olan uzlet, halvet ve itikaf konularının da hicret ile ilişkisi farklı hadislerden de örnekler verilerek incelenmiştir. Öte taraftan tebliğde Hz. Peygamber'in, risâlet öncesi süreçte Hira Mağarasında uzlete çekilmesi, Peygamber olduktan sonra aralıklarla itikafa girmesi ve Hz. Peygamber'in vefatından sonra bazı sahabîlerin siyasi kargaşa dönemlerinde Hz. Peygamber'in uyarısını dikkate alarak köşeye çekilmeleri ele alınmıştır.

L OTURUMU

MEKÂN VE ZAMAN SORUNU AÇISINDAN BİR EDEBİ AKIM OLARAK MEHCER EDEBİYATI

Muhammed Meşhud Hakçıoğlu
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü, Öğr. Gör. Dr.
Orcid Id: 0000-0003-3894-2231
e-posta: Muhammed_yyu@hotmail.com

Mehmet Şirin Çınar
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü, Prof.Dr.
Orcid Id: 0000-0002-5798-0439
e-posta: msirin@yyu.edu.tr

Arap Edebiyatı tarihinin dönemlendirilmesi başlı başına bir sorun olsa da, Cahiliye Dönemi ile başlatılıp, siyasi iktidarlarla anılan temel dönemlere ayrılır ve modern dönem ile de son bulur. Ancak modern dönem ile birlikte, Amerika kıtasında yaşayan Arapların meydana getirdiği edebi faaliyetler zamanla "mehcer/göç edebiyatı" الأدب المهجري / أدب المهجر ile isimlendirilen yeni bir dönem veya akım ortaya çıkarmıştır. "Göç edilen yer" manasına gelen Mehcer, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başta ekonomik ve siyasî olmak üzere farklı sebeplerden ötürü Lübnan, Suriye, Filistin ve Ürdün gibi Ortadoğu'nun değişik bölgelerinden göç eden Araplar'ın Kuzey ve Güney Amerika'da ikamet ettikleri yerlere verilen addır. Osmanlı imparatorluğunun Ortadoğu'daki hâkimiyetini kaybetmesi sonucu ortaya çıkan siyasi boşluk neticesinde meydana gelen karışıklıklardan ötürü, başta Lübnan ve Suriye olmak üzere Araplardan bir grup, iş bulmak ve bir gün geri dönmek ümidi ile "yeni dünya" ismiyle meşhur olan Amerika kıtasına göç etmişlerdir. Bu kişiler, çoğunlukla New York ve Boston'daki kolonilerde kalmış ve bu yeni coğrafyaya adapte olmaya çalışmışlardır. Fakat bir daha yurtlarına geri dönememişlerdir. Kırsal kesimden kentlere göç, modern dönemin getirdiği olgulardan biri olup sanayileşme ve makineleşmeyle birlikte yeni edebî bir türün oluşmasına kaynaklık etmiştir. Bu hareketler ile oluşan edebî akımlar daha sonra geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmıştır. Göç eden edebiyatçılar kendi içerisinde iki gruba ayrılmıştır. Birinci grup kuzey tarafına yani Amerika'ya göç

eden edebiyatçılar iken; ikinci grup güney tarafına özellikle de Brezilya'ya göç edenlerdir. Her grubun kendine has ve ortak edebi özellikleri bulunmaktadır.

Cubrân Halil Cubrân (öl. 1931), Emin er-Reyhânî (öl. 1940) ve Mihail Nuayme (öl. 1988) gibi eğitimli kişiler başta olmak üzere, "er-Râbıtatu'l-Kalemiyye/Kalem Bağı" adındaki dernekte ilmî, edebî ve siyasî çalışmalarını yürütmüşlerdir. Kuzey ve Güney Amerika kıtasındaki ülkelere yayılmalarına rağmen kendilerine özgü bir edebi tür oluşturmayı başarmışlardır. Modern Arap edebiyatında önemli bir yer edinen bu edebi akım, Arap edebiyatını etkilemiştir.

Mehcer edebi metnini anlamak için onu göç ettiği ortama bağlayan ve yerel edebiyattan ayırt eden özelliklerini ve tüm unsurlarını incelemek gerekir. Günümüzde özellikle Arap ülkelerindeki durumun istikrarsız hale gelmesinden sonra Güney'den Kuzey'e ve Ortadoğu'dan Avrupa'ya eşi görülmemiş göç dalgalarına tanık olmaktayız. Buradaki soru şudur: Göç eden genç Arap yazarların yayınlarında özellikleri belirginleşmeye başlayan yeni bir edebi akım var mı? Bu yazarlar ülkelerini terk ederken, hayallerinin nasıl kaybolduğunu ve savaş ateşinin yaktığı rüzgârda nasıl sürüklendiklerini gördükçe, yüreklerinde vatan sevgisinden ve hayal kırıklığından başka bir şey taşıyorlar mı? Dolayısıyla sürgün acısı ve yeni toplumda yaşamanın zorluğundan bahseden anavatan nostaljisi yüklü metinler mi kaleme alınacak yoksa öte yandan uzun göç yolu, göç kampları, bozulan güven sistemi gibi yeni konular mı var?

Arap edebiyatı ekolleri içinde, hakkında oldukça araştırma yapılan ve üzerinde durulan Mehcer edebiyatının bilinmesi önemlidir. Bu mektebin nasıl ortaya çıktığı, kurucularının kimler olduğu, Modern Arap edebiyatına etkilerinin neler olduğu ve bu edebiyatın hala devam edip etmediği gibi soruların cevaplandırılması göz önünde bulundurulduğunda, bu konudaki çalışmaların ne denli faydalı olduğu görülmektedir.

Klasik Arap edebiyatının üslubu, Mehcer edebiyatçıları tarafından çok benimsenmemiştir. Bu edebiyatçılar edebiyata yenilikler, farklı ve yeni bir nefes getirmişlerdir. Kuzey ve güney Mehcer edebiyatının ortak özellikleri yeni edebi ekollerin doğmasına da sebep olmuştur. Zira klasik Arap edebiyatında düşünce ve ideolojiden önce kelime, deyim ve ifade biçimlerinin zenginliği daha ön planda görülmektedir. Mehcer edebiyatçıları ise düşünceyi öne çıkarmış, klasik üsluplara fazla bağlı kalmamışlardır.

İçinde yaşadığımız modern dünyanın yol açtığı "insanları yerinden sürme" hakikati, beraberinde bazı problemleri de getirmiştir. Çağımıza baktığımızda neredeyse insanların yarısının doğduğu yeri terk ettiğini veya yerinden terk ettirilmeye mecbur bırakıldığı görülmektedir. Gurbet diyarında yaşayan insanların yaşadığı ve düşündüğü şeyler, anavatanlarında yaşayan ve düşünen insanlardan farklılık arz etmektedir. Modern dünya, sebep olduğu bu yüksek coğrafi hareketlilik sayesinde neredeyse hiç kimsenin doğmuş olduğu yerde ölmesine imkân tanımamıştır. Ayrıca bu değişim, herkesin kültürel ortamını, hayat şartlarını birkaç kez değiştirmesine yol açmaktadır. Buna ulaşılamayan hedefler, gerçekleşemeyen hayaller de eklendiğinde, göçün etkisi daha da zorlaşmaktadır. Arap dünyası, siyasi ve diğer zorlayıcı koşullar nedeniyle anavatanlarından göç eden yazarlarla doludur. Son zamanlarda pek çok yazar, babalarından ve dedelerinden miras aldıklarını bırakarak, adeta açlıklarını giderecek alanlarda çalışmak üzere göç etmişlerdir.

Günümüzde birçok şair veya edebiyatçının yurdunu isteyerek veya istemeyerek terk etmesi/sürgün edilmesi yirminci yüzyılın başlarındaki Mehcer edebiyatının devam edip edemeyeceğini tartışmaya açmaktadır. Günümüzdeki teknolojik imkânlar bütün dünyayı bir köy haline getirdiğinden ana vatana fiziki uzaklık olsa dahi sanal olarak yaklaştırmaktadır. Bu da eski dönemlerdeki vatan özlemini veya başka özlemleri bir nevi olsa da hafifletmiştir. Fakat buna rağmen bu hasretlerini tam olarak dindirecek bir şey bulamamaktadırlar. Bu da Mehcer edebiyatının devam edeceğine işaret etmektedir.

Bu konuyla ilgili hem Türkiye'de hem de Arap dünyasında birçok araştırma yapılmıştır. Ancak bizim bu çalışmadaki amacımız, göç ana karakterini taşıyan bu akımın hala devam edip etmemesini sorgulamaktır. Bu akım belli bir zamandan sonra sona ermiş midir? Özellikle de son dönemde Arap ülkelerinde meydana gelen yeni göç dalgalarının, bu akımın bir devamı olma ihtimali ve imkânı var mıdır? gibi sorular ile meydana gelen yeni durumu anlamaya çalışmak ve kavram üretmesini sağlamaya yönelik olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Göç Edebiyatı, Hicret, Nuzuh, Edebi Akım, Edebi Dönem.

DİASPORA EDEBİYATI VE ZAZACA ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: DİLBİLİMSEL BİR İNCELEME

Ahmet KIRKAN
Doç. Dr. Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Kürt Dili ve Edebiyatı Bölümü,
ahmetkirkan@gmail.com,
Orcid: 0000-0003-3885-5218.

Dil, etrafındaki olaylardan etkilenen ve etrafındaki özne, nesne ve kurumları etkileyen canlı bir organizmadır. Dilde meydana gelen bu etkileme ve etkilenmenin belli bir sınır olmamakla beraber, dilin yoğun kullanıldığı alanlarda bu durum daha açık bir şekilde gözlemlenir. Kendi sınırları içerisinde bile dilde değişimler zorunlu ve gereklidir. Bu değişimler ve etkilenmeler dilin canlı olduğunu, canlılık özelliği gösterdiğinin en açık belirtileridir. Dil, sosyal bir varlıktır aynı zamanda. Toplumda meydana gelen değişimler, ilerlemeler, duraklamalar dilde de kendini göstermektedir. Bu açıdan dil sosyal bir varlıktır denilebilir. Toplumlarda göç doğal bir olgudur ve insanlar zorunlu veya gönüllü bir şekilde göç ederler. Toplumun genelini ilgilendiren önemli olaylardan sonra, toplumun bir kısmı göç eder veya etmek zorunda kalır. Zorunlu veya gönüllü olarak meydan gelen yer değiştirmeler, dilde değişmeyi de kendisiyle beraber getirir. Göç edenler, kalanlardan farklı bir dil dünyası geliştirirler. Diaspora veya mehcer edebiyatı eski olmamakla beraber, edebiyat içinde ayrı sayılabilecek bir tür olarak değerlendirilir. Özellikle 19. yüzyılın sonuyla 20. yüzyılın vatanlarından göç etmek zorunda kalan Arapların öncülüğünü ettikleri bu tür edebiyat, daha sonra farklı milletlerden edebiyatçılar tarafından da ele alınmıştır. Modern çağ, savaşlar, darbeler, sürgünler gibi sebeplerden dolayı göç edenler yeni bir edebiyat meydan getirmişlerdir. Bu durum Zazacada da kendisini göstermektedir. Özellikle 1980 öncesinde ve sonrasında meydana gelen göçlerle Zazaca farklı bir mecraya evirilmiş, bu döneme kadar sadece klasik edebiyat üzerinden bir ilerleme sağlayan Zazaca, Avrupa'ya giden Zazalar sayesinde yenidünyanın farklı türlerinde de eserler vermeye başlamıştır. Modern edebiyatın ilk örnekleri Avru-

pa'daki Zazaların eliyle ortaya çıkmıştır. Sadece modern edebiyat değil; unutulmuş veya kaydedilmemiş Zazaca klasik edebiyat eserleri, sözlük çalışmaları, standardizasyon çalışmaları, yayımcılık faaliyetleri Avrupa'da başlamıştır. Çalışmanın amacı özellikle 1980 ve sonrasında yoğun bir şekilde Avrupa'ya giden Zaza yazarların dili kullanma özelliklerini ortaya koyma, bu yazarları ve eserlerini incelemektir. 1980'den sonra çeşitli siyasi ve sosyal nedenlerden dolayı birçok Zaza yazar Avrupa'ya gitmiştir. Bu Zazalar Avrupa'da homojen bir şekilde dağılmamışlardır. Diasporanın, dil ve dili kullanan kişiler üzerinde farklı etkileri olsa da, bu çalışmada diasporada ortaya konulan eserlerin sadece dilbilimsel özellikleri üzerinde durulacak ve bu özellikler ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Zazacada 1980 sonrasındaki göçle beraber yeni dilbilimsel ve edebi formlar ortaya çıkmaya başlamış, Zazacanın sözcük dağarcığı genişlemiştir. Özellikle dil politikası bağlamında standartlaşma çalışmalarının, diasporadaki Zaza yazarlarının diline olan etkisi, bu etkinin diaspora sonrasından da devam etmesi Zazaca için önemlidir. Hem diaspora öncesi hem de diasporada eser veren yazarların ürünleri kendi içerisinde bir değerlendirilmeye tabi tutulduklarında, göçün bu yazarların diline yaptığı etki daha açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. 1980 öncesinde, dönemin siyasi ve sosyal havasına uygun olarak daha sosyalist bir hava hakimken ve bu türden bir dil tercih edilmişken, diasporada bu durum farklılaşmıştır. Aynı yazarların diasporada yazmış oldukları eserlerde vatan hasreti, dışarıda yaşamanın zorlukları, geçmişe özlem, daha yumuşak bir dilin tercih edilmesi, ideolojik kullanımlardan uzaklaşma gibi özellikler ortaya çıkmaktadır. Farklı Zaza grupları da bu durumdan etkilenmişler ve hepsi aynı çizgide ve fikirde olmasalar da, paralel bir etkileşimi ortaya çıkmıştır. Çalışmanın sınırı diasporadaki Zaza yazarlardır. Bu yazarlardan da bazıları monogram olarak seçilecek, diasporada ortaya koydukları eserlerin dilsel özellikleri incelenecektir. Göçten sonra bu yazarların eserlerinde duruluk ve özgünlük göze çarpmakta; bu dönemde dilde standart bir form kullanılmaya çalışıldığı görülmektedir. Yine bu dönemde eserlerin yazıldığı alfabe üzerine bazı tartışmaların ortaya çıktığı görülmektedir. Alfabe tartışmaları eserlerin dillerine de sirayet etmektedir. Özellikle bazı yazarların kendi yerel kullanımlarına daha çok yer verdikleri, eserlerinde yerel kullanımlara yer verdikleri tespit edilmiştir. Bu alanda daha önce yeterince çalışma yapılmadığı için, bu çalışma alan yazınına önemi bir katkı sunacaktır. Zazacanın zaman içerisindeki değişiminin, sosyal ve siyasi sebeplere

bağlı olarak geçirdiği ilerlemenin, mekâna bağlı olarak inceleneceği bu çalışmada birkaç yazarın eserleri incelenecektir. Dilbilim inter-disipliner bir alan olduğu için, yapılan çalışmaların da tek bir alanla sınırlı olmadığını ifade etmek gerekir. Bu çalışmada da açıklama, örnekleme, tanık gösterme, istatistiki verilerden yararlanma, karşılaştırma gibi yöntem ve metotlar kullanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Diaspora, Mehcer, Zazaca, Dil, Dilbilim.

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE ÖLÜMÜN GÖÇ METAFORUYLA İFADESİ

Ömer UYAN
İnönü Üniversitesi, Rektörlük, TÖMER, Öğr. Gör. Dr.
0000-0001-5922-6790
omer.uyan@inonu.edu.tr

İnsan hayatı nasıl ki Hz. Âdem'le başladıysa ölüm de onun çoçuğu olan Hâbil'in ölümüyle başlamıştır. Beka arzusunun veya fani oluş kaygısının insanlık tarihiyle yaşıt olduğu söylenebilir. Hz. Âdem nezdinde insanoğluna verilen nutk/mantık ve beyan yetisi (Bakara 2/31, Rahmân 55/4) ile insanoğlu, daima ensesinde hissettiği ölüm ve fanilik hakkında da düşünmeye ve konuşmaya başlamıştır. Yaşamı ve insanı ilgilendiren hemen her konu gibi ölüm olgusu da şiirlerde kendisine geniş bir yer bulmuştur. Öyle ki bazı rivayetlerde ilk şiir söyleyen kişinin de ilk insan olan Hz. Âdem olduğu belirtilir. On altıncı yüzyılda yaşayan tezkire yazarı Latîfî ise eserinin mukaddime bölümünde bu şiirdeki konunun ölüm olduğunu ifade eder. Ona göre Hz. Âdem, oğlunun ölümü üzerine onun için bir mersiyye söylemiştir: "Kütüb-i tevârîhde mestûr ve elsine-i erbâb-ı esmârda mezkûrdur ki Hazret-i Âdem nebî ve ebu'l-beşer-i safî ki mescûd-ı melâ'ike-i mukarrebîn ve mehbıt-ı lügât-i evvelîn ü âhirîndür, şi'r evvel andan sâdır oldı. Ol zamândan bu âna gelince dinilüp tezâyüz buldı. Ol zamân ki Kâbil Hâbil'i katl itdi, anı görüp Âdem-i safînün sîneden sükûn u karârı gitdi. Nice rûzgâr vâlih ü zâr olup mersiyye tarzında bu birkaç beyti okudı…" (Latîfî, 1314, 8). Bu rivayetler nihayetinde bir yakıştırma olsa dahi ölümle yaşamın ve ölümle şiirin ne denli iç içe olduklarını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Yaklaşık altı asır hüküm süren klasik Türk şiirinde de insani olan veya insan hayatına dokunan hemen her konu gibi ölüm konusu da fazlaca işlenmiştir. Ancak bu konular çoğu zaman doğrudan değil, klasik şiir poetikası veya tasavvufi sembolizm çerçevesinde şairin muhayyilesinde

işlendikten sonra söz meydanına çıkmıştır. Göç olgusu da bu şiirde hem bir konu hem de metafor olarak karşımıza çıkmaktadır. Göçün toplumsal, siyasi ve tarihî yönleri daha çok destan ve efsane gibi türlerde işlenmiştir. Bazı manzum siyer-i Nebî'lerde ve mesnevilerde hicret hadisesi, anlatıya (tahkiye) dayalı olarak ve nisbeten tarihî verilerle uyumlu bir şekilde ele alınmıştır. Klasik şiirin genelinde ise, özellikle gazel türünde, âşık-maşuk ilişkisi bağlamında ortaya çıkan "göç" kavramı aynı zamanda "ölüm"ün de müşebbehün bih'i (kendisine benzetilen) konumundadır. Her canlının ölümü tadacağını ve nihayetinde Allah'a döndürüleceğimizi ihtar eden ayetlere de (Âl-i İmrân 3/185, Enbiyâ 21/35, Ankebût 29/57, Bakara 2/156) telmihle ölümün bir göç olarak algılanıp sunulması klasik şiirde yaygın olarak kullanılan bir metafor hâlini almıştır. İnsanın yakınları üzerinde bıraktığı hüzün ve karamsarlık gibi farklı duygu ve etkileri yanında, yukarıda işaret edilen ayet ve hadisler doğrultusunda ölüm çoğu kez yokluğa, meçhule, karanlığa değil; yeniden doğuşa, haşre, asli vatana ve beka âlemine yolculuk olarak kabul edilmiş ve şiirlerde bu tasavvur eşliğinde işlenmiştir.

Ölümün göç metaforuyla ele alınıp işlenmesi; beraberinde kervan, kafile, azık (zâd), ceres (kervan zili, çan, çıngırak), göç davulu ve göç borusu (tabl-ı rıhlet, kûs-ı rahîl, nefîr-i rıhlet), yol kesici (râh-zen/reh-zen) gibi birçok farklı kelimeyi de şairin zihnine getirerek basit bir teşbihten ziyade metafor olarak kullanılmış ve neticede herkesin bildiği ve kaçınılmaz olan ölüm gerçeği daha sanatsal, edebî bir şekilde dile getirilmiştir. Göç metaforunu tamamlayan ve daha da zenginleştiren bu unsurlar, klasik şiirin bireysel konuları dahi sosyal ve kültürel hayatta karşılaşılan renkli tablolar eşliğinde anlatma ve hayatı şiire canlı bir biçimde dâhil edebilme özelliğini göstermesi açısından ayrıca dikkate değerdir. Ölüm; zengin çağrışımlara kapı açan göç metaforuyla ifade edilirken şair, salt didaktik öğütler veren bir konumdan uzaklaşarak hem kendisine hem de okura bu kaçınılmaz akıbet konusunda daha tesirli ve ibretlik nasihatler verebilmiştir. Ölümün ve göçün bu şekilde ilişkilendirildiği beyit ve manzumelerdeki tek edebî sanat, bahsi geçen teşbih, istiare (metafor) veya temsil (alegori) değildir. Bu örneklerde meani ilminin ele aldığı ve muhatabın zaten bildiği bir şeyi ihtiyaca binaen tekrar zikretmek anlamına gelen "lâzım-ı fâ'ide-i haber"in istimali de başarılı bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Bunun yanında dünyâ-uhrâ, fânî-ebedî/bâkî, kevn ü fesâd-iskân ve istikrâr gibi tezatlar; ifade, üslup ve şiirsellik noktasında manzumeleri daha

ileri taşımış ve metaforu zenginleştirmiştir. Bu bakımdan göç metaforu -anlam bilimsel karşılığıyla- sadece bir "güzel adlandırma" değil, ölümün sanatsal ve etkili bir yolla anlatılması için şaire geniş bir hayaller ağı sunan sözel bir imkân alanıdır. Başta bir zorluk ve yenilgi olarak görülmesine rağmen İslam tarihinde merkezî bir konumu ve büyük ehemmiyeti haiz olan Medine'ye hicretin ödüllerinden birisi nasıl Mekke'nin fethi olarak tecelli ettiyse temiz kalp, iman ve salih amel azığıyla yapılacak ölüm göçünün meyvesi de cennet veya bunun daha da ötesinde rıza-yı İlahi'dir. Bu örtük analojinin de (kıyas-ı matvi) metaforun tercihinde ve bu denli yaygın kullanılmasında önemli bir rolü olduğu söylenebilir.

Klasik Türk şiirinde ve tasavvufi şiirde ölüm hadisesinin göç metaforu üzerinden dile getirildiği örnekleri; bahsi geçen bu geniş anlam alanı çerçevesinde, farklı edebî unsurlar ve dil kullanımlarını da dikkate alarak anlamaya çalışmak, klasik şairlerin ölüm hakkındaki tasavvurlarını ve hayal dünyalarını daha iyi görebilmek adına büyük bir önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Şiiri, Tasavvufi Şiir, Metafor, Ölüm, Göç.

SEFER DER VATAN:
SEYYÂHÛN BİR MEKÂNDA KARAR KILABİLİR Mİ?

Soner Eraslan
İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Araştırma Görevlisi
Orcid: 0000-0002-4293-9265
soner.eraslan@inonu.edu.tr

Dinî ilimlerde göç olgusu, bazı durumlarda zarurî sebeplerden kaynaklanırken bazen de rihle adı verilen alanında önde gelen âlimlerden ilim tahsili amacıyla gerçekleşmiştir. İslam âleminin başta Hicaz, Horasan, Mezopotamya, Kuzey Afrika ve Endülüs gibi çeşitli bölgeleri dinî ilimlerin tahsil edilmesinde merkezi konumda yer almıştır ve talebelerin uğrak noktaları arasında yer almıştır. Sözgelimi hadis, fıkıh, kelam gibi normatif ilimlerde öne çıkan birtakım bölge ve şahsiyetlerin çevresinde ilim havzaları oluşmuştur. Tasavvuf ilmi açısından ise bu durum benzer bir seyri takip etmiştir. Özellikle de çokça seyahat etmelerinden dolayı kendilerine "seyyâhûn" adı verilen sûfî zümresi, önde gelen şeyhlerin meclisinde bulunmak ve çeşitli alanlarda ilim tahsil etmek maksadıyla İslam coğrafyasının birçok bölgesini ziyaret etmişlerdir. Ayrıca hac farizasını eda etmek için Mekke'de toplanmışlar ve bu vesileyle çeşitli fikir teatilerinde bulunmuşlardır. Seyahatleri esnasında iç yolculuklarını/sülûklarını da ihmal etmemişlerdir. Dolayısıyla yolculuğa henüz çıkmayan, yolculukta olan ve menziline varan sâlik, neredeyse her aşamada farklı bir kimliğe bürünmüştür. Hal böyle olunca tasavvuf ilmini bir coğrafya ile sınırlamanın pek mümkün olmadığı görülmektedir. Zira sûfî şahsiyetlerin tasavvuf doktrininin bir parçası olmaları hasebiyle diğer ilimlere nazaran tasavvuf ilmi, kişi merkezli bir disiplin olamaya daha yakındır. Tebliğimizde bu doğrultuda Ebû Abdurrahman es-Sülemî'nin (v. 412/1021) Tabakâtü's-sûfîye'si merkezinde sûfîlerin coğrafik dağılımına bir tablo ile yer verilecektir. Akabinde sûfîlerin yolculukları süresince yaşadıkları değişime Ebû Muhammed Selh et-Tüsterî (v. 283/896) özelinde değinilecektir. Böylece tasavvuf ekollerinin oluşturulmasında şeyhin mi yoksa coğrafyanın mı

öne çıkması gerektiği problematiği tartışılacaktır. Binaenaleyh tasavvuf ekollerinin merkezinde yer alan temel saik değerlendirilecektir.

Nakşibendî sûfîlerinin "kelimât-ı kutsiyye" terimiyle kavramlaştırdığı tarikatın ilkeleri arasında yer alan "sefer der vatan" prensibi, dış yolculuktan ziyade "kötü huylardan iyi huylara yolculuk" şeklinde bâtınî olarak tanımlanmıştır. Bir amaç olarak değerlendirilebilecek bu çıkarım, çeşitli dış etkenlerden beslenmeyi beraberinde getirmiştir. Sözgelimi hadis, fıkıh gibi dinî ilimler arasında yer alan bilim dallarında ihtisas elde etmek isteyen tâlipler, alanında yetkin hocalardan ilim tedris edebilmek amacıyla çeşitli "rihle"lerde bulunmuşlardır. Bu rihleler vesilesiyle çeşitli ilim havzalarında bulunma fırsatı yakalamışlar ve farklı kültürlerle tanışmışlardır. Böylece ilmi açıdan derinleşmişler ve yeni çıkarsamalarda bulunmuşlardır. Bunun gibi sûfîler de erken dönemden itibaren farklı bölgelerdeki imamların/şeyhlerin peşi sıra yollara düşmüşler, onların öğretilerini tedris etmişler ve çeşitli isimler ile özdeşleşen birtakım doktrinleri benimseyerek geliştirmişlerdir. Akabinde de bu ilim dalının ekolleşme sürecine katkı sağlamışlardır. İlerleyen süre zarfında bu ekoller, çeşitli tarikatlara dönüşerek farklı şekillerde temsil edilmiştir. Tebliğimizde üzerine durmak istediğimiz nokta daimî bir göç halinde bulunan sûfîlerin prensiplerini geliştirirken öne çıkan başlıca unsurun coğrafya mı şeyh mi olduğu diyalektiğidir. Bu noktada birincil kaynak olarak tabakât türü eserlerden faydalanıldı. Müstakil tabakâtlar arasında yer alan Ebû Nuaym el-Isfahânî'nin (v. 430/1038) *Hilyetü'l-evliyâ*'sında, Abdullah el-Herevî'nin (v. 481/1089) *Tabakâtü's-sûfiyye*'sinde ve eserlerinin bir bölümünü sûfî tabakâtlarına ayıran Abdülkerim el-Kuşeyrî'nin (v. 465/1072) *er-Risâle*'si ile Ebû Osman el-Hücvirî'nin *Keşfü'l-mahcûb*'unda sûfî biyografileri ele alınmışsa da çalışmamızda günümüze kadar gelen ilk sûfî tabakâtı olan Ebû Abdurrahman es-Sülemî'nin (v. 412/1021) *Tabakâtü's-sûfîyye*'sini değerlendirdik. Zira Sülemî'nin *Tabakât*'ında sûfîler hakkında verilen bilgiler sistematik bir şekilde nakledilmiş ve özlü olarak derlenmiştir. Bolayısıyla söz konusu eserde yer verilen sûfî biyografilerini detaylı bir şekilde incelenerek erken dönem mutasavvıfların coğrafî dağılımlarının üzerinde durduk.

Coğrafya yahut bölge üzerinden sûfî ekollerinin değerlendirmeleri yapılabilir mi? Mutasavvıfların yaklaşımını ortaya koyan asıl faktör bölgenin sosyal, kültürel ve demografik yapısı mıdır yoksa coğrafyadan bağımsız olarak şeyh yahut mürşit diye isimlendirilen öncü kişiler midir? Bölge